

Jonathan Edwards

Értekezés a vallási indulatokról

Gondolat Kiadó
Budapest, 2007

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Jonathan Edwards, *Religious Affections*,
New Haven, Yale University Press, 1959

Fordította Pásztor Péter
Szerkesztette Boros Ártilla
Szakmailag ellenőrizte Fabiny Tibor

Hungarian translation © Pásztor Péter, 2007

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes
írásbeli hozzájárulásához van kötve.

A magyar fordítást és a kiadást a Yale Hittudományi Intézet
Jonathan Edwards Központja támogatta.

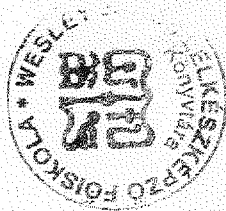

The *Jonathan Edwards*
Center at Yale University

Wesley János
Lelkészképző Főiskola Könyvtára

718430

www.gondolatkiado.hu

A kiadásért felel Bácskai István
Szöveggondozó Szentandrási Erzsébet
Műszaki szerkesztő Pintér László
Nyomdai előkészítő Kármán Stúdió, www.karman.hu
Nyomta és kötötte OOK-Press Kft., www.ookpress.hu

ISBN 978 963 693 016 5

Tartalom

Köszönetnyilvánítás	7
A fordító megjegyzése	8
A SZERZŐ ELŐSZAVA	10
ELSŐ RÉSZ	15
Az indulatok mibenléte és vallási jelentősége	
MÁSODIK RÉSZ	45
Arról, hogy milyen jelek nem bizonyítják, de nem is cáfolhatják a vallási indulatok üdvösséges voltát	
HARMADIK RÉSZ	101
A valóban üdvösséges és szent indulatok megkülönböztető jeleiről	

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions.

2. It is essential to ensure that all data is entered correctly and that the system is regularly updated.

3. The following table provides a summary of the key findings from the audit.

4. The audit identified several areas for improvement, including the need for better training and more frequent audits.

Köszönetnyilvánítás

Az alábbi személyek és intézmények segítségével készült ez a kötet. Köszönetet fejezünk ki nekik a segítségükért, amelyet a kötet megjelentetéséhez nyújtottak.

A Gondolat Kiadó és a programszervező Gerald R. McDermott professzor (Roanoke College, Salem, VA, USA) ezúton is hálás köszönetét fejezi ki a következőknek, amiért a kötet megjelenését nagylelkű adományaikkal támogatták:

Mr. és Mrs. Robert Mahoney

Nt. Robert Crewdson és neje

Mr. és Mrs. William Fintel

Mr. és Mrs. Ken Ferris

Mr. és Mrs. Michael Kelly

Nt. Robert Gordon

Vető Miklós professzor

Mr. és Mrs. Millard Lambert

Nt. Sandy Young és neje

Mrs. Christine Davies

Mr. Alan Turner

Mr. és Mrs. Lon Atkins

Ms. Jane Stuart Smith

Mr. Doug Ross

Mr. és Mrs. Don Seibert

Mr. és Mrs. Marvin Pollard

Mr. és Mrs. Rick Meyer

Mr. és Mrs. Kevin Reyer

Mr. és Mrs. Jon Brisley

Mr. és Mrs. Clarence Renshaw

Ms. Lisa Harrison

Mr. és Mrs. Rex Frye

Mr. és Mrs. Charles Ross

Mr. Philip Lambert

Mr. és Mrs. Brian Mackey

A Yale Hittudományi Intézet Jonathan Edwards Központja

Szt. János Evangélikus Gyülekezet, Roanoke, Virginia

Blacksburgi Keresztény Közösség, Blacksburg, Virginia

A Powell Jótékonyági Alapítvány

A fordító megjegyzése

Jonathan Edwards (1703–1758) a XVIII. századi amerikai gondolkodás, teológia és bölcselet egyik legjelesebb alakja viszonylag rövid élete alatt hatalmas életművet hozott létre, mely századokra meghatározta az általában vett amerikai gondolkodást, nem csupán a teológiaiit. Metszően logikus és a nagy összefüggéseket mindig szem előtt tartó prózája, sajátos, XVIII. századi terminológiája és mondatvezetése néha nehéz feladat elé állította a fordítót, aki ezúton is szeretné jelezni, hogy a kötet szakmai lektora, Fabiny Tibor és szerkesztője, Boros Attila nem szokványos javításokat hajtott végre a kéziratban, hanem folyamatos kapcsolatot tartva, a felmerült kérdéseket szinte naponta megvitatva már-már közös munkában hozta létre a fordítóval együtt Edwards szövegének magyar változatát. Együttműködésükért külön köszönet illeti őket. Bízunk benne, hogy az amerikai eszmetörténet, a korai felvilágosodás és a vallásos gondolkodás iránti mind általános vagy vallásszociológiai szempontból érdeklődő, mind pedig a hívő, teológiai érdeklődésű olvasó kezébe alkalmas, olvasmányos szöveget adtunk.

Talán legtöbbször Edwards alapszaván, a címben is szereplő „affections” szón tanakodtunk. Ezt ugyanis sokan magáról Edwards művéről szólva az „érzés” vagy „érzelem” szóval magyarázták. Ennek azonban félrevezető teológiai felhangja lehet, amit szerettünk volna elkerülni. Ráadásul a korabeli angol szerzők, Locke, Shaftesbury által is gyakran használt szót általában „indulat”-ként adják vissza a fordítók (igaz, a szakirodalom nemegyszer az „affektus” szót használja). Az „indulat” ellen a legfőképpen az szólt, hogy a vallási fanatizmusra, villongásokra emlékeztethet némelyeket, amihez Edwardsnak természetesen az égvilágon semmi köze. Végül azért döntöttünk mégis mellette, elutasítva legfőbb vetélytársát, az „érzés”-t, mert egyrészt megvan a magyar irodalomban a hagyománya, másrészt stilisztikailag és logikailag is jól illeszkedett Edwards mondataiba, gondolatvilágába, harmadrészt pedig azért, mert bibliafordítóink is éltek vele ilyen értelemben: „Mert nincsen velem senki hozzá hasonló indulatú, aki igazán szívében viselné dolgaitokat” (Fil 2,20; vö. még Róm 15,5 és Fil 2,2).

A fordításban a közkézen forgó, 1898-ban átdolgozott Károli-fordítást idéztük. Néha azonban az Edwards használta Jakab király-féle jóváhagyott változat szövege eltér ettől, ilyenkor vagy a Tótfalusi-féle Aranyas Bibliából (†), vagy a Bibliatársulat új, átdolgozott fordításából (§), vagy Keckskeméthy István fordításából (♦) vettük át a kívánt részeket, vagy ha ezek egyike sem felelt meg Edwards szándékának, akkor az angol alapján átírva (*) idéztük a Károli-szöveget. Hivatkozunk Csia Lajos fordítására is.

A szerző előszava

Mi is jellemzi azokat, akik valóban elnyerték Isten kegyelmét, és kiérdemelték örökkévaló jutalmukat? Másként fogalmazva, bár voltaképpen ugyanezt mondva: Mi az igaz hit? Miben is ragadhatjuk meg az Isten szemében elfogadható erény és megszentelt élet megkülönböztető jegyeit?

Ez minden bizonnyal legfontosabb kérdése az emberiségnek; ebben tisztán látni mindenkinek múlhatatlanul szükséges. Ám bármennyire fontos kérdés ez, és bármilyen jól meg is világítja az Isten ígéje, a keresztyények között mégis éppen erre nézve a legnagyobb a széthúzás. Vég nélkül sorolhatnánk a róla alkotott különféle vélekedéseket, melyek megosztják a keresztyény világot, nyilvánvalóan mutatván Megváltónk szavának igazságát: „Szoros az a kapu és keskeny az az út, amely az életre visz, és kevesen vannak, akik megtalálják azt.”

Mindezek megfontolása indított arra hosszú évekkel ezelőtt, hogy e kérdésnek a tőlem telhető legnagyobb szorgalommal, gondossággal és módszerességgel igyekezzem a végére járni: hittudományi tanulmányaimnak kezdetétől fogva minduntalan elmémben forgattam. Vizsgálódásaim eredményességének a megítélését immár az alább következő értekezés olvasójára kell bíznom.

Jól tudom: sokkal nehezebb tárgyilagosan ítélni az itt taglalt kérdésben, mivel az effajta dolgokról igen heves viták zajlanak az országban. S nemcsak írni, olvasni is nehezebb ilyenkor elfogultság nélkül. Sokan bizonyára zokon veszik majd, hogy a vallási indulatoknak oly sok megnyilvánulását kárhoztatom, mások viszont azon fognak megütközni, hogy mi mindent elfogadok és helyeslek. S az is lehet, hogy egyesek következetlenséggel vádolnak majd, amiért némely jelenséget annyira helyeslek, másokat meg olyannyira elítélek – a hitről folyó újabb disputák kezdetétől fogva tapasztalhattam, hogy némelyek folyvást ezt kifogásolják bennem. Nehéz dolog egyrészt buzgón síkra szállni mindazért, ami igazán jó volt és dicséretes az újabb rendkívüli megnyilvánulásokban, és ezeknek szívből örvendezni – másrészt pedig látni minden gonoszságát és ártalmosságát annak, ami viszont rossz volt, és azt szívből ellenezni. Mégis vallom, alázatosan, de teljes bizonyossággal, hogy mindaddig, amíg így nem cselekszünk, soha nem járhatunk az igazság útján, sem Istennek

tetsző ösvényen, amely a Krisztus országába vezet. Valóban fölöttébb talányos, hogy Isten egyházában ennyi jó s ennyi rossz összevegyül, miként az is talányos és megannyi jó keresztényt zavarba ejt, hogy ami oly isteni és becses, mint az Isten üdvözítő kegyelme, s mint az új és isteni természet, annyi romlottsággal, képmutatással és gonoszszággal elegyedhet ugyanazon szent ember szívében. Mégis mind a két jelenség éppoly valóságos, mint amilyen talányos, és egyik sem újdonság, s nem is ritkaság. Nincsen abban semmi új, hogy a hamis hit számos jellemzője éppen akkor érvényesül, midőn az igaz hit nagy megújulása megy végbe, és hogy ilyenkor az igaz szentek közé képmutatók sokasága keveredik. Így volt ez a hit ama reformációjának, nagy megújulásának idején is, Jósiás király uralkodásakor, miként a Jeremiás 3,10-ből és a 4,3-4-ből meg a Jósiás halála után oly hamar bekövetkező nagy hithagyás történetéből is tudjuk. Így volt ez a Lélek hatalmas kitöltetésekor Keresztelő János napjaiban, miként a nagy ébredést, sokak időleges vallási vigasztalódását és örvendezését követő roppant hithagyásról az Újszövetségben olvassuk: „ti csak egy ideig akartatok az ő világosságában örvendezni” (János 5,35). Ez zajlott le a sokaság ama nagy fölbuzdulásaiban, amelyeket Jézus Krisztus igehirdetése idézett elő: „sokan voltak hivatalosak, de kevesen a választottak” (Máté 20,16); a prédikálásától megébredt és megindult sokak közül, akik, egyszer-másszor úgy látszott, hatalmasan elszánták magukat, csodálják Krisztust, ujjongva örvendeznek, kevés olyan igaz tanítvány került ki, aki kiállta az utóbb elkövetkező nagy próbatételeket, és mindvégig tűrte a csapásokat: sokan bizonyultak olyannak, mint a köves talaj vagy a tövises föld, és viszonylag kevesen olyannak, mint a jó föld; és a behordott asztag nagyobb része polyva volt, széjjel is szórta utána a szél, búza pedig csak igen kevés maradt – miként világosan kitetszik az egész Újszövetségből. Ugyancsak így történt a Lélek hatalmas kitöltetésekor az apostolok idején, ahogyan a Máté 24,10-13, a Galata 3,1 és 4,11, 15, a Filemon 2,21 és 3,18-19, illetőleg a két korinthusi levél és az Újtestamentum számos más része is tanúsítja. Szintén ez következett be az egyház pápizmusból való megreformálása idején. A látható egyház időről időre bekövetkező nagy megújulásai alkalmával újra meg újra megtörténik az, ami tavasszal a gyümölcsfákkal: rügyeik mind-mind kifakadnak, szépségük, egészségük kiváló termést ígér, hanem utóbb jó részük mégsem marad meg, lehull, nem érik gyümölcsé sohasem.

Nem mintha azt kellene föltételeznünk, hogy ez mindig is így lesz, mert jóllehet a teljes tisztaság sohasem valósul meg ezen a világon: a szentek nem szabadulnak meg minden romlottságtól, s az egyházban is elvegyülnek a szentek között a képmutatók, s az igaz hittel és a valóságos szentséggel összekeveredik a hamis hit és a kegyelem sok tettetett megnyilvánulása; az mégis nyilvánvaló, hogy Isten egyházába majdan beköszönt a minden korábbinál nagyobb tisztaság ideje, miként világosan tanúsítják a Szentírás következő

igéi: Ésa 52,1; Ez 44,6, 7; Joél 3,17; Zak 14,21; Zsolt 69,32, 35–36; Ésa 35,8; 10 r., 4:3, 4; Ez 20,38; Zsolt 37,9, 10, 21, 29. Ennek egyik fő oka az lesz, hogy akkor Isten nagyobb világosságot ad majd népének, hogy az megkülönböztesse az igaz hitet a hamistól: „És ül mint ötvös vagy ezüsttisztogató, és megtisztítja Lévi fiait és fényessé teszi őket, mint az aranyat és ezüstöt; és igazsággal visznek ételáldozatot az Úrnak” (Mal 3,3). E boldog időkről mondott prófécia így folytatódik a 18. versben: „És megtértek és meglátjátok, hogy különbség van az igaz és a gonosz között, az Isten szolgája között és a között, aki nem szolgálja őt.”

Az ördög mindig is a hamis hitnek az igazzal való észrevétlen összezavarása révén árthatott legtöbbet Krisztus ügyének és országának. Nyilvánvalóan legfőképpen ezzel az eszközzel gyűrte le minden eddigi vallási megújulást a keresztény egyház megalakulásától fogva. Az apostoli korszak alatt és után többet ártott ezzel a kereszténység ügyének, mint a zsidók és a pogányok általi valamennyi üldöztetés együttvéve. Az apostoli levelek is mind arról tanúskodnak, hogy e sátáni támadás sokkal veszélyesebb volt a külső fenyegetésnél. Így gyűrte le a Sátán a Luther, Zwingli s mások által elindított reformációt, vetett gátat haladásának, ejtett rajta tízszerre nagyobb gyalázatot, mint tette a római egyház a példátlanul vérengző és kíméletlen üldözések révén. A mi nemzetünk körében is legfőképpen ily módon rontotta le ő a reformáció óta támadt vallási megújulásokat. Így győzte le száz esztendeje Új-Angliát, fojtotta el szerelmét, rontotta meg esküvései örömét. És úgy vélem, adatott alkalmam elegendő, hogy világosan lássam, hogy az ördög Új-Anglia mostani, nagy, kezdetben ígéretes és boldogságos vallási megújulását is ezzel az eszközzel tiporta le; e téren tett szert a Sátán velünk szemben fölényre, és ily módon fogott ki rajtunk, emiatt fekszik a földön Sion lánya országunkban siralmas körülmények közt, amiként látjuk: ruhája megszagatva, arca elcsúfítva, meztlensége felfedve, tagjai eltörve, vérebe fagyva, és felkelni semmiképpen nem tud. Nagy hirtelenséggel jutott ide, mindjárt legújabb nagy örömei és reményei után: „Terjesztgeti kezeit Sion: nincs vigasztalója; szorongatókat rendelt az Úr Jákób ellen körös-körül; Jeruzsálem csúfsággá lett közöttök” (Siral 1,17). Tulajdon szemem látára lett az ördög úrrá két nagy vallási megújuláson a hazában. A Sátán, amiként kezdte, továbbra is ugyanolyan módszerrel kísérti az emberi nemet: első szüleinket úgy bírta le, űzte ki a paradicsomból, vetett véget boldogságuknak és üdvösségüknek, hogy boldog paradicsomi állapotuk előmozdítójaként tetszelgett előttük, és elhítette velük, hogy azt még inkább kiteljesíteni igyekeznek. Annak idején a ravasz kígyó Évát szedte rá fondorkodásával, most pedig minket tértett el a krisztusi egyszerűségtől, és ezáltal megfosztott ama sokat ígérő, nemrégiben megadatott reménységünktől, hogy Isten új-angliai egyháza úgyszólván paradicsomi állapotba kerüljön.

Miután Isten egyházában a vallás megújulásnak indult, s az ellenség is fősorakozott, Isten ügyének oltalmazói leginkább ott vannak kitéve a legnagyobb veszedelemnek, ahol a legkevésbé számítanak rá. Miközben a nyílt fenekedésre és annak visszaverésére fordítják minden figyelmüket, óvatlanságukban megfélelkeznek arról, hogy mindenfelé körültekintsenek. Így az ördög mögéjük lopakodik, és észrevétlen ejt halálos sebet – mégpedig annál fájdalmasabbat és mélyebbet, hiszen kényelmesen, kedve szerint választhatja meg a legalkalmasabb pillanatot, mert ebből az irányból semmi ellenállásba nem ütközik.

Alighanem így is lesz ez mindig az egyházban, valahányszor a hit észrevehetően megújul, mindaddig, míg még nem tudjuk különböztetni az igaz hitet a hamistól, az üdvösséges indulatokat és tapasztalásokat az ilyenek pompás utánzataitól, a számtalan káprázatos megnyilvánulástól; és gyakorta leírhatatlanul szörnyű árat fizetünk, ha ezt a megkülönböztetést elmulasztjuk. Az ördög élvezi, ha a dolgokat jól összezavarhatja, s eléri, hogy az emberek sokasága Istennek tetsző áldozat gyanánt mutatja fel azt, ami éppenséggel a legutálatosabb Isten szemében. Ilyképpen vezeti félre az emberek tömegeit lelkük valóságos állapotát illetően: elhiteti velük, hogy valamit érnek, holott semmit sem érnek, és így mindörökre tönkreteszi őket; sőt azt a tévképzetet is elülteti sokakban, hogy szentségük kimagaslik, holott Isten csak a hitvány képmutatót látja bennük. Különböféle módokon elfojtja vagy beszennyezi tehát a vallásosságot a szentek szívében, elhomályosítja, eltorzítja romlott keveredésekkel, vallásos indulataikat siralmasan elkorososítja, néha hosszú ideig a megférgesedett és megbűzshödt mannához teszi hasonlatossá; némelyeknek kelepcebe esalja, összezavarja elméjét, nagy nehézségekbe, kísértésbe viszi őket, oly pusztaságba tévelyíti el, ahonnan sehogy sem bírnak visszatérni. Ilyképpen erősen fölbátorítja a vallás ellenségeinek szívét, kezükbe hatalmat s fegyvert ad, erősségeiket megszilárdítja, miközben a hit és az Isten egyháza védtelenül hever előttük, akár egy fal nélküli város. Az emberek ezáltal gonoszságokat művelnek, mégis szentül meg vannak győződve, hogy Istent szolgálják, és így a megbizonyosodottak serénységével, buzgóságával és erejével gátlástalanul vétkeznek. A Sátán tehát rábírja még a vallás barátait is, hogy bár öntudatlanul, mégis a vallás ellenségeinek munkáját végezzék, a hit előmozdításának örve alatt pedig hathatósabban rombolják azt, mint annak nyílt ellenségei valaha is képesek volnának. Így szórja szét a Sátán Krisztus nyáját, egymás ellen fordítja őket, és ők az Isten iránti buzgóság hitében bőszen acsarkodnak egymásra; a vallás pedig egyre inkább hiábavaló civódással fajul, és miközben ők egymással viaskodnak, a Sátán mindőjüket letereli az igaz útról, végletekbe hajtja őket, kit jobbra, kit balra, aszerint, hogy milyen hajlamot talál bennük, vagy milyen irányban taszíthatók, míg a helyes közélet csakugyan mindenki el nem hagyja. E roppant zűrzavarban azután

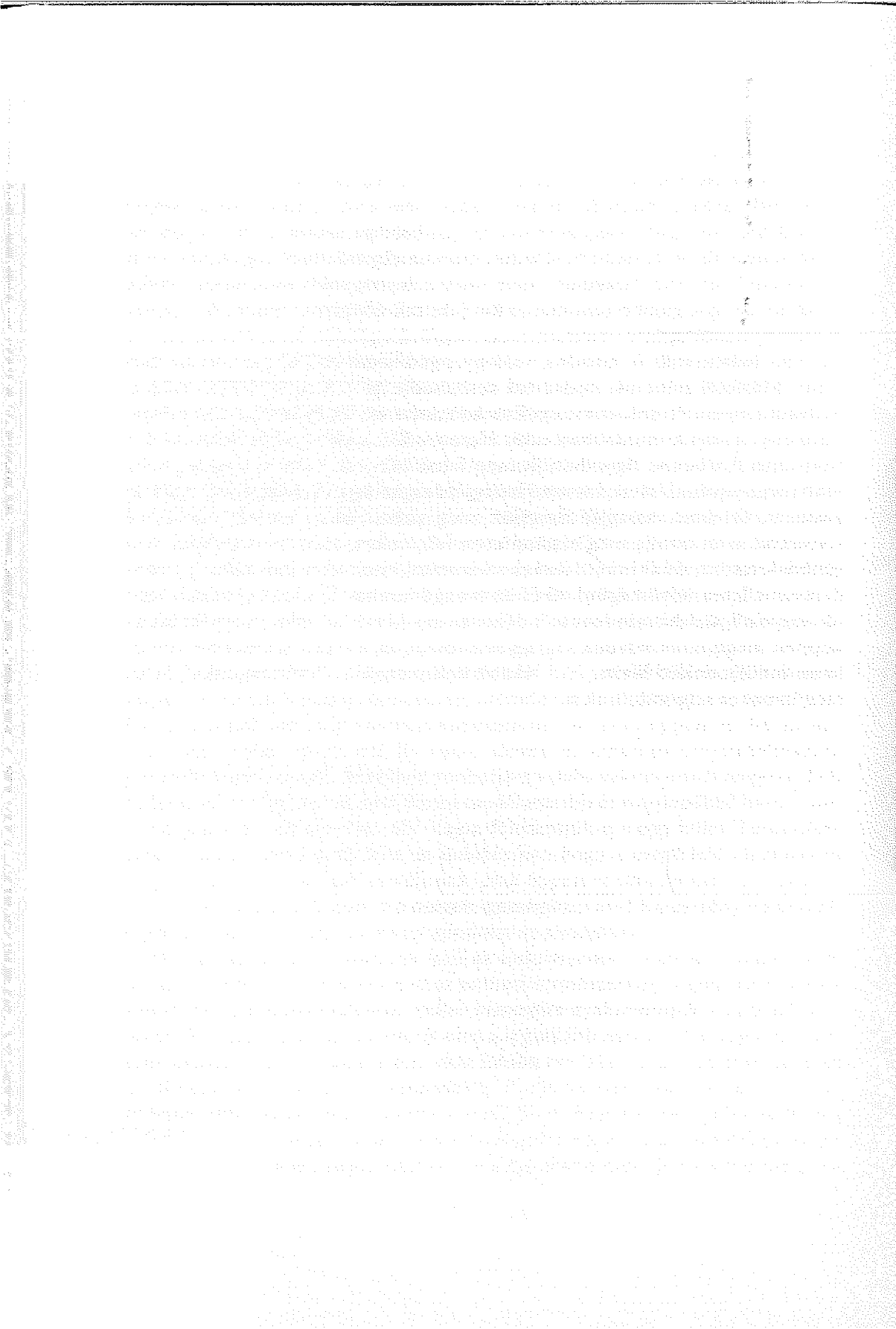
az ördög könnyűszerrel előmozdíthatja és számtalan módon megerősítheti saját érdekeit, a főhatalmat is megkaparinthatja, és azt tesz, amit akar. Ha az igaz hittől nem különböztetjük meg a hamisat, ez azzal a rettenetes következménnyel jár, hogy összekuszálódnak és elbizonytalanodnak Isten népének vallásos gondolatai, és nem tudják megvetni sehol a lábukat, nem tudják mindezt mire vélni, sejtelmük sem lesz, mitévők legyenek; sokukon erőt vesz a kétely, hogy vajon van-e bármi értelem a hitben, és elhatalmasodik az eretnokség, a hűtlenség és az istentagadás.

Mindennél fontosabb feladatunk tehát, hogy fölismerjük, tisztázzuk és megállapítsuk, miben áll az igaz hit. Míg ezt meg nem tesszük, a vallási megújulások kérészéletűek maradnak; míg el nem végezzük ezt a munkát, heves vitáinktól, szóváltásainktól és tollharcainktól jóra nemigen számíthatunk, hiszen nem tudjuk világosan és határozottan megmondani, hogy miért is küzdünk.

Szándékom, hogy az alább következő értekezésben a tőlem telhető legjobb (habár gyarló) igyekezettel szolgáljam ezt a célt. Ebben, meg kell jegyeznem, más szándék vezérelt, mint korábban közzétett írásaiban; azokban ugyanis a Szentlélek munkáinak megkülönböztető jegyeit kívántam felmutatni, beleértve annak közönséges és üdvösséges működését; most azonban azon igyekszem, hogy Isten Lelke könyörületes munkájának természetét és jeleit taglaljam, melyeket meg kell különböztetnünk mindattól, ami emberi elmétől származik, és nincs üdvösséges természete. Ha igyekezetem valamelyest gyümölcsözőnek bizonyul, talán előbbre viszem a hit ügyét. Mindazonáltal akár sikerül ezt a kérdést jobban megvilágítanom, akár nem, akár gyalázzák kísérletemet e mostani akadékoskodó és acsarkodó időkben, akár nem, az irgalmas és igaz Isten kegyelmében bízva remélem, hogy törekvésem őszinteségét méltányolni fogják, és így reménykedem Isten szelíd és könyörületes Báránya igaz követőinek a méltányosságában és az imádságaiban is.

ELSŐ RÉSZ

Az indulatok mibenléte és vallási jelentősége

MÁSODIK RÉSZ

Arról, hogy milyen jelek nem bizonyítják, de nem is cáfolhatják a vallási indulatok üdvösséges voltát

The following information is provided for your reference:
 The total amount of the invoice is \$1,200.00.
 The amount due is \$1,200.00.
 The amount paid is \$0.00.
 The amount remaining is \$1,200.00.

The following information is provided for your reference:
 The total amount of the invoice is \$1,200.00.
 The amount due is \$1,200.00.
 The amount paid is \$0.00.
 The amount remaining is \$1,200.00.

„Én nem tartozom azok közé, akiknek nincsenek vallásos indulatai; gyakran igen meghatódom a hit nagy dolgain való elmélkedéstől”, ne elégedjek meg magával, amiért vannak vallásos indulatai. Mert (miként megállapítottuk fentebb) amiképpen nem szabad elítélnünk és elvetnünk minden indulatot, mintha az igaz hitnek semmi köze nem volna az indulatokhoz; azonképpen ugyancsak nem szabad helyeselnünk mindeniket, mintha akit a vallás dolgai megindítanak, az az igaz kegyelemben is részesült volna, és ezáltal Isten Lelkének üdvözítő hatása érvényesülne rajta; ebből következőleg akkor járunk el helyesen, ha különbséget teszünk a vallásos indulatok egyik és másik fajtája között. Ezért az alábbiakban ezt igyekezzünk elvégezni, és ennek érdekében a következő két dolgot teszem:

I. hogy hamis jelekből meg ne ítéljünk indulatokat, főlemlíték néhány jelenséget, amelyek nem bizonyítják, ámde nem is cáfolhatják azt, hogy valamely indulat vajon igaz hitre vall-e;

II. hogy megkülönböztethessük és fölismerhessük a Szentlélektől való, üdvösséges indulatokat, megvizsgálók néhány olyan dolgot, amelyekben ezek bizonyosan eltérnek a másféle indulatoktól.

Először tehát azokat a jelenségeket mutatom be, amelyekből nem dönthető el biztosan, hogy üdvösséges vagy éppen nem üdvösséges indulatokkal van-e dolgunk.

I.

A vallási indulatok sem igaz, sem hamis voltát nem bizonyítja azok nagy ereje és hevessége.

Némelyek azonnal elítélnék minden erős indulatot: ha valaki vallásos indulatai erősen felhevülnek, ők előítéllettel viseltetnek irántuk, káprázatnak mondják azokat, és nem vizsgálódnak tovább. Ha azonban valóban úgy áll a dolog, amiképpen bebizonyítottuk, hogy ugyanis az igaz hit nagyrészt a vallásos indulatokból áll, akkor ebből az következik, hogy ha az igaz hitből nagyon sok van, akkor a vallásos indulatok is fölerősödnek; ha az embe-

rek szívében felfokozódik az igaz hit, isteni és szent indulataik ugyancsak erősen felpezsdülnek.

A szeretet indulat; de vajon mondaná-e hívő keresztény, hogy az emberek ne szeressék Istent és Jézus Krisztust még nagyobb odaadással? Vajon tanácsolná-e bárki is, hogy haraggal ne gyűljük a bűnt, és ne bánkódjunk mélységesen miatta? Vagy hogy ne adjunk buzgón hálát Istennek a bűnbe esett emberek üdvösségéért végbevitt, irgalmas tetteiért? Vagy hogy ne vágyakozunk erősen és sóvárogva Isten és a szentség után? Vajon akad-é olyan, aki vallásos indulatait kellőképpen erősnek vallja, és ezt mondja: „Nincs miért megaláznom magam, amiért a vallás dolgai nem indítanak meg jobban, mint ahogyan megindítanak; nincs miért szégyenkeznem, amiért nem szeretem Istent még lángolóbban, amiért nem siratom bűneimet még keservesebben, és amiért nem adok még lelkesebben hálát Istennek megannyi kegyelmes cselekedetért?” Vajon ki áll oda Isten elé, és áldja őt, mondván, hogy az olvasottak és hallottak, Isten férgék és zendülők iránti hallatlan szeretete, egyszülött Fia értük való föláldozása, Krisztus halálos szerelme őt kellőképpen megindította, és azért imádkozik, hogy ugyan ne hatódnék meg mélyebben, mert a heves indulatok nem ildomosak, nem szeretni való, ha keresztények rajonganak, megrontják vele az igaz vallást?

A bibliai szöveg szemlátomást heves, fölfokozott indulatokról beszél: „a kibeszélhetetlen és dicsőült örömmel való örvendezésről” [1Pt 1,8] szólva; a legtúlzóbb kifejezéseket használja, amiket csak nyelv megenged. A Szentírás gyakran tart igényt heves indulatainkra: a törvényben foglalt első, nagy parancsolat ilyképpen sokszorozza a kifejezéseket, akárha a szavak képtelenek volnának közvetíteni, hogy mily lángolón kell Istent szeretnünk: „Szeressed azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből.” Ilyenképpen a szentek felszólítást kaptak, hogy örömeiket a végsőkig fokozzák föl: „ÖrüljeteK,” mondja Krisztus a tanítványainak, „és ujjongjateK” (Mt 5,12). Meg van írva ez is: „Az igazak pedig örvendeznek és vígadnak az Isten előtt, és ujjongnak örömmel” (Zsolt 68,4). A Zsoltárok könyve gyakran hívja föl a szenteket, hogy „ujjongjanak”, de az evangélium sem különben: „ÖrüljeteK azon a napon, és ujjongjateK!” (Lk 6,23). A Szentírás tehát számtalanszor inti a szenteket, hogy fölötte nagy buzgalommal juttassák kifejezésre a kegyelemért való hálájukat, teljes szívükből dicsérjék Istent, fölemelt szívvel járják az Úrnak útját, magasztalja lelkük az Urat, zengjék dicséretét, csodáit beszéljék el, tetteit fennen hirdessék stb.

Mi több, azt találjuk, hogy a Szentírás legkiválóbb szentjeinek is gyakorta támadnak heves indulataik. Így a Zsoltáros is szinte kimondhatatlannak tartja szeretetét: „Mely igen szeretem a te törvényedet!” (Zsolt 119,97). Ugyancsak nagyfokúnak mondja büngyűlöletét: „Ne gyűljem-é, Uram, a téged gyűlölőket? Az ellened lázadókat ne útáljam-é? Teljes gyűlölettel gyűlölöm őket,

ellenségeimmé lettek!” (Zsolt 139,21–22). Keservesen bánkódik a bűnei miatt, úgy érzi: bűnei súlyos teherként, ereje felett elborítják fejét; napestig jajgat miattuk, terhük alatt üdesége nyári aszályá vált,¹ csontjait a szomorúság mintegy összetöri. Ilyenképpen gyakran az elképzelhető legerőteljesebb szavakba öntve számol be lelki vágyakozása magas fokáról: sóvárgásáról, midőn lelke úgy szomjúhozik, akárcsak a kiaszott, elepedt, víztelen föld, lihegéséről, teste és lelke kiáltásáról, a vágyakozás miatti lelki őrlődéséről stb. A mások bűnei miatt érzett hatalmas, végtelen keserűségét így önti szavakba: „Víznek folyásai erednek az én szememből azok miatt, akik nem tartják meg a te törvényedet” (Zsolt 119,136); az 53. versben pedig ekképpen szól: „Haragvott rajtam erőt az istentelenek miatt, akik elhagyták a te törvényedet.” Örömeinek pedig így ad hangot: „Uram, a te erősségedben örül a király, és a te segítségében felette örvendez” (21,2). „Örvendeznek az én ajakim, hogy énekelhetek néked” (71,23). „Hiszen a te kegyelmed jobb az életnél: az én ajakim hadd dicsérjenek téged. Áldanálak ezért életem fogytáig; a te nevedben emelném fel kezeimet. Mintha zsírral és kövérséggel telnék meg lelkem, mikor víg ajakkal dicsérhet téged az én szájam! Ha reád gondolok ágyamban: örváltásról örváltásra rólad elmélkedem; mert segítségem voltál, és a te szárnyaidnak árnyékában örvendeztem” (63,4–8).

Pál apostol szintén kifejezésre juttatja erős indulatait. Érzékelteti mások java miatti szánalmát és törődését, sok szívbéli háborgását; hatalmas, buzgó és túlradó szeretetét, őszinte és sóvárgó vágyakozását, nagy örömmel való örvendezését; és beszámol lelki felmagasztaltatásáról és diadalairól, buzgó várakozásairól és reményeiről, sok könnyhullatásáról, a szánakozásban, szomorúságban, sóvárgásban, üdvösséges féltésben, lángoló buzgóságában való lelki gyötrelmeiről megannyi, már idézett helyen, és ezért nincs miért ezeket most ismét elősorolnom. Keresztelő János is kimutatta örvendező örömét (Jn 3,29). A Jézus testét megkenő áldott asszonyokat szintén akként ábrázolja az Írás, mint akiket Krisztus feltámadásakor erős indulat ragad magával: „Gyorsan eltávozván a sírtól félelemmel és nagy örömmel, futnak vala” (Mt 28,8).

Isten egyházáról is gyakran halljuk, hogy az eljövendő földi boldogság korszakában örömmel örvendezik: „Boldog nép az, amely megérti a kürt szavát; a te orcádnak világosságánál jár ez, oh Uram! A te nevedben örvendeznek egész nap; és a te igazságodban felmagasztaltatnak” (Zsolt 89,16–17). „Örülj nagyon, Sionnak leánya, örvendezz, Jeruzsálem leánya! Ímé, jön néked a te királyod!” (Zak 9,9) stb. Ugyanezt ábrázolja megszámlálhatatlanul sok más ige. Minthogy pedig a szárnyaló öröm teszi a Krisztus evangéliumának igaz és valóságos gyümölcsét, az angyal ezt mondja róla: „hirdetek néktek nagy örömet, mely az egész népnek öröme lészen.”

¹ Lásd Zsolt 32,2–4† (a ford.).

A mennyben élő szentek és angyalok, akik makulátlanul tökéletesen gyakorolják vallásukat, mélységesen megindulnak a látottakon, elmélkedéseik tárgyán: Isten tökéletességén és munkáin. Szeretetük, örömiük és hálájuk nagysága hasonlatossá teszi őket a tiszta mennyei tűz lángjaihoz; dicséretmondásuk úgy hallik, akár a tengerek zúgása, hangjuk zeng, akár a mennydörgés. Már csak azért is magasabb hőfokon égnek az ő indulataik a földön élő szentekéinél, mert ők látják is azt, ami megindítja őket, megismerik mindazok teljes igazát, és indulataik jobban igazodnak a dolgok természetéhez. Ha pedig az itt lenn élő emberek vallásos indulatai természetüket és fajtájukat tekintve azonosak a mennyben élők indulataival, akkor minél erősebbek s lángolóbbak, annál jobb, hiszen a mennyiekhez hasonlóan annál inkább illeszkednek az igazsághoz.

Az mindenestre bizonyosan kitetszik az eddigiekből, hogy a vallásos indulatok magas hőfoka nem bizonyítja, hogy azok nem viselik magukon az igaz hit természetét. Következésképpen nagy hibába esnek azok, akik némeleyeket pusztán vallásos indulataik erőssége miatt rajongókként elítélnék.

Másfelől viszont az is igaz, hogy a magas hőfok önmagában nem bizonyítéka, hogy valamely vallásos indulat lelki jellegű és üdvösségre vezet. A Szentírás, mely az ilyen természetű kérdésekben egyetlen biztos és csalhatatlan bíránk, világosan megmutatja, hogy vannak nem lelki és nem üdvösséges vallásos indulatok is. Pál apostol a galatákhoz írt levelében beszámol olyan fölötté heves indulatokról, amelyek, kifejezetten attól tart, hiábavalónak és kérészéletűnek bizonyultak: „Hová lón tehát a ti boldogságotok? Mert bizonyágot teszek néktek, hogy ti, ha lehetséges volt volna, szemeiteket kivájjván, nekem adtátok volna” (Gal 4,15). Már a 11. versben elmondta, féltette őket, hogy hiába fáradozott értük. Izráel fiait hasonlóképpen hevesen megindította Isten kegyelme, midőn a Vörös-tengernél látták az őrettük végbevitt csodálatos munkáját, és Isten dicséretét zengték, mindazáltal hamar megfeledkeztek tettéről. Hasonlóképpen megindultak, midőn a Sion-hegynél tanúi voltak az ő csodálatos kinyilatkoztatásainak, és úgy tetszett, lélekben mélységesen elkötelezik magukat, hiszen nagy serényen válaszoltak Isten szent szövetségi ajánlattételére: „Valamit rendelt az Úr, mind megteesszük.” De mily hamar vége szakadt e heves indulatnak, felbuzdulásnak és elszántságnak! Mily hamar fordult el más istenek felé, az aranyborjú körül örvendezve és ujjongva! Milyen hatalmas sokaság indult meg a Lázár föltámasztásának csodájától, milyen magaslatokba emelkedtek, micsoda készségeskedés vett erőt rajtuk, midőn Jézus bevonult Jeruzsálembe, és őt mint Krisztust módfelett felmagasztalták, azt mondván: nem méltó rá a föld, hogy ő szamarával ráléptessen, ezért palmaágakat vágtak, s leterítették elébe, de bizony ruháikat is levették, azokkal fedték le útját, és fennem kiáltották: „Hozsánna a Dávid fiának! Áldott, aki jó az Úrnak nevében! Hozsánna a magasságban!”; ezt visszhangozta az egész város, s végül mindenki

kivette a részét az üdvívalgásból. János evangélistától úgy tudjuk, az emberek azért lettek ilyen rajongóan készségesek, mert megindította őket Lázár föltámasztása (Jn 12,18). Ez oknál fogva kiáltotta a hatalmas sokaság: „Hozsánna!”, és erre feleltek így a farizeusok: „Ímé, mind e világ Ő utána megy” (19). Csak-hogy Krisztusnak ekkor már alig akadt néhány igaz követője. És mily hamar elmúlt a sokaság készségeskedése! A nagy fellángolás mindjárt lecsillapodott, elhalt, alighogy Krisztust megkötözték, vállára gúnypalástot, fejére töviskoszorút tettek, hogy azután kicsúfolják, megköpdössék, megkorbácsolják, végül pedig elítéljék és kivégezzék. A sokaság most is nagy hangon kiáltozott, akár-csak korábban, hanem ezúttal egészen másképpen, nem hozsannázva, hanem ezt üvöltve: „Feszítsd meg! Feszítsd meg őt!”

Valamennyi igaz hittudós egybehangzón állítja, hogy lehetnek valakinek szerfölött heves vallásos indulatai, miközben teljességgel híjával van az igaz hitnek.¹

2.

A vallásos hit igaz voltát nem bizonyítja, de nem is cáfolhatja az, hogy az indulatok rendkívüli hatást fejtenek ki a testre.

Bizonyos tekintetben vagy mértékben minden indulat hat a testre. Miként a korábbiakban már megállapítottuk, természetünk, illetve lélek és test egységének törvényei szerint a lélek valamennyi élénk vagy erőteljes tevékenysége valami módon kihat a testre. A test úgyannyira alá van rendelve a léleknek, és a testnedvek, közülük is különösen az idegjelkek úgyannyira kiszolgálják a lélek irányultságait és tevékenységeit, hogy egy kicsit is feszültebb gondolat mindjárt befolyásolja azokat. Bizony kérdés, hogy vajon a testté lett lélek gondolhat akárcsak egyetlen gondolatot is, vagy tehet-e bármit is anélkül, hogy a test valamely részében a nedvek megmozdulnának, illetve mozgásuk megváltoznék. Ám az egyetemes tapasztalat azt bizonyítja, hogy az indulatok sajátos módon hajlamosak érezhető hatást gyakorolni a testre. Ha azonban ez igaz, akkor minden indulat kihat a testre, és ezért föltehetjük, hogy minél erősebb az indulat, minél erőteljesebb a működése (az egyéb feltételek pedig egyeznek), annál nagyobb hatást fejt ki rá. Következésképpen nincs miért csodálkoznunk azon, hogy az indulatok magas hőfoka és erőteljes működése fölötte nagy befolyással van a testre. Mármost látván azt, hogy mind a közönséges, mind a lelki indulatok lehetnek nagyon hevesek, nem lepődhetünk meg azon sem, hogy az indulatok mindkét fajtája nagy hatást gyakorol a testre. Ebből pedig az következik, hogy ezek a jelek nem mutatják meg, hogy az indulatok egyik vagy a másik fajtából valók-e.

¹ Mr. Stoddard megállapítja, hogy a közönséges érzelmek időnként erőteljesebbek az üdvösségeseknél. Solomon Stoddard, *A Guide to Christ* (Krisztushoz vezető kalauz), Boston, 1735 [1. kiad., 1714], 21. o.

A testre gyakorolt erőteljes hatás semmiképpen sem bizonyítja az indulatok lelki voltát, hiszen gyakran láthatjuk, hogy az ilyen hatások ideig való dolgokhoz kötődő heves indulatokból származnak, melyekben a vallás semmi módon nem játszik közre. Ha pedig a világi dolgokkal összefüggő teljességgel természetes heves indulatok kifejthetnek ilyen hatást, akkor nem tudom, miféle szabály alapján szögezhetnénk le, hogy a hit dolgaival összefüggő heves indulatok, melyek hasonlóképpen a természetből fakadnak, ne érhetnénk el ugyanezt.

Másfelől ugyancsak nem ismerek olyan szabályt, amelynek alapján leszögezhetnénk, hogy a természetes indulatokkal azonos hőfokra emelt, azonos erővel és élénkséggel gyakorolt üdvösséges és szent indulatok ne fejthetnének ki számottevő hatást a testre. Ilyen szabályt ésszerűen levezetni nem lehet: nem ismerem annak okát, hogy az Isten dicsőségének meglátásától meghatódó létező teste ugyan miért is ne ájulhatna el kevésbé, mint a Salamon dicsőségének látványától meghatódott létező. Ráadásul soha ilyen szabályt a Szentírásból nem vezettek le: és egyetlen ilyen nem találtak az utóbbi idők idevágó vitái során. Nagy erő rejlik a lelki indulatokban; és olvashatunk a keresztényekben munkálkodó erőről,² az Istennek bennük lakozó Lelkéről mint az erő lelkéről,³ az Isten hatalmának bennük munkálkodó erejéről,⁴ sőt az őirántuk való hatalmának felséges nagyságáról.⁵ Hanem az ember természete szerint gyöngé: a testet és vért a Szentírás fölülte erőtlennek mondja, de különösképpen a nagy lelki és mennyei tevékenységekre és gyakorlatokra való alkalmatlanságára való tekintettel (Mt 26,41; 1Kor 15,43 és 50). A most taglalt textusunk „kibeszélhetetlen és dicsőült örömmel való örvendezésről” beszél. Aki pedig meggondolja, hogy milyen az emberi természet, és milyen az indulatok természete, annak van-e oka kétségbe vonni, hogy az ilyen kimondhatatlanul nagy és dicsőséges örömök túlságosan nagyok és hatalmasak a gyenge porhoz és hamuhoz képest, s könnyen összezúzhatnák azt? A Szentírás tanúsága szerint nyilvánvaló, hogy az igaz isteni fölismerés vagy az Isten dicsőségére való föleszmélés, ha nagymértékben adatik meg, a lélek megindítása révén földre sújthatja a testet; mert a Szentírás többször is említi, hogy ha az ilyen fölismerés vagy föleszmélés olyan mértékben adatnék meg, mint a mennyben, a test gyöngé alkotmánya nem bírná el a terhét; és éppen ezért nem lehet olyan ember, aki látta Istent és él. A földön élő szentek Isten szépségéről és dicsőségéről nyert ismerete és a belőle fakadó szent indulataik ugyanolyan természetűek és jellegűek, mint a mennyben élő szentekéi, csupán arányaikban és körül-

² Ef 3,7.

³ 2Tím 1,7.

⁴ Ef 3,20.

⁵ Ef 1,19.

ményeikben mások: amit itt a földön kapnak, ízelítő a mennyei boldogságból, és majdani örökségük záloga. És ki korlátozhatná Istent e zálog nyújtásában? Ki mondhatná, hogy Isten csak ennyit és ennyit ad ki az örökségből, az egész zálogául csupán ekkora részt nyújt most a majdani jutalomból, semmi többet? Tudván, hogy Isten azt tanította nekünk Igéjében, hogy a jutalom egésze azonmód elpusztítaná a testet, vajon nem túlzott merészség részünkéről mégis határt szabni a felséges Istennek, és azt állítani, hogy midőn e jutalom zálogát ebben a világban megadja, soha nem ad belőle annyit, hogy az akár a légcsekélyebb mértékben is csökkentse a test erejét, jöllehet ő maga soha ilyen korlátot nem állított maga elé?

A Zsoltáros magas hőfokú vallásos indulatairól szólva mondja el, hogy testét külön hatás érte, nem csak az, ami a lelkét, és több helyütt is kifejezetten megkülönbözteti egyiket a másiktól, mint például: „Kívánczik, sőt emésztődik lelkem az Úrnak tornácai után; szívem és testem ujjongnak az élő Isten felé” (84,3). Világosan különbséget tesz tehát itt szív és test között, hiszen mindkettő külön-külön megindul. De ezt mondja a 63. zsoltárban is: „Téged szomjúhoz lelkem, téged sóvárog testem a kiaszott, elepedt földön, amelynek nincs vize” (2). Itt is nyilvánvaló, hogy test és lélek között szándékosan különbséget tesz.

Habakuk próféta szerint Isten fenségének átérzése elhatalmasodott egész testén, miként mondja: „Hallám és reszket a bensőm, a szózatra remegnek ajkaim; porladni kezdenek csontjaim, reszketnek lábaim” (3,16). Ám a Zsoltáros is beszámol teste remegéséről: „Borzad testem a tőled való félelem miatt” (119,120).

Nyilvánvaló, hogy az Isten dicsőségéről a jelenvaló világban szerzett eszmélések lenyűgöző hatást tehetnek a testre, hiszen a Szentírás beszámol róla, hogy ilyen hatást fejtett ki, midőn Isten némelykor külsőleg is megjelenítette magát szentjeinek, hogy fogalmat alkothassanak fenségéről és dicsőségéről. Ilyen esetekről olvashatunk Dániel prófétánál és János apostolnál. Dániel, midőn Krisztus dicsőségének külső megjelenését írja le, ezt mondja: „Látám ezt a nagy látomást, és semmi erő sem marada bennem, és orcám eltorzula, és oda lőn minden erőm” (10,8). A hasonló megjelenésről beszámoló János apostol pedig ezt írja: „Mikor pedig láttam őt, lecsém az ő lábaihoz, mint egy holt” (Jel 1,17). Haszontalan erre azt mondani, hogy e szentek Krisztus dicsőségének csupán külső megnyilvánulásait vagy jelképeit látták: mert jóllehet igaz, hogy testi szemükkel Krisztus dicsőségének csak a külső ábrázolását látták, de a külső jelképek vagy ábrázolások célja és haszna az volt, hogy az ábrázolt dologról fogalmat kapjanak, márpedig az nem volt más, mint Krisztus igaz isteni dicsősége és fensége, azaz lelki dicsősége; az ábrázolás csupán ahhoz kellett, hogy eme lelki dicsőséget közölje velük, és ők nyilván így is értették, így fogták föl, és így indultak meg tőle. Az ilyen külső

jelek Isten rendelte céljának megfelelően e szentek az isteni természet valóságos dicsőségéről és fenségéről nyertek erős és eleven észleletet; a jelek ezért módfolótt megindították őket, ámulatba ejtették lelküket, és földre sújtották testüket. Mármost merésznek, vakmerőnek gondolom azt, aki azt mondja, hogy Isten nem adhat egyetlen szentjének sem természete ugyane valóságos dicsőségéről és fenségéről hasonlóképpen világos, megindító fölimeréseket és észleleteket anélkül, hogy annak ilyen külső árnyképeit közbe ne vetné.

Mielőtt e kérdés taglalását befejezem, hadd jegyezzem meg, hogy a Szentírás szemlátomást gyakran használja a szent és lelki indulatok erejének kifejezésére a testre gyakorolt hatásokat, azaz: a borzongást, a reszketést,⁶ a sóhajást,⁷ a rosszszülétet,⁸ a kiáltást,⁹ a nyögést és a lihegést,¹⁰ illetve az epe-dést.¹¹ Ha azonban valaki föltételezi, hogy ezek csupán az indulat fokát ábrázoló, képletes kifejezések, remélem, azt ő is megengedi, hogy e szóképek mindazáltal illendő és alkalmas módon juttatják kifejezésre a heves lelki indulatokat, amelyeknek kiábrázolására az Isten Lelke alkalmazza őket. Nem látom azonban be, hogy miként is lehetnének erre alkalmasak, ha a szent és lelki indulatok, akár ennél enyhébb mértékben is, nem idézhetnének elő ilyesmit, hanem – éppen ellenkezőleg – voltaképpen hamis indulatoknak, az ördög káprázatainak következményei, szomorú jelei volnának. Aligha hiszem, hogy Isten gyönyörű szóképek gyanánt, a szent és mennyei indulatok nagy hevének ábrázolására rendszeresen alkalmazna a szent indulatoktól idegen elemeket, amelyek a Sátán fondorlatos keze nyomát viselik magukon, és a pokol bűzét árasztják.

3.

A vallási indulatok üdvösséges voltát nem bizonyítja, de nem is cáfolhatja az, hogy az ember indulataitól elragadtatva folyton folyvást áradozik a vallás dolgairól.

Sokan előítélettel viseltetnek azok iránt, akiknél ezt tapasztalják. A bőbeszédűséget elég oknak tartják arra, hogy farizeusnak, hivalkodó képmutatónak mondjanak valakit. Mások azonban, ha ilyen vonásokat látnak némelyekben, tudatlan és elővigyázatlan sietséggel mindjárt kijelentik azokról, hogy Isten igaz gyermekei, a Lélek üdvözítő hatása alatt állnak, beszédük újjászülött voltukat bizonyítja; és ilyesfélét mondanak: „Ennek lám megnyíltott

⁶ Zsolt 119,120; Ézsd 9,4; És 66,2; Hab 3,16.

⁷ Róm 8,26f.

⁸ Én 2,5 és 5,8.

⁹ Zsolt 84,3.

¹⁰ Zsolt 38,10 (49,1); 119,131.

¹¹ Zsolt 84, 2 és 119,81f.

a szája, pedig korábban alig beszélt; most azonban betelt és megszabadult, szabadon önti ki lelkét, mondja el tapasztalásait, hirdeti Isten dicsőségét, úgy buzog föl belőle, mint forrásból a víz". És különösen könnyen magával ragadja e híveket ama magabiztos, kételet nem ismerő meggyőződés, hogy az üdvösség munkálkodik bennük, ha nem csupán szabadon és bőven, hanem megindítón és buzgón beszélnek.

Csakhogy ez nem más, mint a hitvány ítélőképesség, a hiányos és gyér tapasztalat gyümölcse, miként az események bőségesen példázzák; az emberek gyakran esnek ebbe a hibába, mert túlságosan bíznak a maguk bölcsességében és ítéletében, a maguk elgondolásait, nem pedig a Szentírást teszik törvényükké: Jóllehet a Biblia bővelkedik olyan szabályokban, amelyekből tudhatjuk, hogy miként kell megítélnünk tulajdon lelkiállapotunkat, és mi módon alakítsuk ki véleményünket másokéről, mégsem találhatunk benne olyan szabályt, amely szerint az ilyen hatások miatt jónak kellene ítélnünk akár saját magunk, akár mások állapotát, hiszen ez csupán a száj és nyelv vallása, az, amit a Szentírás a falevelekkel jelenít meg: fa nincsen levél nélkül, de a levél soha nem bizonyítja a fa jóságát.

Hogy némelyek hajlamosak áradozni a hit dolgairól, ennek lehet jó és rossz oka is. Lehet azért, mert a szívük szent indulatokkal telt meg, mert „a szívnek teljességéből szól a száj”; s lehet azért is, mert vallásos, de nem szent indulatok töltik meg a szívüket, és így is a szív teljességéből szól a száj. Nagyon is az indulatok természetéhez tartozik, bárminők is azok, és bárminő tárgyra irányulnak is: ha erősek, arra indítják az embereket, hogy sokat beszéljenek arról, ami megindította őket, és nemesak hogy sokat, de buzgón és lázasan beszéljenek. Következésképpen ha valaki sokat és buzgón beszél a vallás dolgairól, ez csupán azt bizonyítja, hogy a vallás dolgai erősen megindították; csakhogy (mint fentebb megmutattuk) ez megtörténhet minden kegyelem nélkül is. Ami az embereket erősen megindítja, azzal buzgón foglalatatoskodnak mindaddig, amíg az érzelem heve kitart, és e buzgalmukat alkalmasint kimutatják beszédjükben és magatartásukban is, miként a zsidók többsége a Keresztelő János prédikálása és keresztelese hatására egész Judeában és Galileában egy ideig tette, világosságában örvendezvén amaz időszakban: a nagy próféta személye és szolgálata ugyanis országszerte tűzbe hozott mindenféle rendű-rangú embereket. A sokaság hasonló nagy buzgólkodásról, erős lelki odaszánásról tett tanúságot minden iránt, ami Krisztus igehirdetésében és csodatételeiben külsőleges volt, mert megdöbbenek tanításán, azonmód örömmel fogadták el az Igét, néha éjjelnappal követték őt, nem ettek, nem ittak, nem aludtak, hogy hallhassák őt; néha az egekig magasztalták: „Soha ember úgy nem szólott, mint ez az ember!”, s tették mindezt odaadón és őszintén. Mégis mi végre jutott ez a többségükben?

Lehet valaki úgyannyira telis-tele a maga tapasztalásairól való beszéddel, hogy kibuggyan belőle mindenütt, minden társaságban, és ez bizony inkább rossz, mint jó jel. Amiképpen a fa is, ha telis-tele van levéllel, ritkán terem bőven gyümölcsöt; vagy amiképpen a felhő is, amely bár úgy tetszik, telis-tele van esővízzel, ha túlságosan sok szelet hoz magával, ritkán öntözi meg az aszott, szomjas földet: nos, tetszett a Szentléleknek éppen ezzel többször is kiábrázolnia ama szájvallás mutatványait, amelynek élete híjával van a számon kérhető gyümölcsöknek: „Mint a felhő és szél, melyekben nincs eső: olyan a férfiú, aki kérkedik hamis ajándékkal” (Péld 25,14). Így nevezte Júdás apostol is az olyanokat, akik a kezdeti időkben betolakodtak a szentek közé, és vallásosságot színlelve egy darabig nem keltettek gyanút: „víztelen, szelektől hányt-vert fellegek” (12). Péter apostol szintén „széltől hányatott fellegek”-nek mondja a hasonlókat (2Pt 2,17).

A hamis indulatok sokkal készségesebben nyilvánulnak meg, mint az igazak. A hamis hitnek ugyanis a természetéhez tartozik a kérkedés és a színészkedés; így volt ez a farizeusoknál is.¹²

4.

A vallási indulatok üdvösséges voltát nem bizonyítja, de nem is cáfolhatja az, hogy indulatait nem maga idézte elő valaki, nem a maga igyekezetével támasztotta, nem a maga erejéből gerjesztette föl.

Mostanság sokan kárhozzatják az olyan indulatokat, amelyekről alanyaik számot adni nem tudnak, mivel azok nem a saját törekvéseik gyümölcseinek, nem a természetes emberi képességek és hajlamok rendes következményeinek tetszenek, hanem, úgy tűnik, valamely külső, természetfölötti erő lelkükre gyakorolt hatása folytán jönnek létre. Mely igen rosszallják, mennyire gúnyolják sokan mostanában azt a rételet, hogy Isten Lelkének közvetlen hatását s működését saját bensőjében is megtapasztalhatja, érzékelheti az

¹² A hírneves tapasztalati hittudós, Mr. Shephard mondja: „A farizeusok trombitálása elhallik a város végére is, az egyszerűség ellenben észrevétlenül rója az utcákat. Így van az, hogy némelyek burkoltan magukat dicsérik (az „én” minduntalan előtökölődván), és terjengősen elbeszélik megtérésük történetét: s százat az egyhez, hogy egy-két füllentés is közékeveredik. A dolog rejtett jelentése persze ez: kérlek, csodálj engem. Panaszkodj tehát a hiányosságokra és gyöngeségekre: vedd eszedbe, kérlek, milyen megtört szívű keresztény vagyok.” Thomas Shephard, *The Parable of the Ten Virgins* [A tíz szűz példázata], London, 1695, I. rész, 179–180. o.

És a kegyes Mr. Flavel is így ír: „Kedves olvasó, ha szíved rendben volna Istennel, és nem esalnád magadat hiú hitvallással, gyakran lenne beszéded Istennel, de nem tűrnéd, hogy akár legkedvesebb barátod vagy hűn szeretteit feleséged tudjon róla. *Non est religio, ubi omnia patent.* A vallás nem áll nyitva úgy, hogy bárki ember nézhesse. A kötelességek teljesítése biztosítja jó hírünket, életünket viszont titkos beteljesítésük tartja meg. Egy pogány ember mondotta volt barátjával való titkos társalkodásáról: Miért kellene a világnak tudnia erről? Elegek vagyunk mi egymás színházának. – A vallásnak vannak elrejtett örömei, melyeket csak a megújult lelki emberek érezhetnek át.” John Flavel, *Touchstone of Sincerity* [Az őszinteség próbaköve], London, 1679, 2. fejj., 2. sz., 21. o.

ember! Azt mondják, az Isten Lelke esendben, titkon, észrevétlenül működik, eszközöket és a mi igyekezetünket is használva, úgyhogy az érzések alapján nem lehet megkülönböztetni Isten Lelke hatásait tulajdon lelki képességeink természetes működésétől.

Való igaz: oktalanság, elbizakodottság arra számítani, hogy az ember Isten Lelkének üdvözítő hatásait elnyeri, bár nem él szorgalmasan az e végre rendelt kegyelmi eszközökkel. És rajongás arra számítani, hogy Isten Lelke elvégzi üdvözítő munkáját a lelkében anélkül, hogy maga a Lélek eszközöket venne igénybe a kellő hatás előidézésére. Ugyanakkor ahhoz sem férhet kétség, hogy Isten Lelkének tetszik változatos módon és körülmények között működnie, és időnként titokzatosabban, fokozatosabban, szerényebb kezdéssel fejt ki hatását, mint máskor.

Am ha egyértelműen, valóban létezik egy olyan erő, amely nemcsak a mi magunk erejétől, hanem minden kegyelmi eszköz, sőt a természet erejétől is különbözik, s mindezeknél hatalmasabb, és nélkülözhetetlen ahhoz, hogy szívünkben az üdvözítő kegyelem valósággá váljék, akkor egyáltalán nem balgaság arra számítani, hogy e hatás nagyon gyakran olyan módon jön létre, hogy mindez nyilvánvaló, látható és érzékelhető legyen. Ha a kegyelem valóban valamely külső erőnek, rajtunk kívül álló isteni hatóoknak köszönhető, ugyan miért lenne oktalanság föltenni, hogy akikre irányul, azok ilyennek is lássák? Furcsaság, hogy igaz valójában mutatkozik meg előttük? Ha szívünkben a kegyelem csakugyan nem a magunk erejéből, nem is természetes képességeinknek, sem pedig a kegyelmi eszközöknek tulajdoníthatóan jön létre, hanem valóban a Mindenható Lelkének a munkája és alkotása, akkor vajon különös és megmagyarázhatatlan-e az, hogy akikre a kegyelem kiárad, azoknak ez valóságosnak tűnik, nem pedig valótlanoknak? S ha valaki a lelkében olyan harásokat észlel, amelyeket nem a saját lelke természetes képességének és működésének tulajdonít, hanem egy másfajta hatóerő természetfölötti hatalmának, akkor vajon ezt azonmód bizonyítéknak kell-e tekinteni arra, hogy esalatkozik – csupán azért, mert a maga igaz valójában fogja föl a dolgot? Márpedig éppen e kifogást emelik némelyek: bizonyosra veszik, hogy sokak észleletei és indulatai azért nem származhatnak ilyen okból, mert amazok ilyen okból származtatják őket: azt mondják, amire ráeszméltek, az nyilvánvalóan nem önnönmaguktól, hanem Isten Lelkének hatalmas erejétől való. Mások éppen ezért ítélik el őket, s megállapítják, hogy felebarátaik tapasztalata nem Isten Lelkétől, hanem önnönmaguktól vagy az ördögtől való. Ilyen okatlanul bánnak nagyon sok emberrel felebarátaik.

Ha valóban úgy van, ahogyan a Szentírás példák bőségével tanítja, hogy a kegyelem úgyanhogy Isten hatalmából valósul meg a lélekben, hogy méltán hasonlítható olyan hatásokhoz, amelyeket semmiképpen sem lehet

az alany saját erejének tulajdonítani, például a nemzéshez vagy fogantatáshoz, a föltámadáshoz vagy a halottak közül való föltámasztatáshoz; a teremtéshez vagy a semmiből a létbe híváshoz; és igaz, hogy a kegyelem oly hatás, amelyben Isten nagy ereje hatalmasan megdicsőül, s hatalmának felséges nagysága megnyilvánul:¹³ akkor ugyan mi magyarázhatná, hogy a Mindenható az ő erejének ennyire felséges munkáiban gondosan elrejti hatalmát, nehogy alanyai valamit is fölismerjenek belőle? Avagy milyen ok vagy kinyilatkoztatás mondatja bárkivel is azt, hogy Isten így cselekszik? Amennyire a Szentírás alapján megítélhetjük, ez nem egyezik Isten eljárásainak és rendelkezéseinek módjával, hanem éppen ellenkezőleg: Isten akként jár el népéért való hatalmas munkáiban és irgalmas cselekedeteiben, akként rendez minden dolgot, hogy meglássék keze munkája, kirúnjék hatalma, nyilvánvalóvá váljék, hogy az emberek tőle függenek, hogy ne dicsekedjék öelőtte egy test sem,¹⁴ hogy csak Isten magasztaltassék,¹⁵ hogy amaz erőnek nagy volta Istené legyen, ne pedig embertől való,¹⁶ hogy Krisztus ereje lakozzék erőtlenségünkben,¹⁷ és senki se mondhassa: „Az én kezem szerzett szabadulást nékem!”¹⁸ Így volt ez a legtöbb szabadításnál, melyet Isten annak idején Izráelért véghez vitt az időben, és amely mind előképe volt Izráel lelki ellenségektől való megváltásának. Így történt ez Izráelnek az egyiptomi fogságból való szabadításakor: Isten kinyújtott kézzel, nagy erős karral szabadította meg népét; és hogy még inkább meglássék hatalma, megengedte, hogy népe a legelesettebb és legnyomorúságosabb állapotba essék. Ugyancsak így történt Gedeon nagy szabadításakor: Isten maroknyira sorvasztotta el seregét, és fegyvert sem adott a kezébe, hanem csak kürtöt, fáklyát és üres korsót. Szintén így ment végbe Izráelnek a Góliáttól való megszabadítása: egy ifjú, egy parittyá és egy kő által. De így történt ez Isten ama nagy munkájában, amikor Krisztus mennybemenetele után elhívta a pogányokat, megtérítette a bálványimádó világot, hiábavalónak bizonyult a bölcselők valamennyi világjobbító próbálkozása, és napnál is világosabbá vált, hogy a világ teljességgel menthetetlen, ha csak az Isten felséges ereje által nem. Ugyanez történt az újszövetségi megtérések történetében: azok nem esendes, titkos, fokozatos és érzékelhetetlen módra mentek végbe, ahogyan ma előírnák, hanem a csodálatos és hirtelen megváltozásokat előidéző természetfölötti hatalom nyilvánvaló bizonyosságaival – ezeket veszik ma a csalatkozás és rajongás biztos jeleinek.

¹³ Ef 1,17–20.

¹⁴ 1Kor 1,27–29.

¹⁵ És 2,11–17.

¹⁶ 2Kor 4,7.

¹⁷ 2Kor 12,9.

¹⁸ Bír 7,2.

Az apostol arról beszél az Efézus 1,18–19-ben, hogy Isten megvilágosítja a keresztények elméjét, és így a Krisztusban való hitre vezeti őket, s végül megérteti velük az irántuk, hívők iránti hatalmának felséges nagyságát. Ezek az apostol szavai: „És világosítsa meg elmétek szemeit, hogy tudhassátok, hogy mi az Ő elhívásának a reménysége, mi az Ő öröksége dicsőségének a gazdagsága a szentek között, és mi az Ő hatalmának felséges nagysága irántuk, akik hiszünk az Ő hatalma erejének ama munkája szerint” stb. Mármost ha az apostol itt arról beszél, hogy a keresztények Isten hatalmának hatása alá kerülnek, mert megvilágosítja és hathatósan elhívja őket, hogy tudják, mi az ő hatalma irántuk, akik hisznek, akkor ezen az apostol csak azt értheti, hogy a szentek mindezt tapasztalatból ismerhetik. Ha azonban a keresztények tapasztalatból ismerik Isten hatalmát, akkor bizony érzik, fölismerik, tudatában vannak: úgy érzékelik, mint lelkük természetes működésétől különbözőt – s ezzel egyáltalán nem cseng össze az az elgondolás, amely szerint Isten úgyannyira titkon, észrevétlenül munkálkodik, hogy a hívő csakis a Szentírás kijelentéseiből tudhatja, hogy külső hatalom hatása alá került – ami egészen más, mint saját tapasztalatából tudni.

☉ Nagy oktalanság tehát, s a Szentírásnak igen ellentmondó dolog azt állítani, hogy ha bizonyos indulatok érezhetően nem alanyuktól, nem magától az érintett személytől erednek, akkor Isten Lelke kegyelmes munkálkodásából nem származhatnak.

☉ Másfelől az indulatok üdvösségre vezető voltának sem bizonyítéka, hogy az emberek nem szándékosan idézik elő indulataikat, vagy nem tudják megmagyarázni, mi módon támadnak azok lelkükben.

☉ Némelyek a maguk érdekében bizonyítékuhoz hozzák föl ezt, amikor tapasztalataikról így beszélnek: „Bizonyosan nem én műveltem, nem az én mesterkedésem, nem is igyekeztem gyümölcse volt; még gondolni sem gondoltam rá, amikor jött; ha a világ minden kincsét nekem adnák, akkor sem tudnám kedvemre előparancsolni.” Ebből kiindulva aztán leszögezik, hogy amit tapasztaltak, Isten Lelkének hatalmas befolyása alatt keletkezett, üdvösséges természetű, ám ezt igen okatlanul, minden alap nélkül teszik. Aminek hatása alá kerültek, azt, meglehet, nem ők maguk közvetlenül, hanem holmi láthatatlan erő hozta létre: nem ők maguk, hanem valamilyen lélek; ám ebből még nem következik, hogy Isten Lelke volt az. Más lelkeknek is van hatása az emberek lelkére, nem csak a Szentléleknek. Nem azt a tanítást kaptuk, hogy higgyünk minden léleknek, hanem hogy próbáljuk meg a lelkeket, Istentől vannak-e. Számos hamis lélek sürgölődik az emberek körül, változik át a világosság angyalává, és megannyi csodával, igen ravaszul és nagy erővel utánozza Isten Lelkének a működését. És a Sátán munkálkodása sokszor határozottan megkülönböztethető az emberi lélek saját tevékenységétől. Ezek közé tartoznak sokakat kísértő félelmes, iszonyú, istenkáromló sugal-

mazásai, s az általa szerzett haszontalan, meddő félelmek és ijedségek. A Sátán hatalma azonban csakúgy megnyilvánulhat hamis vigaszban és örömben, mint rémületben és szörnyű sugalmazásokban, és ez bizony gyakorta meg is történik. Az emberek a maguk erejéből nem képesek olyan élragsztásokba taszítani magukat, mint aminőkbe a német anabaptisták és egyéb révíült rajongók az ő hatása alatt kerültek.

Továbbá az is megfontolandó, hogy az embereknek lehetnek olyan lelki benyomásaik, amelyek nem saját magukból, nem is ördögi lélekből erednek, hanem Isten Lelkétől, ám annak mégsem üdvösséges, hanem közönséges hatásából támadnak. Talán az ilyen lelki benyomásokkal bírókról olvassuk ezt: „Akik egyszer megvilágosítottak, megízlelvén a mennyei ajándékot, és részeseivé lettek a Szent Léleknek, és megízlelték az Istennek jó beszédét és a jövendő világnak erőit” (Zsid 6,5), ámde egyáltalán nem ismerik a „jobb és idvességesebb dolgokat” (9. v.).

Amikor pedig nem működik közre közvetlenül sem jó, sem pedig gonosz lélek, különösen ama személyeknek, akiknek teste alkati gyöngeségben, heveny kipárolgástól szenved, elméjük gyöngé, és akik fogékonyak a benyomásokra, nos, ezeknek támadhatnak különös észleletei és képzelgésai, ezek kíséretében pedig erős, megmagyarázhatatlan, nem általuk előidézett indulatai. Látjuk, hogy az ilyen emberek földi dolgok tekintetében mily fogékonyak a benyomásokra, s ugyanezen okból lelki dolgok iránt is azok lehetnek. Miként az alvó ember sem önszántából látja álmait, azonképpen az ilyenek is rendszerint önkéntelenül kerülnek benyomások hatásai alá, jóllehet éberek.

5.

Nem bizonyítja, ám nem is cáfolhatja a vallásos indulatok szent és lelki voltát az, hogy rendkívüli módon kapott szentírási igék váltják ki az indulatokat.

Nem cáfolhatja az indulatok üdvösséges voltát, hogyha őket valakiből különös módon eszébe jutott igék váltják ki, feltéve, hogy az indulat magán az ígén vagy az így földidézett ígében foglalt és tanított igazságon alapul, és nem csupán, vagy nem főként azon, hogy hirtelen és szokatlan módon jutott az eszébe.

Másfelől viszont nem is bizonyítja az indulatok üdvösséges voltát, hogyha váratlanul, csodás módon kapott igék nyomán keletkeznek, legyenek azok akár a félelem, a remény, az öröm vagy a szomorúság indulatai. Némelyek ebben indulataik üdvösséges voltának meggyőző bizonyítékát vélik látni, különösen ha a remény vagy az öröm érzése, vagy más kellemes vagy gyönyörűségesebb indulat tölti el őket. Ezt annak biznyságaként hozzák föl, hogy minden rendben van, tapasztalásuk az ígével együtt jött, s efféléket mondanak: „Ilyen s ilyen drága ígéretekot kaptam, hirtelen jöttek, akárha mondta volna őket valaki; nekem semmi részem nem volt abban, hogy ez ígét kaptam

éppen, nem is gondoltam semmi olyasra, ami ahhoz vezethetett volna; hirtelen jött, úgy meglepett. Régóta nem is gondoltam rá, először nem is tudtam, hogy ige; nem emlékeztem, hogy valaha is olvastam volna.” S talán még ezt is hozzátesszük: „Az egyik ígét kaptam a másik után, mindenünnen a Bibliából, a legdrágább és legörömtelibb ígéket, alkalmasabbakat és találóbbakat kitalálni sem lehetett volna; teljességgel betöltöttek; csak álmélni és csodálkozni tudtam, míg nem zokogásban törtem ki, és nem kételkedtem többé.” És ilyképpen azt hiszik, kétségbevonhatatlan bizonyítékuk van rá, hogy indulataik Istentől származnak, helyénvalók, és tulajdon állapotuk is jó – csakhogy föltevésük minden alapot nélkülöz. Honnan veszik ezt a szabályt, hogy ha valamely indulatukat vagy tapasztalásukat a Szentírásból megmagyarázhatatlan módon, nem általuk szándékosan fölidézve kapott ígéretek vagy vigasztaló ígék váltják ki, vagy ha számos drága ige egymás után mintegy láncot alkotva jut eszükbe, akkor ez meggyőzően bizonyítja tapasztalásuk üdvösséges voltát? Hol van ilyen szabály a Bibliában, az ilyen természetű dolgok egyetlen nagy és megbízható kalauzában?

E tekintetben alighanem az vezetni félre a megértésre és megfontolásra kevésbé képes vagy hajlandó embereket, hogy mivel a Szentírás nem más, mint az Isten ígéje, nincsen benne semmi hiba, minden szava tiszta és tökéletes, ezért a belőle credő tapasztalásoknak is igazaknak kell lenniük. Ám fontoljuk meg azt, hogy támadhatnak indulatok a Szentírással kapcsolatban *esetleges módon* anélkül, hogy *valósággal* belőle származnának: nem a Szentírás igaz gyümölcsei, nem úgy teremnek, hogy az ember helyesen használja a Szentírást, hanem úgy, hogy visszaél vele. Isten ígéjének tisztaságából és tökéletességéből kiindulva csakis annyit mondhatunk a tapasztalásokról, hogy azok a tapasztalatok, amelyek megfelelnek Isten ígéjének, igazak, és mások nem is lehetnek; azt azonban nem mondhatjuk, hogy okvetlenül igazak az olyan indulatok, amelyek az ember eszébe jutott ígékkel kapcsolatban esetlegesen támadnak.

Mert ugyan mi bizonyítja, hogy az ördög nem juttathat eszünkbe ígéket, s nem élhet vissza velük az emberek megtévesztésére? Mi van ebben olyan, ami meghaladná a Sátán képességeit? Minthogy nem kell ahhoz különösebb hatalom, hogy hangok vagy betűk valami módon az emberek elméjébe jussanak, semmi okunk azt vélni, hogy ehhez mindenhatóság szükséges. Ha a Sátán képes szavakat és hangokat az ember eszébe juttatni, akkor ezt alkalmasint a Bibliában lévő szavakkal is megteheti. A Szentírás szavait idéző hangok megszólaltatásához sem kívántatik magasabb rendű emberi erő, mint egy mese vagy egy ének hangjainak megszólaltatásához. Ugyanígy az a sátáni erő, amely ez utóbbiak szavait az eszünkbe juttathatja, a Szentírás szavait is eszünkbe képes juttatni; ami a hangok vagy betűk képzését vagy eszünkbe juttatását illeti, a jelentésbeli különbség, amely csakis a szokáson múlik, mit

sem változtat a dolgon. Vagy akad, aki szerint a Szentírás szavai úgyannyira szentek, hogy az ördög nemhogy visszaélni nem mer velük, de hozzájuk nyúlni sincsen bátorsága? Ha van ilyen, ebben is téved. Akiben megvolt a mersz magához Krisztushoz nyúlni, hogy ide-oda hurcolja, ki a pusztába, föl a magas hegyre, föl a templom oromzatára, az aligha óvakodna attól, hogy a Szentírás szavaihoz hozzányúljon, és azokkal visszaéljen: miként tette volt éppen, amidőn Krisztussal oly vakmerőn viselte magát: egymás után hozott föl neki igéket, hogy megcsalja s megkísértse. Ha tehát a Sátán magának Krisztusnak is merészelt – engedéllyel merészelt – igéket juttatni eszébe, csak hogy megkísértse, akkor mért ne volna bátorsága ahhoz, hogy bűnös emberek elméjébe a Szentírásból vett textusokat juttasson, hogy megkísértse és megcsalja őket? S ha a Sátán megteheti ezt a Szentírás egyik igéjével, ugyanúgy megteheti a másikkal is. Hogy a Szentírás valamely kiváló helye, vigasztaló, drága ígérete jön szóba, az mit sem változtat a dolgon, ami a Sátán merészségét és képességeit illeti. S ha képes egy vigasztaló igét az ember eszébe juttatni, bizvást eszébe juttathat ezer másikat is, kiválasztván azokat, amelyek a leginkább megfelelnek fondor szándékának: sorjáztathatja a Szentírás ígéreteit, hogy fonák alkalmazásukkal csodásan eloszlassa a nyomorult, becsapott bűnös minden kételyét, s váltig fokozza hamis örömét és elbizakodottságát.

Tudjuk, hogy az ördög eszközei, a romlott s eretnek tanítók csúrik-csavarják az Írást – a maguk és mások vesztére (2Pt 3,16). Látjuk, bátran használhatják az egész Szentírást, akármelyik részét: nincsen olyan drága, szent igéje, amellyel ők vissza ne élnének, megannyi léleknek örök romlására; és nagyobb pusztítást egyetlen más fegyverükkel sem végeznek. És semmi okunk azt feltételezni, hogy az ördögnek ne volna megengedve ugyanolyan bátran forgatnia a Szentírást, mint eszközei forgatják. Mert hiszen azok is az ő eszközei és szolgálai gyanánt, s az ő bujtogatására és befolyására cselekednek; és ő maga is bizonyosan cselekszi azt, amire másokat bujtogat: az ördög szolgálai csak követik urukat, azt a munkát végzik, amit ő maga is végez.

Amiképpen pedig az ördög képes felhasználni az Írást arra, hogy az embereket megcsalja és elpusztítsa, azonképpen megteheti ezt az ember tulajdon balgasága és romlottsága is. Az emberekben lakozó bűn ugyanúgy cselekszik, mint a bűn szerzője. Az emberi szív éppen olyan csalárd, mint az ördög, és a megtévesztés ugyanazon eszközeivel él.

Nyilvánvaló tehát, hogy a reménység és az öröm buzgó indulatait idézheti elő az emberekben az, hogy a Szentírás igéi, sőt igen drága ígéretei hirtelen és különös módon eszükbe jutnak, akárha szózat hangzanék fülükbe, sőt, csodás módra seregnyi, egymás után sorjázó igét kaphatnak, ám mindez nem bizonyítja azt, hogy ezek az indulatok Istentől erednek, s nem esalfa sátáni tünemények eredményei.

Hadd állapítsam meg továbbá azt, hogy lehetnek olyan heves és örömteli indulatok, amelyek az Isten ígéjéhez kapcsolódnak, sőt csakugyan az ígéből is erednek; ezek az indulatok nem a Sátántól vagy az emberi szív saját romlottságából, hanem igenis Isten Lelkének az ígével együtt érvényesülő befolyása alatt születnek, ámde mégsincs bennük semmi az igaz és üdvösséges vallás természetéből. Így a „köves helyhez” hasonlóan mondott hallgatók igen megörültek az ígének, sőt indulatuk a példázat szerint az ígéből sarjad, mint magból a hajtás; módfölött hasonlít azokéra, akiket a jó földbe hullott mag ábrázol ki. A különbség csak a későbbiekben fog megmutatkozni, a próbatételek idején. Mégsem volt üdvösséges hit ezekben az indulatokban.¹⁹

6.

Az, hogy a vallásos indulatokban látszólag szeretet nyilvánul meg, nem bizonyítja az indulatok üdvösséges természetét.

Nincs olyan hitvalló keresztény, aki a szeretet megnyilvánulásával a vallásos indulatok igaz és üdvösséges voltát cáfolni kívánná. Olyanok azonban akadnak, akik szerint az ilyen megnyilvánulás éppenséggel bizonyítja, hogy az indulatok a Szentlélek megszentelő s üdvözítő hatásából erednek. Érvük az, hogy a Sátán nem képes szeretni: a szeretet merőben ellentétes az ő természetével, hiszen az ördögnek lényege a rosszakarat és a gyűlölködés. És való igaz, nincsen semmi kiválóbb, menyeibb és istenibb, mint az Isten és emberek iránt tanúsított igaz keresztény szeretet: nagyszerűbb a tudásnál, a prófétálásnál, a csodák-nál, az angyalok és emberek nyelvén való szólásnál. A szeretet Isten Lelkének legfőbb kegyelmi ajándéka, az igaz hitnek mindenkori élete, lényege és sumája; a szeretet visz legközelebb a mennyek országához, s legmesszebb a pokoltól, az ördögtől. De óriási tévedés ebből arra következtetni, hogy a szeretet nem hamisítható. Hiszen minél tökéletesebb valami, annál inkább hamisítják. Ezért hamisítják sokkal inkább az aranyat és az ezüstöt, mint a vasat és a rezet. Milyen sok a hamis gyémánt és rubinkő; viszont ki bajlódna azzal, hogy közönséges kavicsokat hamisítson? Minél tökéletesebb valami, annál nehezebb a lényegét és belső erejét tekintve hozzá hasonlót alkotni; mégis annál több a hamisítvány, annál inkább mesterkednek s fortélyoskodnak azon, hogy látszatra pontosan utánozzák. A becsapás akkor fenyeget a leginkább bennünket, amikor a legkiválóbb és leghathatósabb gyógyszereket kívánjuk megvásárolni, pedig ezekhez hasonló értékűt és erejűt a legnehezebb előállítani: ha hamisítványt kaptunk, az teljesen hatástalan lesz. Így van ez a keresztény értékekkel és a kegyelmi ajándékokkal is: a Sátán ravaszsága és az emberek csalárd szíve

¹⁹ Mr. Stoddard az ő *Krisztushoz vezető kalauzában* (*Guide to Christ*) gyakori esetként emlegeti, hogy természetes állapotban lévő emberek, akik még nem fogadták el igazán Krisztust, üdítő szentírási ígéretekkel kapnak, Isten szeretetének a zálogául veszik azokat, és abban reménykednek: Isten elfogadta őket; ezért állapotuk felől elbázzák magukat. Stoddard, *Guide*, 8–9. o.

éppen a legbecsesebb értékeket igyekeznek hamisítani vagy színlelni. Nincs is olyan kegyelmi ajándék, amelyet gyakrabban színlelnének, mint a szeretetet és az alázatot – ezek lévén azok az erények, amelyekben az igaz keresztény szépsége legkivált meglátszik.

Hanem ami a szeretetet illeti, a Szentírásból világosan kitűnik: lehet némelyekben egyfajta vallásos szeretet úgy, hogy közben mégis híjával vannak az üdvözítő kegyelemnek. Krisztus mondása szerint sok hitvalló keresztényben van ilyen szeretet, de mivel szeretetük nem tart ki, nem járnak üdvösségre: „És mivelhogy a gonoszság megsokasodik, a szeretet sokakban meghidegült. De aki mindvégig állhatatos marad, az idvezül” (Mt 24,12–13). E szavakból világosan kitűnik, hogy az említettek, akiknek szeretete nem marad meg, hanem meghidegült, nem üdvözülnek.

Némelyek, úgy tetszhet, szeretik Istent és Krisztust, sőt igen erősek és hevesek az ilyen természetű érzéseik, mégis híjával vannak a kegyelemnek. Hiszen nyilvánvalóan ez állt a sok kegyelem nélküli zsidóra, aki nagy hangozva magasztalta és éjjel-nappal étlen-szomjan követte Jézust, mondván: „Követlek téged Uram, valahová mégy!” és kiáltozván: „Hozsánna a Dávid fiának!”²⁰

Az Efézus 6,24 mintha arra utalna, hogy az apostol idejében sokan voltak, akik Krisztus iránt hamis szeretettel viseltettek: „A kegyelem legyen mindazokkal, akik őszintén szeretik a mi Urunk Jézus Krisztust.” Az „őszintén” szó helyén az eredeti szöveg „romlatlanságban”-t mond, ami azt mutatja, hogy az apostol tudta: sokan vannak, akik nem tiszta, nem lelki szeretettel szeretik az Urat.

Az Isten emberei iránt is lehet hamis keresztény szeretet tanúsítani. A Szentírásból kiviláglik: létezhetnek igen erős ilyen indulatok üdvözítő kegyelem híján is. Így szerették a galaták Pál apostolt: a szemüket is kivájták volna érte, ő mégis attól tartott, indulatuk semmivé lesz, és hiába fáradozott értük (Gal 4,11, 15).

7.

Pusztán az, hogy némelyekben sokféle, egymást gerjesztő vallásos indulat támad, nem bizonyítja, hogy üdvösséges indulatok vannak bennük.

Jóllehet a hamis vallás sokszor csonkának és rútnak látszik, mert hiányzik belőle az igaz hitben megtalálható teljesség s a részek szép arányossága, sok hamis indulat együttese mégis kelthet olyan látszatot, mintha üdvösségesek volnának.

²⁰ Ezzel egyetértésben mondja Mr. Stoddard a *Kalauzban*, hogy a bűnösökben olykor felfellobban az indulat, és ilyenkor az Isten iránti szeretet Isten dicsőségére törekvő, s az üdvözítő kegyelemhez erősen hasonló lelkületét sejdítik magukban; közönséges indulataik időnként erősebbek is az üdvösségeseknél. Mr. Stoddard feltételezi, hogy az érzéki emberekbe néha oly vadul beléhasít az Isten iránt érzett hamis indulat, hogy úgy érzik, készek akár elkárhozni is. Stoddard, *Guide*, 21. és 65. o.

Nyilvánvaló, hogy mindenféle üdvösséges indulatnak lehetnek hamisítványai: miként az imént említett istenszeretetet és atyafiúi szeretetet, úgy az istenes bünbánatot is, miként a fáraó, Saul és Akháb, illetve a pusztában vándorló izráeliták esetében látjuk (2Móz 9,27; vö. 1Sám 24,16–17 és 26,21; 1Kir 21,27; 4Móz 14,39–40); az istenfélelmet is, miként a samáritánusok az Isten tisztelete mellett a maguk isteneit is szolgálták (2Kir 17,32), vagy miként Istennek ellenségeiről a 66. zsoltárban olvassuk, hogy Istennek meghódolnak hatalma miatt, azaz miként a héber eredeti mondja, hízelegnek, hazudnak, hamis tiszteletet és hódolatot adnak neki; így a kegyes háládatosság is van hamisítványa, ahogyan Izráel fiai zengték a Vörös-tengernél Isten dicséretét (Zsolt 106,12), vagy miként a szíriai Naámán tette, midőn bélpoklosságából csodálatosan meggyógyult (2Kir 5,15 stb.).

Ugyancsak lehet hamisítani a lelki örömeket, miként az a köves helynek mondott igehallgatók (Mt 18,20) és főként Keresztelő János sok hallgatója esetében történt (Jn 5,35). De a buzgóságot is lehet, ahogyan Jehu (2Kir 10,16) és megtérése előtt Pál (Gal 1,14; Fil 3,6), illetve a hitetlen zsidók esetében látjuk (Csel 22,3; Róm 10,2). Némelyeknek, bár híjával vannak a kegyelemnek, lehetnek buzgó vallásos vágyaik, mint amilyen Bálámnak volt, aki ezt Isten népének, a többi néptől magát elkülönítő nép boldog állapotáról mondott rendkívüli véleményében juttatta kifejezésre (4Móz 23,9–10). Ugyancsak reménykedhetnek az örök életben, ahogyan a farizeusok is tettek.

S ahogyan az emberek, miközben természetes állapotukban vannak, képesek mindenféle vallásos indulatot mutatni, semmi nem akadályozza meg őket abban, hogy egyszerre többet is mutassanak. És a tapasztalat bőségesen bizonyítja, hogy ez valóban igen gyakran meg is történik. A Lázár föltámasztásának csodája után a Krisztus látására Jeruzsálembé sereglő sokaságnak, úgy tetszik, egyszerre sok és egyaránt heves vallásos indulata támadt. Elteltek csodálattal; a szeretet lángoló érzését és mélységes tiszteletet mutattak ki, midőn leterítették ruháikat, hogy Krisztus azon járjon; a nagy jótétéményeiért való buzgó háládatosságukról tettek bizonyosságot, midőn szabadításáért fennen dicsérték; ugyancsak őszintén vágyakoztak Isten országára, amelyről azt hitték, Jézus éppen megalapítani készül: nagy reményeket fűztek hozzá, megteltek várakozásokkal abban a hitben, hogy az ország nyomban megjelenik, emiatt nagy örömezésben törtek ki, s rivalgásaiktól visszhangzott az egész város; úgy tetszett, nagy buzgalommal és odaszánással akarják Jézust szolgálni, késedelem nélkül segíteni neki, hogy a pászka ünnepén megalapítsa országát. A természetből és az indulatok természetéből könnyűszerrel megmagyarázhatjuk azt, hogy amikor az egyik indulat felizzik, egyéb indulatokat is fölszik, különösen, ha a fölhevített indulat nem más, mint a hamis szeretet, mely a hozsannázó jeruzsálemi sokaságot magával ragadta. Ez természetes módon maga után von megannyi más indulatot. Mert mint az előbb megállapítottuk,

a szeretet a legfőbb indulat, a többinek voltaképpeni forrása. Tegyük föl, hogy valakit a pokoltól való félelem s rettegés már jó ideje gyötör, szívét a szorongás és a balsejtelmek megviselték, már a kétségbeesés szélére jutott, és akkor hirtelenében megszabadul, a Sátán valamely ármánya következtében elhiszi, hogy Isten megbocsátott neki, elfogadja őt mint drága szeretete tárgyát, és örök életet ígér neki; az illetőnek ugyanis látomása, erős gondolata vagy képzelgése támadt egy szép arcú emberről, aki reá mosolyog, kitarja felé a karját, vére csorog, és ő ezt az embert Krisztusnak gondolja anélkül, hogy értelme további megvilágosodását keresné, fölfogná Krisztus lelki-isteni tökéletességét és az evangéliumban kijelentett üdvösség útját; az is lehet, szótart hall, talán ilyesféle igéket: „Bízzál fiam! Megbocsátattak néked a te bűneid,” vagy „Ne félj, mert tetszett a ti Atyátoknak, hogy néktek adja az országot” – ő pedig ezt olybá veszi, mintha Isten maga szólította volna meg, holott előtte nem fogadta el Krisztust, nem egyesítette vele szívét; nos, vajon ilyenkor minő szenvedélyek sokasága töltene meg azonnal vagy sorjában az ilyen ember lelkét? Pusztán a természet elveiben könnyű föllelnünk a magyarázatát annak, hogy ekkor az ember szívét az öröm mámore fölragadja az égbe, és megtölti az elképzelt Isten vagy Megváltó iránti ragaszkodással, aki hite szerint kiszabadította őt a rémületes pusztulás torkából, midőn félelmében már-már kővé vált, és aki iránt most csodálattal és hálaival viseltetik, és mindez most megnyitja száját, folyvást tapasztalatáról beszélne, minden gondolata akörül forog, a vele jót tevő Istent magasztalja, másokat örvendezésre hív, tekintetéből öröm sugárzik, beszéde hangos; jóllehet szabadulása előtt folyton vitatta Isten igazságosságát, most könnyűszerrel meghódol neki, elismeri a maga méltatlanságát, fölemeli szavát magamaga ellen, megalázza magát Isten előtt, és bárányként borul a földre Őelőtte, mondván: „Miért engem? Miért engem?” – akárcsak Saul, aki midőn Sámuel közölte vele, hogy Isten őt választotta királyul, így felelt: „Avagy nem Benjáminta vagyok-é én, Izráelnek legkisebb törzséből való? És az én nemzetségem nem legkisebb-é Benjámintörzsének nemzetségei között? Miért szólasz tehát hozzám ilyen módon?” Hasonlóképpen szólott Dávid is, az igazi szent: „Micsoda vagyok én, Uram Isten! és micsoda az én házam népe, hogy engem ennyire elővittél?” (2Sám 7.18). Azon sem kell csodálkoznunk, hogy örömét leli azok társaságában, akik elismerik és ünneplik boldog állapotát, hogy szereti mindazokat, akik becsülik és csodálják őt és tapasztalását, erőszakos buzgóságot tanúsít azok ellen, akik nem értik az ilyesmit, nyíltan meghasonlik azokkal, akik nem állnak a pártján, mintegy hadat üzen nekik, most dicsekedik szenvedéseivel, a kicsit is kételkedőket vagy aggályoskodókat szaporán elítéli s megdorgálja; és amíg indulatai meg nem hűlnek, fáradtságot s magamagát nem kímélve igyekszik előmozdítani az ilyesmit szerinte kedvelő pártot, és úgy tűnik föl, mindenképpen meg akarja sokasítani annak számát, miként a farizeusok is átszeltek tengere-

ket, átkeltek országokon egyetlenegy prozelitáért.²¹ Tovább is folytathatnám mindazon dolgok felsorolását, amelyek ilyen körülmények közt előállhatnak. Akik úgy vélekednek, hogy ilyesmi nem történhetik meg az isteni hatalom természetfölötti közbevetése nélkül, aligha vették kellőképpen tekintetbe az emberi természetet.

Amiként az igaz isteni szeretetből fakad minden keresztény indulat, azonképp a hamis szeretetből természetesen fakadnak más hamis indulatok. Mindkét esetben a szeretet jelenti a forrást, az indulatok pedig a patakokat. Az emberi természet különféle képességei, hajlamai és indulatai mind-mind egyazon forrásból eredő folyások árkaí és medrei: ha édesvízű a forrás, édesvíz folyik az árkokban és medrekben is; ha azonban mérgezett a forrás, mérgező lesz a víz valamennyi mederben. Itt is, ott is hasonló patakokat és folyásokat találunk; a víz természetében lesz a nagy különbség. Vagy hasonlíthatjuk az emberi természetet egy fához, melynek sok ága van, s egyetlen gyökerre: ha a gyökér nedve jó, jó nedv kerül minden ágba, és a megtermett gyümölcs édes és tápláló lesz; de ha a gyökér mérget tartalmaz, az jut föl az ágakba is (miként a másik esetben), és a gyümölcs halálosan mérgező lesz. A két fa hasonlíthat egymásra, alakra akár ugyanolyanok is lehetnek: a különbség csakis a gyümölcs elfogyasztásakor mutatkozik meg. Gyakran (legalábbis bizonyos mértékben) ilyen a különbség szentek és álszentek között. Olykor alig tér el a hamis tapasztalat az igaztól, külső megjelenésük, alanyaik elbeszélése, kifejezőmódja erősen hasonlít: különbségük olyan, akár a fáraó pohárnokának és sütőmesterének álma közötti különbség: a kettő erősen hatott egymásra, hiszen amidőn József megfejtette a pohárnok álmát, hogy az megszabadul a fogságából, visszanyeri a fáraó kegyét és magas méltóságát a palotában, ez a sütőmestert reménységgel és várakozással töltötte el, de siralmasan csalódnia kellett, és bár álma igen hasonlított társának boldog és ígéretes álmára, mégis egészen más kimenetelről adott hírt.

8.

A vallási indulatok természetét nem lehet annak alapján megítélni, hogy a lelki ébredést és a lelkiismereti eszmélődést *meghatározott sorrendben* követi a vigasztalódás és az öröm.

Sokan viseltenek előítéllettel amaz indulatokkal és megtapasztalásokkal szemben, amelyek az alábbi, számos hittudós által szorgalmazott módszerrel járnak együtt: e szerint először jön az ébredés, majd a félelmek és rémítő

²¹ „Hogy valaki kegyes emberekkel érintkezik, az még nem okvetlenül jelenti azt, hogy benne is megvan a kegyelem: A hitőfel is Dávid kíséretéhez tartozott. Az egyház megpróbáltatásai miatti fájdalom és a lelkek megtérése iránti vágy sem bizonyított. Az ilyesmi megtalálható az érzéki emberekben, és ezért nem is bizonyítja a kegyelmet.” Solomon Stoddard, *A Treatise Concerning Conversion* (Értekezés a megtéréstől), Boston, 1719, 82. o.

balsejtelmek, utána következik a törvény szerinti megalázkodás a teljes bűnösség és tehetetlenség értelmében, és végül megtörténik az ilyen s ilyen megvilágosodás és vigasztalódás; ők minden ilyen megtervezett, megszabott rendet vagy lépéssort emberi elmeszüleménynek tartanak, és különösen ha az öröm kitörő indulata nagy gyötrelmekre és rémületre következik, ebben ők az ily indulat cáfolatát vélik fölfedezni. Az ilyen előítéleteknek és kifogásoknak azonban semmilyen ésszerű és szentírási alapja nincsen. Aligha oktalan-ság azt föltételezni, hogy mielőtt Isten megszabadít valakit a bűn állapotából és az örök kárhozatnak való kitettségből, előbb erősen tudatára ébreszti őt ama gonosznak, amelytől megszabadítja majd, hogy felfogja szabadulását, megértse üdvösségét, és valamelyest tisztában legyen azzal, amit Isten tesz érte. Amiképpen az üdvözülők két végletes állapotban vannak: előbb a kárhozatás, utána pedig a megigazulás és a boldogság állapotában; és amiképpen Isten úgy végzi az emberek üdvözítését, hogy az igazodjék értelmes, gondolkodó természetükhöz, azonképpen értelmesnek és az Isten bölcsességével egyezőnek tetszik, hogy az üdvözülők világos fejjel legyenek ebben a két állapotban: először önmagukat lássák tisztán a kárhozatás állapotában, a fájdalmas szerencsétlenségben és rettenetes nyomorúságban; majd utána ugyancsak világos fejjel legyenek a szabadulás és a boldogság állapotában; először tehát a maguk végső nyomorúságát lássák világosan, aztán pedig Krisztus elegendő voltát és Isten irgalmát, amelyet Fia által közölt velük.

A Szentírás ismételt tanúságtétele szerint szokása Istennek úgy bánni az emberekkel, hogy előbb a pusztába vezeti őket, s csak utána közli velük vigasztalását, következésképpen sorrendet tart: először gyötrelmekkel az embert sújtja, hogy ráébredjen tehetetlenségére, a hatalmától és irgalmától való teljes függésére, és csak azután kezdi el a szabadítás nagyszerű munkáját. Isten akkor könnyörül meg hitvalló népén, amikor elhagyja őket erejük, a végét járják valamennyien, és belátják, hogy hamis isteneik, a kőszikla, amelyben bíztak, nem segíthet rajtuk (5Móz 32,36–37). Az Egyiptomból való szabadulásra Izráel fiait Isten úgy készítette föl, hogy föl kellett ismerniük, hogy bajban vannak, föl kellett kiáltaniuk Istenhez a szolgaság miatt (2Móz 2,23 és 5,19). És mielőtt Isten végbe vitte volna nagy szabadításukat a Vörös-tengernél, nagy nyomorúságot hozott rájuk: elzárta útjukat a pusztában, nem fordulhattak sem jobbra, sem balra; előttük a tenger állta el útjukat, hátulról az egyiptomi seregek szorongatták őket, s ők így látták be, hogy a maguk erejéből nem tehetnek semmit sem, Isten segítségével nélkül mind egy szálig odavesznek; akkor azonban megjelent az Isten, s jalkiáltásukat énekszóvá változtatta. Mielőtt bevonulhattak nyugodalmukba, hogy a tejjel és mézzel folyó Kánaánnak örvendezzenek, Isten a hatalmas és félelmes pusztába vezette őket, hogy megsanyargassa és megpróbálja őket, mi van a szívükben, és így végül jót tegyen velük (5Móz 8,2, 16). Az asszony, aki tizenkét év óta vérfolyásban szenvedett, nem szabadult meg be-

tegségétől, minden vagyonát világi orvosokra költötte, de egyik sem tudta meggyógyítani, így pénztelenségében magatehetetlenné vált, akkor fordult az áldott Orvoshoz, aki nem kért sem árat, sem jutalmat, és az asszony gyógyulást nyert (Lk 8,43–44). Mielőtt Krisztus eleget tett volna a kánaáni asszony kérésének, úgy tetszett, teljesen elutasítja, megalázza, arra szorítja, hogy magát ebszámba vegye, és csak akkor könyörült meg rajta, fogadta drága gyermekévé (Mt 15,22 stb.). És egy rendkívüli szabadítás előtt Pál apostol is ereje fölött megterhelgett, már az élete felől is kétségei támadtak, el is szánta magát a halálra, hogy magamagában ne bizakodjék, hanem Istenben, aki feltámasztja a holtakat (2Kor 1,8–10). Előbb vihar támadt, a hajót elborították a hullámok, a hajó már-már alámerült, akkor a tanítványok Jézushoz kiáltottak: „Uram, ments meg minket; mert elveszünk”, ő pedig megdorgálta a szeleket és a tengert, és lett nagy csendesség (Mt 8,24–26). A poklosnak, mielőtt megtisztul, be kell csuknia száját a bajuszát eltakarva, és ezt kell kiáltania: „tisztátalan, tisztátalan!” (3Móz 13,45). Mielőtt Isten meggyógyítaná őket, a visszaeső Izraelnek el kell ismernie bűnét, hogy nem hallgattak az Úr szavára, gyalázatban fetrengenek, szégyenük elborítja őket, és hiába várják szabadulásukat a dombok és a hegyek sokasága felől, egyedül Isten szabadíthatja meg őket (Jer 3,23–25). A fivérei által eladott József, aki ilyenképpen előképe volt Krisztusnak, nagy zavart és szomorúságot támasztott testvéreiben, arra szorította őket, hogy bűnüket fölelevenítsék és bevallják, végül pedig magukat rabszolgaként adják az ő kezébe, és csak utána mondta meg nekik, hogy ő a testvérük és szabadítójuk.

S ha meggondoljuk Isten rendkívüli kijelentéseit, melyeket a régi idők szentjei kaptak, általában azt látjuk, hogy előbb nyilvánította ki magát rémületes, s csak utóbb vigasztaló módon. Így történt ez Ábrahám esetében: először nagy rémület és sötétség szállt reá, majd utána drága ígéretekben jelentette ki magát neki (1Móz 15,12–13). Így volt ez Mózesel is a Sínai-hegyen: előbb Isten félelmes fenségének rettenetével jelent meg neki, úgyhogy az ezt mondta: „Megijedtem és remegek”, és akkor Isten elvonultatta Mózes arca előtt dicsőségét, kimondta nevét: az Úr, a könyörtületes és kegyelmes stb. Ugyanígy történt Illéssel is: előbb támadt a szélvihar, utána jött a földrengés, és csak végül hallatszott a halk és szelíd hang (1Kir 19). Nemkülönben esett Dániellel: Krisztus arcát előbb a villámlásban látta meg, amitől megrémült és elájult; és utána erősödött meg és üdült föl e szóktól: „Dániel, kedves férfitú!” (Dán 10). Ilyenképpen ment végbe János apostollal is (Jel 1). Istennek az ő népe érdekében végzett gondviselő tettei és szabadításai, valamint önmagáról nekik akár rendes, akár rendkívüli módon adott kijelentései tehát észrevehetően párhuzamban állanak egymással.

A Szentírás azonban számos helyen ennél is közvetlenebbül megmutatja, hogy Isten általában így jár el az emberek lelki üdvösségén fáradozva, magamagának és Fia irgalmának kijelentésében, a bűnösök szívében végzett min-

dennapi kegyelmi munkájában. A szolgától, aki tízezer talentummal tartozik királyának, először számot vesz ura, elítéli, eladatja őt, feleségét és gyermekeit, hogy adósságát megfizettesse; ilyenképpen megalázza, elismerteti vele tartozását, majd utána elengedi azt. A rézközlő fiú mindenét elherdálja, és magát kénytelen végletesen alantas helyzetben meglátni, megalázni, méltatlanságát megvallani, és atyja csak ezután bocsát meg neki, és ünnepli őt lakomával (Lk 15). A múlt nem akaró sebeket mélyükig hatolva át kell vizsgálni, csak ezután gyógyíthatók; a Szentírás ehhez hasonlítja a bűnt, a lélek sebet, és az ilyen vizsgálatot nélkülözö gyögmódot „hazugsággal gyógyításnak” mondja. Krisztust, midőn az emberek szívén végzi kegyelmi munkáját, a Szentírás a levágott, lekaszált füre hulló esőhöz hasonlítja (Zsolt 72,6*), a megsebzett lélekre gyakorolt üdítő, vigasztaló hatására utalva. Első szüleink, miután elkövették a bűnt, előbb megremültek Isten fenségétől és igazságosságától, amikor bírójuk szembesítette őket bűnükkel és ítéletével, de utóbb megvigasztaltattak az asszonytól való magzat ígéretétől. Az apostol ezt mondja a keresztényekről: „akik oda menekültünk, hogy megragadjuk az előttünk levő reménységet” (Zsid 6,18), és ezzel a korábbi nagy félelemre és veszedelemtudatra utal. Hasonlóképpen a próféta is szél ellen való rejteknek, zivatartól védő oltalomnak, száraz vidéken folyó pataknak, szomjúhozó földön árnyat vető kösziklának mondja Krisztust (Ésa 32. r., az elején). Magának az „evangélium”, azaz örömhír szónak is az a természetes jelentősége, hogy a szabadulás és üdvösség a nagy félelem és kétségbeesés után érkezik. Ugyancsak okkal föltételezhetjük, hogy Isten így bánik egyes híveivel, akárcsak egész anyaszentegyházával, amelyet először a törvényben szólított meg szörnyű égzengés és villámlás közepette, majd ez iskolamessterrel készítettet föl Krisztusára, hogy azután megvigasztalja őt az evangélium Sion-hegyről érkező örömteljes hangjával. Ehhez hasonlóan Keresztelő János azért jött, hogy előkészítse Krisztus útját, megnyissa előtte az emberek szívét, megmutatván nekik bűnüket és porig alázván a képmutató zsidókat, midőn viperák fajzatának nevezte őket, megismertette velük az eljövendő harag veszedelmét, és azt mondta nekik: a fejsze is rávettotett a fák gyökerére stb.

Ha Isten valóban azt az utat követi (márpedig, úgy vélem, a fenti megfontolások kétségtelenül ezt bizonyítják), hogy mielőtt az embereknek a bűnükből és nyomorúságukból való szabadulás vigasztalását megadja, e gonoszságok nagy és félelmes voltának és így saját hitványságuknak mélységes tudatára ébreszti őket, akkor aligha oktalanság azt föltételeznünk, hogy az emberek gyakorta, legalábbis, amidőn így látják dolgaikat, végtelenül elkeserednek, és rémületes balsejtelveik támadnak, különösen, ha megfontolják, hogy ezek a gonoszságok nem másból, a hatalmas Jehova végtelen fölsége ellen elkövetett roppant bűnökből és az ő örökkévaló rettenetes haragjának elszenvedéséből állnak. Annál kevésbé oktalanság ez, hiszen a Szentírás számos olyan személyről számol be, aki végletesen megszomorodott a bűntudatra ébredés-

től, s csak utána nyerte el a vigasztalást, miként példának okáért a Jeruzsále-
mi sokaság is, őket mintha szíven szúrta volna ráeszmélésük, ezért kérdezték
is Pétertől meg a többi apostoltól: „Mit cselekedjünk, atyámfiai, férfiak?” És
Pál apostol is, hiszen ő is megrendült s rettegett, mielőtt megvigasztalódott
volna; ám a tömlőctartó nemkülönben, hiszen ő világosságot kérve beugrott a
tömlőcbe, és remegve leborult Pál és Silás elé, mondván: „Uraim, mit kell
nékem cselekednem, hogy idevezüljek?”

Mindezekből világos, hogy fölöttébb nagy balgaság hitvalló keresztények-
nek kétségbe vonni a vigasztalással teljes és örömteli indulatok igazságát és
lelki természetét, hogyha az ily indulatok az említett szörnyű félelmek és
szorongások után következnek.

Másfelől viszont az, hogy a vigasztalódás és öröm a rémületet és pokolfé-
lelmet követi, még nem biztosítja, hogy az ilyen örömdetes indulatok nem
lehetnek hamisak.²² Olybá tetszik, erre némelyek nagy súlyt vetnek, azt gon-
dolják, hogy a nagy rémület bizonyítja a törvénynek a szíven végzett jeles, a
megalapozott vigaszt előkészítő munkáját, ám közben elfelejtik, hogy a rémü-
let és a lelkiismereti eszmélés különböző dolgok. Mert bár a lelkiismereti esz-
mélés nemegyszer vált ki rémületet, nem abban áll; és a rémület maga is tá-
madhat egyéb oknál fogva is. A lelkiismereti eszmélés Isten Lelke hatására a
szív és a gyakorlat bűnösségéről, a rémületes fenségű, végtelenül szent, bűn-
gyűlölő és a bűnt igazságosan megítélő Istennel szemben elkövetett bűn bor-
zalmáról való meggyőződést jelenti. Némelyeknek rémületes balsejtelmei
támadhatnak a poklóról, az őket azonmód elnyelni kész feneketlen mélységről,
megégetni kész lángokról és köröttük az őket elragadni kész ördögökről, ellen-
ben lelkiismeretük kevésszer világosodik meg valóságosan, ritkán eszmél rá
szívük és életük bűnös voltára. Nemcsak Isten Lelke, hanem az ördög is meg-
félemlítheti az embereket, már ha megengedtetik neki: természetéből fakad
sokféleképp végzett, de jóval soha nem kecsgetető munkája. Halálosan megré-
misztheti az embereket azzal, hogy külső képeket vagy gondolatokat vés belé-
jük: zordon, haragvó tekintetet, kivont kardot, a bosszú sötét fellegeit, a rette-
netes ítélethirdetés szavait,²³ a pokol tátongó száját, följövő ördögöket és

²² Mr. Shepard írja, hogy vannak, akiket „a pokol mélységéig letaszít a szomorúság, láncaik
súlya alatt görnyednek, remegnek az eljövendő haragtól, majd az öröm emeli őket föl az
egekig, úgyhogy már élni sem bírnak; ámde a kéjvágytól nem szakadnak el ... az ilyenek ma
szánnivalók, ám alighanem ama nagy napon lesz majd igazán rettenetes az ő osztályrészük.”
Shepard, *Parable*, I, 125. o.

²³ „A Lélek embereket meggyőző munkája a természetes lelkiismeret megvilágosításában
áll. A Lélek nem tanúságtételt nyújtva teszi ezt, hanem segíti a természetes lelkiismeretet
dolga végzésében. A természetes lelkiismeret nem más, mint Isten kezében lévő eszköz,
amellyel vádol, elítél, megfélemlít, és kötelességteljesítésre indít. Isten Lelke az embereket
az őket fenyegető veszedelmek megfontolására készíti, és ezáltal indítja meg őket, lásd
Péld 20,27: »Az Úrtól való szövétnek az embernek lelke, aki megvizsgálja a szívnek minden
rejtékét.« Stoddard, *Guide*, 44. o.

egyéb hasonlókat, csakhogy nem avégre, hogy az emberek meggyőződjenek az Isten Igéjében kijelentett igazságok felől, hanem arra, hogy hiábavaló és alaptalan megállapításokra jussanak, mondván: lejárt az ő idejük, végképp kárhozzatra ítéltettek, az engesztelhetetlen Isten kitagadásukat már eltökélte stb.

Ráadásul sokak rettegése tulajdon testi és lelki alkatuknak köszönhető. Mi sem nyilvánvalóbb, mint hogy némelyek vérmérsékletük és kedélyállapotuk folytán másoknál fogékonyabbak mindenfajta külső benyomásra, és a képzeletükben keltett benyomások visszahatnak indulataikra, és fölfokozzák azokat, és ilyképpen indulat és képzelet kölcsönösen hat egymásra, a végletekig fölszítja egyik a másikat, teljességgel magukkal ragadva, önuralmától is megfosztva az illető személyt.²⁴

Mi több, némelyek azt állítják, a mélyére látnak tulajdon gonoszságuknak, holott gondos megvizsgálás és megfontolás után kiderül, nem is volt igazán komoly lelkiismereti eszmélésük. Borzalmas kőkemény, kőmerev szívüket esetelik, miközben a valóságos emberi szívkeménységből semmi sincs az elméjükben vagy gondolataikban. A bűn iszonyatos terhéről és szennygödrről, bévül lévő fekete és gyűlöletes mocskáról beszélnek, pedig ha jobban megvizsgáljuk a dolgot, az emberi természet valódi romlottságából, szívük bűnös gyarlóságából és hiányosságaiból vagy a bennük munkálkodó romlottságból semmi valóságos dolog nincs eszükben. Sokan pedig azt képzelik, hogy valóságos bűneik felől mélységesen meg vannak győződve, holott valójában egyáltalán nincsenek meggyőződve. Elmondják, miként sorjáznaak előttük bűneik, miként fonják körül őket félelmes megjelenésükkel, holott az életük során csakugyan elkövetett bűneik közül egyetlenegy sem ötlük fel valóban előttük, hogy vádolásától meginduljanak.

Ha pedig valakit azért gyötörnek nagy félelmek, mert valóban Isten Lelke hatott rá ébresztő és meggyőző erejével, ebből nem következik, hogy félelmének igaz vigasztalásra kell vezetnie. A szív romlottsága (némi tusakodás után) elbizakodott, hiú remények és örömök támasztásával éppúgy megoltathatja Isten Lelkét, mint az ellenkezőjével. Nem minden vajúdásból lesz valóságos gyerek, szülhet asszony csudás, idétlen rémséget, emberi formák és tulajdonságok nélkül. A fáraó sűtőmestere olyan álmot látott, amely nagy reményekkel kecsegtette, és éppúgy ki is hozták a tömlőcből, mint a főkomornyikot, ám őt azért hozták ki, hogy felakasszák.

²⁴ A nevezetes Mr. Perkins megkülönbözteti a lelkiismereti eszmélés folytán támadó szomorúságot a mérő, csupán az agyban fogant képzelgésből fakadó komorítóros szenvedélyektől, amelyek, mint mondja, „hirtelen jönnek, ahogyan villám csap a házba”. [„William Perkins, „A Dialogue of the State of a Christian” (Párbeszéd a keresztyény ember állapotáról); in: *A Treatise Tending unto a Declaration, Whether a Man Be in the Estate of Damnation, or in the Estate of Grace* (Értekezés annak meghirdetéséről, hogy valaki a kárhozzatás avagy a kegyelem állapotában van-e)], London, 1608-31, I. köt., 385. o.

Ha azonban a vigasztalás és az öröm nemcsak nagy rémületeket és ébredéseket, hanem előkészítő meggyőzéseket és megaláztatásokat is követ, ráadásul mindez olyan sorrendben és olyan módon következik be, ahogyan a dolgot igaz megtérteknél lehet gyakorta megfigyelni – nos, ez sem biztos jele a mindezek után következő világosság és vigasztalódás igaz és üdvösséges voltának. Ennek okai a következők:

Először is ahogyan az ördög az Isten Lelkének minden üdvözítő cselekedetét és kegyelmét hamisíthatja, úgy hamisíthatja a kegyelmet előkészítő dolgokat is. Ha pedig az Isten Lelke sajátos, isteni, megszentelő hatásait a Sátán olyan ügyesen tudja hamisítani, hogy a külső megfigyelő ugyanolyan jeleket lát, mint az igazi hatások esetében látna, mennyivel inkább utánozhatja Isten Lelkének olyan munkáit, amelyek közönségesek, vagyis a Sátán hatalmából még ki nem mentett embereket érintik! E munkák semmiképp sem nehezebbek számára, mint amazok. Isten minden munkái között a legfelségesebbek, a legistenibbek, a természet erőit és a teremtmények képességeit a legnagyobb mértékben meghaladók a Lélek ama munkái, amelyekkel a teremtményt önnön képére formálja, és az isteni természet részesévé teszi. De hogy ha az ördög e munkákat olyannyira hamisíthatja, mint ahogyan elmondtuk, akkor kétségkívül hamisíthatja az e munkáknál végtelenül alsóbb rendűeket. S tagadhatatlanul léteznek is hamis megalázkodások, hamis meghódolások és hamis vigasztalódások.²⁵ Mily messzire elment Saul is, e rosszindulatú ember és kevély lélek, midőn bűnéről meggyőződve (nagy király létére) könnyek és hangos zokogások közepette mintegy térdre borult alattvalója, Dávid előtt (akit régóta halálosan gyűlölt, és nyíltan ellenség gyanánt kezelte), magát kárhoztatta, és sírva ezt kiáltotta: „Te igazságosabb vagy én nálamnál, mert te jót cselekedtél velem, én pedig rosszal fizettem néked” (1Sám 24,16–17)! De hasonlóképpen járt el más esetben is: „Vétkeztem! Ímé, esztelenül cselekedtem, és igen nagyot vétettem” (26,21). Mégis olybá tűnik föl, hogy Saulra ekkor már igen kevéssé hatott az Isten Lelke, hiszen az már elhagyta őt, és lemondott róla, és az Úrtól való gonosz lélek gyötörte. Ha tehát e büszke király az indulatoktól gyötörve porig alázza magát alattvalója előtt, akit gyűlölt, s aki iránt továbbra is ellenségesen viseltetett, akkor kétségtelenül előfordulhat, hogy valaki büntudatra ébred, s megalázza magát Isten előtt, mégis Isten ellensége marad, és pedig véglegesen. A pokol félel-

²⁵ A tiszteletre méltó Stoddard állapítja meg: „Megtörténhet, hogy valaki azt mondja magáról: bármit is tesz vele Isten, ő már igazat ad neki – s közben továbbra sem szakad el tulajdon igazságától. Némelyek pedig csakugyan igazat adnak Istennek, mert részben meggyőzettek elítélésük igazságosságáról: lelkiismeretük fölismeri bűnösségüket, és megsúgja nekik, hogy joggal kárhoztathatók; így adott Istennek igazat fáraó, lásd 2Móz 9,27. S az ilyenek valamelyest egyet is érthetnek ezzel, ám sokszor ez annyiban marad: egy darabig furdalgatja még őket a lelkiismeret, ám kis idő múlva elhalszik.” Stoddard, *Guide*, 71. o.

métől megrettent emberek gyakran olybá tűnnek, mintha leszálltak volna az öngazolás polcáról, midőn korántsem szálltak le minden tekintetben, csak a nyilvánvalóbb, jobban szem előtt lévő módokon szálltak le. Gyakran megálázkodásnak tűnik a dolgoktól való régi függés lárványos megszűnése; Istennek való meghódolásnak mondják azt, ami korántsem teljes meghódolás: mögötte valami titkos alku lappang, amit nehéz észrevenni.

Másodszor: ha utánozható az, ahogyan az Isten Lelke munkálkodik és hat az igaz megtérők büntudatra ébredésében és vigasztalódásában, akkor munkálatainak és hatásainak sorrendje is utánozható. Ha a Sátán magukat a műveleteket utánozni tudja, akkor azt is megteheti, hogy kedve szerinti sorrendben mutatja be hamisítványait. Ha egyszer A-t, B-t és C-t meg tudja csinálni, akkor éppoly könnyűszerrel kezdheti A-val, folytathatja B-vel, s zárhatja le C-vel, mint amilyen könnyűszerrel állíthatja őket fordított sorrendbe. Az isteni dolgok természetét nehezebb is utánozni, mint sorrendjüket. Isten munkálatainak természetét nem tudja pontosan mímelni, bár külsőre megtévesztők lehetnek hamisításai; sorrendjüket viszont pontosan utánozhatja. Hamisítás esetén nincs szükség isteni hatalomra ahhoz, hogy valami első helyre kerüljön, más pedig az utolsó. Következésképp a hatások és megtapasztalások módja és sorrendje nem bizonyos jele isteni voltuknak. Csak abban lehet megbízni, csak az bizonyítja a kegyelmet, amit a Sátán nem képes megtenni, ami sehogyan sem jöhet létre másképpen, csak és kizárólag isteni erő révén.

Harmadszor: nincs biztos szabályunk annak megállapítására, hogy maga Isten Lelke meddig mehet el azokban a cselekedetekben s meggyőzésekben, amelyek önmagukban nem lelkiek, nem üdvösségesek – amelyeknek érintettje nem tér meg, és végül nem jut el az üdvösségre. Nincs a dolgok természete szerint okvetlen szükséges összefüggés az Isten Lelke üdvözítő kegyelme és a között, hogy az érzéki ember a maga természetes állapotában mi mindent tapasztalhat meg. S ha a dolgok természetéből nem következik összefüggés, akkor egyáltalán semmiféle összefüggésről nem tudhatunk bizonyosan, ha csak isteni kijelentésből nem hallunk ilyesmiről. Márpedig nincs kijelentett biztos összefüggés az üdvösség állapota és bármely dolog között, amit az érzéki ember megtapasztalhat, mielőtt Krisztusban hitre jutna. Isten nem nyilatkoztatott ki semmiféle biztos kapcsolatot az üdvösség és az ember jellemzői között, csak a kegyelmet és gyümölcseit. A Szentírás éppen ezért soha nem tesz említést arról, hogy a törvény szerinti büntudatra ébredés vagy az ilyesmit követő vigasztalás valamely meghatározott mód és rend szerint folya le, amit a kegyelem biztos jelének kellene tekintenünk, jóllehet ezerszám találunk említést a kegyelem munkáiról és hatásairól. Ezzel meg is kellene elégedniük az ilyen dolgokban biztos kalauzt óhajtó keresztény híveknek, hiszen ők előbbre valóknak tudják Isten ígését, mint a maguk bölcselkedését, tapasztalásait és föltevéseit.

Negyedszer: a tapasztalat nagyban megerősíti, hogy bár az igaz megtérők esetében gyakran megfigyelhető, hogy ilyen módszer és sorrend szerint a bűntudatra ébredést vigasztalódás követi, ez mégsem biztos jele a kegyelemnek.²⁶ Az ország valamennyi lelkipásztorához fordulok, akiknek a legutóbbi rendkívüli időszakban bőven volt alkalmuk hívő lelkekkel foglalatoskodni: vajon nem voltak-e sokan, akik végül nem bizonyultak jónak, holott előzőleg hűségesen beszámoltak tapasztalásaikról, és szabályszerűnek tetszett megtérésük; azaz a bűntudatra ébredést követték az indulatok, szép renddel és móddal, pontosan úgy, ahogyan az általános vélekedés szerint az Isten Lélekének hatásai az ember megtérése során következtek egymásra?

Miként az egyes lépések és módok szép rendje nem biztos jele a megtérésnek, azonképpen nem biztos jele az ember meg nem tért voltának az ilyen rend hiánya. Mert kétségtelven bizonyítani lehet a Szentírás elvei alapján, hogy a bűnös ember aligha fogadhatja el Krisztust mint Megváltóját, ha előtte nem ébredt rá bűnös és nyomorult voltára, tulajdon ürességére, magatehetlenségére és arra, hogy az örök kárhozott érdemi; bizonyítható tehát az is, hogy a mindezek felől való megbizonyosodásnak valamiképpen végebe kell mennie lelkében – ám semmi nem bizonyítja annak szükségét, hogy a Szentlélek minden igazán megtért lelkében szép renddel egymásra következő cselekedetekben munkálja ki mindazt, ami hallgatólagosan avagy vélhetően hozzátartozik a Krisztusban való hitre jutáshoz. Éppen ellenkezőleg (miként Mr. Shepard is megállapítja): a szentekben munkált változás kezdetben merő zűrzavarnak tetszhet; azok nem is tudják, mire véljék. A Lélek fölötté titokzatos és kifürkészhetetlen módon jár el a Lélektől születettekben: mi úgyszólván halljuk a hangját, érezzük hatását, de meg nem mondhatnánk, honnan jött, vagy hová ment. És az újjászületéskor néha éppúgy nem tudható, hogy a Lélek milyen utakon jár, mint az első születéskor: „Nem tudod, melyik a lélek* útja, és miképpen vannak a csontok a terhes asszony méhében; azonképpen nem tudod az Istennek dolgát, aki mindeneket cselekszik” (Préd 11,5). A Szentírás Krisztus testének az anyaméhben való kiformalódásához hasonlítja azt, ahogyan a kegyelem valamely hajlama kifejlődik a lélekben (Gal 4,19). Ezért is mondja az egyházat Krisztus anyjának (Én 3,11), amiképpen minden egyes hívő lelket is (Mt 12,49–50). S ahogyan Krisztus a Szentlélek ereje által fogantatott meg a boldogságos Szűz méhében, mintha nem véletlenül hasonlítana ahhoz, ahogyan a hívő lélek ugyanazon Szentlélek

²⁶ Az e téren sokat tapasztalt Mr. Stoddard már régen megállapította, hogy a megtérteket és meg nem térteket nem lehet megkülönböztetni tapasztalásaikról szóló saját elbeszéléseik alapján, minthogy ezek hasonlítanak egymáshoz; és hogy sokan, akik a megtérés őszinte munkájáról számoltak be, éveken keresztül jól viselték magukat a világ szemében, de végül nem teremtek megfelelő gyümölcsöket. Solomon Stoddard, *An Appeal to the Learned* (Folyamodvány a tanultakhoz), Boston, 1709, 75–76. o.

ereje által befogadja Krisztust. A Lélek útját azonban nem ismerjük, miként azt sem, hogy a tagok miképpen formálódnak akár az anyaméhben, akár a szívben, amely ezt a szent gyermeket magába fogadja. Az új teremtmény így kiálthat föl a 139. zsoltár szavaival: „Magasztallak, hogy csodálatosan megkülönböztettél. Csodálatosak a te cselekedeteid! és jól tudja ezt az én lelkem. Nem volt elrejtve előtted az én csontom, mikor titokban formáltattam és idomítottam, mintegy a föld mélyében” (14–15.). Krisztusnak pedig mind a személyében, mind pedig a hívő szívekben való megszületéséről mondhatjuk a prófétával: „A születést ki mondhatná meg?” (És 53,8*). Nem ismerjük Isten mindenekét igazgató munkáit. „Az Istennek tisztességére van a dolgot eltitkolni” (Péld 25,2), s hogy ösvénye a hatalmas vizeken vezessen, nehogy meglássék lába nyoma, legfőképpen ne lássék meg Lelkének az emberek szívében végzett munkájában, a legfontosabb, legfőbb munkájában. Ezért is van megírva: „Kicsoda igazgatta az Úr lelkét, és ki oktatta Őt, mint tanácsosa?” (És 40,13). Sajnálatos módon némelyek túlságosan messzire elmentek: irányítani akarják Isten Lelkét lába nyomának kijelölésével, lépéseinek és módszereinek meghatározásával. Ám a tapasztalat azt mutatja, hogy a legkiválóbb keresztények megtérésében Isten Lelke olykor kifürkészhetetlen, s kikutathatatlan utakon jár. S fele oly gyakran sem követi valamely bevett minta lépéseit, mint ahogyan képzelni szeretnők. Azt, hogy az emberek miként is fogják föl saját tapasztalataik útját-módját s egyes lépéseit, nagyban (bár sokaknál észrevétlenül) befolyásolja a közvéleményben élő, sőt megrögzött minta arra nézve, hogy minek és hogyan is kell történnie. Jól tudom, hogyan szokott ez történni, hiszen sokszor volt alkalmam megfigyelni. Tapasztalataik elsöre gyakran, miként Mr. Shepard mondja, merő zűrzavarnak tetszenek: hanem utóbb tapasztalataiknak a leginkább hangoztatott lépésekhez hasonló szakaszait emelik ki, ezeken töprengenek, ezeket mesélik el időről időre, ezek azután elbeszélésükben mind ragyogóbbá és fényesebbé válnak, az elhanyagoltak pedig mind homályosabbá; ilyképpen amit átéltek, észrevétlen módon torzul el, s idomul pontosan a bevett mintához. És az őket gondozó-vezető lelkipásztorok is, akik ragaszkodnak a módszer megkülönböztethetőségéhez és világosságához, mind természetesnek tartják, hogy így járjanak el. Csakhogy mostanság oly sokféleképpen mutatkozott meg az Isten Lelkének tevékenysége, hogy az előítélet hétrét fátylát nem viselő lelkigondozóknak tudniok kell, hogy a Lélek cselekvésmódja oly bőségesen sokféle, hogy sok esetben nem lehet a nyomát követni, vagy föllelni útját.

Ha a magunk lelki állapotát vizsgáljuk, vagy másoknak tanáccsal szolgálunk, az a fő kérdés, hogy Isten milyen eredményt munkált ki a léleekben. Azt, hogy Isten Lelke milyen úton-módon érte el ezt a hatást, reá hagyhatjuk. A Szentírás gyakran szólít föl minket kifejezetten arra, hogy a Lélek gyümölcseinek természetéhez mérve tegyük magunkat próbára, de sehol sem

olvasunk olyat, hogy a gyümölcsök megtermésének *módszereihez* mérve te-
gyük ezt.²⁷ Sokan esnek nagy tévedésbe a megtérés tiszta munkájáról kiala-
kított elgondolásukkal, mert azt nevezik tiszta munkának, amelyben a befo-
lyás egymást követő lépései és a megtapasztalás módszerei tisztán látszanak,
holott valóság szerint az a legtisztább munka, amelyből az elvégzett munka és
a kifejtett hatás lelki és isteni természetű a legtisztábban kitűnik (nem pedig
az, amelyben a munka sorrendje látszik a legtisztábban).

9.

A vallásos indulatok igaz voltát nem bizonyítja, de nem is cáfolhatja az, hogy
valaki sok időt szentel a vallásgyakorlásnak, és buzgólkodik az istentisztelet
külső kötelességeinek teljesítésében.

Újabban a vallásos indulatok ellen azt az igen alaptalan érvet szokták fel-
hozni, hogy az ilyen indulatokkal bírók túlságosan sok időt töltenek olvasás-
sal, imádkozással, énekléssel, igehirdetések hallgatásával és hasonlókkal. A
Szentírásból világosan kitűnik, hogy az igaz kegyelem hajlamos arra indítani
az embereket, hogy örömeiket leljék az ilyen vallásos gyakorlatokban. Az igaz
kegyelem ezt a hatást gyakorolta Anna prófétanőre: „nem távozék el a temp-
lomból, hanem bőjtölésekkel és imádkozásokkal szolgál vala éjjel és nappal”
(Lk 2,37). Az első, jeruzsálemi keresztényekre pedig ekképpen hatott a ke-
gyelem: „És minden nap egyakarattal kitartva a templomban, és megtörve
házanként a kenyeret, részesednek vala eledelben örömmel és tiszta szívvel.
Dicsérve az Istent, és az egész nép előtt kedvességet találva. Az Úr pedig
minden napon szaporítja vala a gyülekezetet az idvezülőkkel” (Csel 2,46–47).
Dániel a kegyelemtől indítva örvendezett naponta háromszor az imádság
ünnepélyes kötelességében, miként tette volt Dávid is: „Estve, reggel és
délben imádkozom*” (Zsolt 55,18). A kegyelem miatt gyönyörűségüket lelik
a szentek az Isten dicséretében: „Dicsérjétek az Urat, mert jó az Úr; zengjé-
tek nevét, mert gyönyörűséges!” (135,3). Vagy miként 137. zsoltár is mondja:
„Dicsérjétek az Urat! Hiszen Istenünkéről énekelni jó; hiszen őt dicsérni
gyönyörűséges és illendő dolog!” (1. v.). Az örömhír terjesztőinek, lám, a

²⁷ Mr. Shepard a lélek Krisztussal való összeforrásáról szólva írja: „Amiképpen a gyermek
sem tudja megmondani, hogy lelke miképpen vagy mikor költözött testébe, de utána érzi,
tiszán látja, hogy él; azonképpen aki megtagadná örökkévaló lelkét, rosszabb lenne egy
vadállatnál is.” Shepard, *Parable*, II. rész, 171. o.

„Ha valaki nem tudja, mikor tért meg, mikor forrt össze lelke Krisztussal, ebből még a
lelkipásztor nem vonhatja le azt az elhamarkodott következtetést, hogy nem is tért meg az
illető.” Stoddard, *Guide*, 83. o.

„Ne higgyétek, hogy nincs töredelmesség vagy büntudat a lélekben, amiért külön, tisz-
tán nem érzitek, s nem tudjátok kimunkálásának idejét. Sokan jöttek hozzám panaszkodni,
hogy még sosem alázkodtak meg Isten előtt; pedig megtörtént az, s más jelekből sokszor
megláthatták, és áldották Istent érte.” Thomas Shepard, *The Sound Believer* (Az egészséges
hívő), Boston, 1742, 38. o.

lábai is megszépülnek: „Mily szépek a hegyeken az örömondónak lábai, aki békességet hirdet, jót mond, szabadulást hirdet” (És 52,7). Szeretik a nyilvános istentiszteletet: „Uram, szeretem a te házában való lakozást, és a te dicsőséged hajlékának helyét” (Zsolt 26,8), vagy: „Egyet kérek az Úrtól, azért esedezem: hogy lakhassam az Úr házában életemnek minden idejében; hogy nézhessem az Úrnak szépségét és gyönyörködhessem az ő templomában” (27,4). „Mily szerelmetesek a te hajlékaid, Seregeknek Ura! Kívánczik, sőt emésztődik lelkem az Úrnak tornácai után; szívem és testem ujjongnak az élő Isten felé... A veréb is talál házat, és a fecske is fészket magának, a hová fiait helyezhesse, a te oltáraidnál, oh Seregeknek Ura, én Királyom és én Istenem! Boldogok, akik lakoznak a te házában, dicsérhetnek téged szüntelen! Boldog ember az, akinek te vagy erőssége, s a te ösvényeid vannak szívében. Átmenvén a Siralom völgyén... erőről erőre jut” (84,1–8), és „jobb egy nap a te tornácaidban, hogysem ezer másutt” (10. v.).

Ilyen tehát az igaz kegyelem természete. Másfelől azonban az, hogy némelyek hajlamosak sok időt tölteni és buzgón foglalatoskodni a vallás külső gyakorlataival, korántsem bizonyítja a kegyelmet, mert ez a hajlam a kegyelmet nélkülözőkben is megvan. Így volt ez az ősi izráelitákkal, akik Isten szemében gyűlöletes áldozatokat mutattak be, újhódat és szombatokat ültek, gyűléseket hívtak egybe, kezüket kiterjesztve sokasították meg imádságaikat (És 1,2–15). Így volt ez a farizeusokkal is, kik hosszan imádkoztak, és hetente kétszer böjtöltek. A hamis vallás sokakat hangos és túlbuzgó imádkozásra indít: „Nem úgy böjtöltök mostan, hogy meghallassék szavatok a magasságban” (58,4). A nem lelki és nem üdvösséges kegyességtől készítette az emberek gyönyörködhetnek a vallásos kötelességekben és szentségekben: „Holott ők engem mindennap keresnek, és tudni kívánják útaimat, mint oly nép, a mely igazságot cselekedett és Istene törvényét el nem hagyta; kérik tőlem az igazságnak ítéleteit, és Istennek elközelgését kívánják” (58,2). Miatta gyönyörködhetnek az igehirdetésben, miként Ezékiel hallgatói is tették: „És eljönnek hozzád, a hogy a nép össze szokott jőni, s oda ülnek elődbe, mint az én népem, és hallgatják beszédidet, de nem cselekszik, hanem szerelmeskedő énekként veszik azokat ajkokra, szívök pedig nyereség után jár. És ímé, te olyan vagy nekik, mint valamely szerelmeskedő ének, szép hangú, s mint valamely jó hegedűs; csak hallják beszédidet, de nem cselekszik azokat” (Ez 33,31–32). Így volt ezzel Heródes is: ő is örvendezve hallgatta Keresztelő Jánost (Mk 6,20). De János egyéb hallgatói is, akik csak egy darabig örvendeztek a világosságában (Jn 5,35). A köves helyhez hasonlított igehallgatók ugyancsak gyönyörködtek az igehirdetésben.

A tapasztalat szerint a hamis hit is készíthet valakit arra, hogy túlzott buzgósággal vegyen részt a vallás külsőleges gyakorlataiban, sőt, hogy nagy odaszánással szinte minden idejét arra áldozza. Régen a római egyházban sokan éltek a világtól elzárkózva, odahagyták az emberi társadalmat, belaka-

tolták magukat holmi keskeny cellába, fogadalmat tettek, hogy onnan ki nem jönnek, nem néznek emberarcot többé (legföljebb betegségükben fogadnak látogatót), és csak áhítatoskodásnak, s az Istennel való társalkodásnak szentelik napjaikat. Még korábban a remeték sokasága vonult ki a pusztába, hogy ott szenteljék magukat az elmélkedésnek és imádkozásnak; némelyüknek még hajléka sem volt, hegyi barlangokban, üregekben húzódtak meg, élelmük nem volt, csak az, amit a föld magától adott. Egyszer egy zsidó ember volt a szomszédom (házaink közvetlenül egymás mellett álltak), és többször volt alkalmam megfigyelni: nála kegyesebb embert soha életemben nem láttam, ideje jó részét áhítatosságnak szentelte, nem csak nappal, sokszor egész éjjeleken át buzgón imádkozott szomszédos keleti ablakában.

10.

Az ember vallási indulatainak természetét nem lehet bizonyossággal megítélni abból, hogy mennyire hajlamos Istent szájjal dicsérni és magasztalni.

Ez valójában az iménti megállapításokból is következik, melyeket a vallás külsőleges gyakorlataival való bőséges időtöltésről tettünk, és utaltunk is rá; mivel azonban sokan az üdvösséges indulatok ragyogó bizonyosságának veszik, ha valaki hajlamos Istent dicsérni és dicsőíteni, dicséreteket szakadatlanul mondani, és másokat szívélyesen Isten dicséretére és magasztalására hívni, úgy gondoltam, érdemes erről külön is beszélni.

Hogy valakiben, úgy tetszik, van ilyen hajlandóság, azzal szemben keresztény embernek aligha lehet kifogása. Ám javára sem írhatjuk ezt okvetlenül, hogyha kellőképpen tekintetbe vesszük az imént megállapított és bizonyított megfontolásokat, tudniillik hogy a kegyelem nélküli embereknek is lehetnek heves és erős indulataik Isten és Krisztus iránt, amelyek megoldják a nyelvüket, s ők aztán sokat és őszintén beszélnek mindarról, ami megindította őket, valamint hogy minden üdvösséges indulat hamisítható. Hogy ez nem biztos jele a kegyelemnek, az még nyilvánvalóbban és közvetlenebbül kitűnik, ha megfontoljuk a kegyelemnélküliek Szentírásban elének tárt eseteit. Gyakran találunk erről szóló beszámolót a Krisztus igehirdetéseit és csodatételeit figyelő sokaság kapcsán: „Az pedig azonnal fölkele és felvévén nyoszolyáját, kiméne mindenkinek láttára; úgyhogy mindenki elálmélkodék, és dicsőíté az Istent, ezt mondván: Soha sem láttunk ilyet!” (Mk. 2,12). Hasonlórol olvasunk a Máté 9,8-ban és a Lukács 5,26-ban. A Máté 15,31 pedig ugyancsak ezt írja: „Úgyhogy a sokaság álmélkodik vala, látván, hogy a némák beszélnek, a csonkák megépülnek, a sánták járnak, a vakok látnak: és dicsőíték Izráel Istenét.” Ugyanerről számol be az evangélista, amikor Krisztus föltámasztja a naini özvegy fiát: „Félelem fogta el mindnyájukat, dicsőítették az Istent, és ezt mondták: »Nagy próféta támadt közöttünk, és meglátogatta Isten az ő népét.«” (Luk. 7,16). Olvashatunk arról is, hogy a sokaság dicsőíti és magasztalja Krisztust: „És ő

tanítva azoknak zsinagógáiban, dicsőítettvén mindenektől” (4,15). És fennhangon, kiáltozva dicsérték őt, nem sokkal megfeszítése előtt: „Hozsánna a Dávid fiának! Áldott, aki jó az Úrnak nevében! Hozsánna a magasságban!” Krisztus mennybemenetele után pedig, amikor az apostolok meggyógyítottak egy nyavalyás embert, mint olvassuk: „mindnyájan dicsőítik vala az Istent azért, ami történt” (Csel 4,21). Amikor az antiokhiai és pisidiai pogányok megtudták Páltól és Barnabástól, hogy Isten elveti a zsidókat, és helyettük a pogányokat fogadja népéül, megindultak Isten irántuk való jóságától, és dicsőítették az Úr igéjét, csak hogy nem mindőjük volt igaz hívő, hanem csak a kiválasztott kevesek, miként sejteti az esetről szóló beszámoló: „A pogányok pedig ezeket hallván, örvendezének, és magasztalják vala az Úrnak igéjét; és akik csak örök életre választattak vala, hívének” (13,48). Annak idején a Vörös-tengernél Izrael fiai is zengték az Úr dicséretét, de hamar megfélemedtek az Úr munkáiról. Majd Ezékiel idején szájukkal kedveskedtek, de szívük igazságtalan nyereségük után járt [Ez 33,31†]. A próféta pedig megjövendölte a hamis hitvallókról és a vallás valóságos ellenségeiről, hogy Isten dicsőítésében nagy igyekezetet mutatnak: „Halljátok az Úrnak beszédét, akik rettegetek az ő beszédére: így szólnak testvéreitek, akik titeket gyűlölnék, nevemért eltaszítanak: Jelenjék meg az Úrnak dicsősége” (És 66,5).

Nem bizonyos jele az indulatok üdvösséges voltának, ha az ember reménységei és vigasztalódásai közepette mélyen meghatódik azon, hogy az Isten vele, méltatlannal milyen nagy kegyet gyakorolt, és úgy tetszik, fennen dicsőíti s magasztalja ez ingyen kegyelmet. Ha valaki még nem öldökölte meg magában a büszkeséget és az Istennel szembeni ellenségességet, képzelheti azt, hogy rendkívüli irgalmat nyert Istentől, és ilyenkor gyarlóságából fölkiálthat, magasztalhatja Isten iránta való meg nem érdemelt jóságát, teheti ezt méltatlanságáról való ugyanolyan meggyőződésből és semmivel sem különb sajátságából, mint amely Sault arra bírta, hogy – noha Dáviddal szembeni gőgjét és ellenségességét nem gyűrte le – király létére beismerje gyarlóságát, s felkiáltson: „Ímé, esztelenül cselekedtem, és igen nagyot vétettem,” és nagy ragaszkodással és csodálattal magasztalja és dicsérje Dávid iránta való meg nem érdemelt és példátlan jóságát (1Sám 25,16–19 és 26,21). Nem különb indulat volt Nabukodonozorban sem, aki az általa látott s őt érintő isteni rendelkezésektől erősen megindulván dicsérte, magasztalta és tisztelte az egek királyát, és aki, miként Dárius is, hő buzgalommal Isten dicséretére szólított föl minden népet (Dán 3,28–30; 4,1–3, 34–35, 37 és 6,25–27).‡

II.

Sem az indulatok mellett, sem pedig ellenük nem szól, ha valaki szilárdan meg van győződve arról, hogy mindaz, amit átélt és tapasztal, Istentől való, és úgy érzi, nincs mit kételkedni saját üdvösséges állapotára felől.

Egyesek szerint tévelyegnek azok, akik bizonyosak saját üdvösséges állapotuk felől, s nem kételkednek abban, hogy kegyelmet találtak Istennél, mert – úgymond – Isten egyházában nem lehet teljes bizonyossággal számítani arra, amiben reménykedünk, ha csak nem valami rendkívüli körülmény, például vértanúság miatt; márpedig ez a vélemény ellentmond a protestánsok tanításának, amint azt a pápisták ellen felszólalt legkiválóbb szerzők kifejtették, s ellentmond a Szentírás napnál világosabb bizonyoságtételének is. Azokból a történetekből, amelyeket a Szentírás szentjeiről olvashatunk, világosan kitűnik, hogy ők általában bizonyosak voltak üdvösségük felől. Isten az ő különleges kegyelmét a legegyszerűbb és leghatározottabb módon kijelentette és tanúsította Noénak, Ábrahámnak, Jákóbnak, Mózesnek, Dánielnek és másoknak. Jób gyakran a legnagyobb bizalommal és bizonyossággal beszél őszinteségéről és tisztességéről, sokszor magát Istent hívja, hogy tanúskodjék mellette, és egyszer kifejezetten mondja is: „Tudom, hogy az én megváltóm él... akit magam látok meg magamnak; az én szemeim látják meg, nem más” (Jób 19,25–27). Dávid a Zsoltárok könyvében szinte végig minden bizonytalanság nélkül, a legnagyobb határozottsággal mondja Istent Istenének; dicsekedik vele mint osztályrészével és örökségével, kősziklájával és bizodalmaival, pajzsával, hatalmas szabadítójával, menedékével és így tovább. Ezékiás Istenhez folyamodik, mert Isten tudja, hogy ő hűséggel és tökéletes szívvel jár előtte (2Kirá 20,3). Jézus Krisztus a búcsúbeszédében (a tanítványainak és egész egyházának szóló voltaképpeni végrendeletében, melyet a János 14–16. része tartalmaz) gyakran kijelenti, a legegyszerűbb és leghatározottabb szavakkal, hogy különleges és örökkévaló szeretettel viseltetik irántuk, és megígéri nekik, hogy majdan teljes egészében részt vehetnek dicsőségében, egyúttal azt közli velük, hogy az idők végéig teszi ezt, hogy örömük beteljesedjék: „Ezeket beszéltem néktek, hogy megmaradjon ti bennetek az én örömöm és a ti örömetek beteljenek” (15,11). De nézzük meg a beszéd végét is: „Azért beszéltem ezeket néktek, hogy békességetek legyen én bennem. E világon nyomorúságtok lesz; de bízzatok: és meggyőztem a világot” (16,33). Krisztus nem félt nyíltan és határozottan beszélni: egy pillanatra sem hagyta tanítványait bizonytalanságban. Beszédét végül a jelenlétükben mondott imádsággal zárta le, és ebben határozottan megemlíti a tizenegyet Atyjának, mint akik üdvösségesen ismerték őt, hittek őbenne, megtartották igéjét; megemlégtette, hogy nem e világból valók, hogy értük megszentelte magát, és hogy azt akarja, vele legyenek dicsőségében; és azt mondja Atyjának: azért imádkozott így, hogy öröme teljesen betöltsé őket (13. v.). Mindebből nyilvánvaló, hogy nem mond ellent Krisztus szándékának, az egyház általa kialakított rendjének, hogy szentjei kellő és elegendő gondoskodásban részesüljenek, s majdani dicsőségükről teljes bizonyosságot nyerjenek.

Pál apostol valamennyi levelében a bizonyosság hangján szól: világosan részletezi különleges kapcsolatát Krisztussal, Urával, Mesterével és Szabadítójával, és beszél majdani jutalmában való részesedéséről és illetően várakozásairól. Végtelenségig lehetne sorolni az idevágó igehelyeket, ezért csak hármát-négyet hozok föl: „Élek pedig többé nem én, hanem él bennem Krisztus; a mely életet pedig most testben élek, az Isten Fiában való hitben élem, aki szeretett engem és önmagát adta érettem” (Gal 2,20). „Mert nékem az élet Krisztus, és a meghalás nyereség” (Fil 1,21). „Tudom, kinek hittem, és bizonyos vagyok benne, hogy ő az én nála letett kincsemet meg tudja őrizni ama napra” (2Tim 1,12). „Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam: Végezetre eltétetett nékem az igazság koronája, melyet megád nékem az Úr ama napon, az igaz Bíró” (2Tim 4,7–8).

A kegyelmi szövetség természete és az Istennek a benne foglalt előírásokkal és határozatokkal kapcsolatosan kinyilvánított célja világossá teszi, hogy Istennek szándékában áll kellőképpen gondoskodnia róla, hogy bizonyossággal reménykedhessenek a szentek az örök életben, amíg a földön élnek. Mert e szövetség úgy van elrendezve és kialakítva, hogy Isten részéről minden bizonyos legyen. A szövetség minden tekintetben rendezett és bizonyos: az ígéretek a legteljesebbek, többször is megismételtetnek, és különféle módokon hirdettetnek meg, továbbá van számos tanú és pecsét, valamint Isten esküvel is megerősítette ígéreteit. Isten kifejezett szándéka mindezzel abban áll, hogy ígéreteinek örökösei kétely nélkül reménykedhessenek és örvendhessenek majdani dicsőségük beteljesedésében, bizonyosságában. „Miért is az Isten, kiválóbban meg akarván mutatni az ígélet örököseinek az ő végzése változhatatlan voltát, esküvéssel lépett közbe; Hogy két változhatatlan tény által, melyekre nézve lehetetlen, hogy az Isten hazudjon, erős vigasztalásunk legyen minékünk, mint akik oda menekültünk, hogy megragadjuk az előttünk levő reménységet” (Zsid 6,17–18). Mindez hiábavaló lenne olyan célok érdekében, mint a szentek hatékony vigasztalása vagy mint majdani dicsőségük elnyerésének reménye, ha eme biztos ígéretekben való részüket mindennapi körülmények között nem nyerhetnék el. Hiszen akármilyen erősek is Isten ígéretei és esküvései, az ember csak annyi reménységet s vigasztalást meríthet belőlük, amennyire bizonyos benne, hogy neki szólnak. És hiába adatott meg Jézus Krisztus által, hogy a hívek lelkiismeretük szerint tiszták legyenek, miként írva van (9,9), ha a bűntől való szabadulás bizonyosságát nem nyerhetik el.

Föltűnik továbbá, hogy a bizonyosság nemcsak hogy elnyerhető rendkívüli esetekben, de *minden* keresztény igyekezni hivatott bizonyossá tenni elhívását és kiválasztását, és ennek módját ismeri is (2Pt 1,5–8). Az is meg van írva, hogy keresztény embereknek méltatlan nem tudniuk, hogy vajon

Krisztus bennük van-e vagy sem: „Avagy nem ismeritek-é magatokat, hogy a Jézus Krisztus bennetek van? Kivévén, ha méltatlanok vagytok” (2Kor 13,5). Ebből következőleg gyalázatos hanyagságnak számít, ha a keresztyény ember oly módon gyakorolja vallását, hogy bizonytalan marad a jutalmat illetően, hiszen „Én azért úgy futok, mint nem bizonytalanra” (1Kor 9,26). S hogy többet ne mondjunk, napnál is világosabb, hogy a keresztyény hit üdvösséges javaiban való részesezés bizonyosságára nemcsak az apostolok és vértanúk, hanem minden hívő eljuthat, és az apostolok meg is mondták, hogy mi módon: „Mi pedig nem a világnak lelkét vettük, hanem az Istentől való Lelket; hogy megismerjük azokat, amiket Isten ajándékozott nekünk” (2,12). De az 1János 2,3-ban is hasonlót olvasunk: „És arról tudjuk meg, hogy megismertük őt, ha az ő parancsolatait megtartjuk,” továbbá így szól az 5. vers is: „Erről tudjuk meg, hogy ő benne vagyunk.” „Mi tudjuk, hogy általmentünk a halálból az életbe, mert szeretjük a mi atyánkfiait” (3,14). „Erről ismerjük meg, hogy mi az igazságból vagyunk, és így tesszük bátorosakká ő előtt a mi szíveinket” (19. v.). „És ezt, hogy ő bennünk van, abból tudjuk meg, hogy a Lelkéből adott nekünk” (24. v.). De így szól a 4,13 és az 5,2 és 5,19 is.

Következésképpen szerfölött nagy oktalanság képmutatónak és helytelen indulatúnak vélni azt, aki olyannyira nem kételkedik a maga üdvösségében, mintha indulataiból egészen számúzve volna a pokol félelme.

Mégsem bizonyítja senki kegyességét s indulatainak üdvösséges voltát önmagában az, hogyha ő maga szerfölött meg van győződve állapotának és indulatainak üdvösséges volta felől.²⁸ Az emberi meggyőződés, bármily erősnek tetszék is, nem bizonyít semmit. Hogy valaki imádságban Istent bátorososan szólongatja Atyjának, hogy olyan bizalmas, bensőséges szavakat mondogat, mint: „Én jó Atyám, én drága Megváltóm, én Üdvözítóm, én szerelmes Krisztusom” és így tovább; hogy a maga üdvösséges állapota felől

²⁸ „Ó, hitvalló, nézd meg jól, min állsz, és ne kevélykedj, hanem reszkess. Meglehet, sokat tettél és szenvedtél hitedért; ragyogó talénumaid és édes vigasztalásaid vannak; lelkesen buzgólkodsz Isten iránt, bízol tisztességben; mindez igaz is lehet, már amennyire én tudhatom, vagy (talán) te magad tudhatod, de az is lehet, hogy csalatkozol. Néha megítélted és igaznak nyilvánítottad magadat, ám ne feledd, a végső ítéletet még nem mondta ki rólad Bírót. És mi lesz, ha Isten ismét megmért téged az ő pontosabb mérlegén, és ezt mondja: *Mene, Tekel*. Megmértesz a mérlegen, és vajon könnyűnek találatsz? Mily nyavalyás ember lesz belőled ily ítélet alatt! *Quae splendent in conspectu hominis, sordent in conspectu judicis*: Amit az emberek nagy becsben tartanak, azt az Isten utálatosnak ítéli; ő nem úgy lát, ahogyan az emberek látnak. Talán csalárd a szíved, és te nem tudod; bizony, lehet csalárd, miközben te igen bízol tisztességében.” Flavel, *Touchstone of Sincerity*, 2. fejl., 5. szakasz. 34–35. o.

„Némely képmutató sokkalta magabízóbb, mint megannyi szent.” Solomon Stoddard, *The Way to Know Sincerity and Hypocrisy* (Hogyan lehet fölismerni az őszinteséget és a képmutatást), Boston, 1719, 128. o.

a legnagyobb bizonyossággal szokott nyilatkozni, úgymint: „Bizonyosan tudom, Isten az én jó Atyám; amilyen biztos, hogy van Isten az égben, oly biztosan tudom, hogy ő az én Istenem; tudom, hogy a mennybe jutok, akárha máris ott volnék; tudom, Isten megmutatja magát az én lelkemnek, mosolyogva tekint reám”; hogy boldog állapota felől szemlátomást soha semmi kétsége nincs, és fölényesen háritja el akár a legtapintatosabb célzást is afelől, hogy talán még sines minden annyira rendben – nos, mindez egyáltalán nem jelenti azt, hogy minden csakugyan úgy is van, mint ahogyan ő meg van győződve róla.²⁹ Az ilyen pöffeszkedő, dölyfös, erőszakos elbizakodottság, amely szeret hivalkodni az emberek előtt, egészen más, mint az igaz keresztényi bizonyosság: olyan, mint ama farizeusok lelkülete volt, akik magukat bizonyosan szenteknek tartották, a legkiválóbb szenteknek, és Isten színe elé merészkedtek, fölemelték rá szemüket, s hálát adtak neki, amiért így kiemelte őket a többi ember közül; amikor pedig Krisztus arra célzott, hogy vakok, s híjával vannak a kegyelemnek; ők ezt megvetőleg elutasították: „És hallák ezeket némely farizeusok, akik vele valának, és mondának néki: Avagy mi is vakok vagyunk-é?” (Jn 9,40). Ha a vámszedő lelkülete lett volna bennük, aki végtelen gyarlóságának tudatában nem-hogy nem merte az égre emelni tekintetét, hanem a mellét verve siratta bűnös voltát, akkor bizonyosságuk az olyan ember bizalmához hasonlított volna, aki alázatosan Krisztusba veti bizalmát és reménységét, nem pedig magamagában bízik.

Ha csak meggondoljuk, micsoda hajlamok uralkodnak az érzéki ember szívében, micsoda vakság, öncsalás, öntömjáenezés, önimádat és önhittség parancsol ottan, bizony nem csodálkozunk, hogy mily nagyra tartja magát, s hogy boldog állapotába vetett bizalma hegymagasra hág, és viharként tombol; hiszen csalárd, ámde heves indulatai a lelkiismeretét megvakították, büntudatát megfojtották, említett hajlamait pedig a világosság angyalának mutatkozó Sátántól származó tetszetős képzelgések gerjesztette hamis örömök és vigasztalások elszabadították, felhízlalták és bujtogatták.

Ha egyszer egy képmutató ilyképpen megrögzül hamis reményében, öbelle hiányoznak azok a dolgok, amelyek az igaz szentek gyakori kételkedéseit okozzák: először is hiányzik belőle az óvatosság lelkülete, e páratlanul fontos,

²⁹ „Hogy a hit munkája megtermi némely hívőben, fõn a legmagasabb ágain a boldog bizonyosság érett gyümölcseit? Lám, olykor a megszenyeltetlenek is mely igen bíznak, hogy a kegyelem javaiban részesek! Oly erős lehet e hamis bizonyosság, hogy Isten ítélőszéke elé is odamerészkednek elbizakodottan. Hogy Isten Lelke a hit első gyümölcsei révén kibeszélhetetlen és dicsőült örömmel tölti be a megbizonyosodott hívő szívét, és hit által ízelítõt ad neki magából a mennybõl? Mennyire közel áll ehhez az, ami az apostol szerint a hihagyókban van!” John Flavel, *Husbandry Spiritualized* (Lelki háztartás), 3. kiad., London, 1674, 1. kiad., 1669, 110. o. Lásd még *The Whole Works of Mr. John Flavel* (John Flavel összes mûvei), Edinburgh, 1731, 2. köt., 653. o.

biztos alapot képező fogékonyság, és a megcsalástól való félelem. Az igaz szentek vizsgálásai csak növelik az éberséget és óvatosságot, s annak eleven tudatát, hogy milyen nagy dolog a végtelenül szent és igazságos, mindent látó bíró előtt állni. A hamis vizsgálatok mindezt megszüntetik, és az elmét szörnyen elkábítják. Másodszer a képmutató mit sem sejt a maga vakságáról, szíve csalárdságáról, és nem becsüli le a maga értelmét, miként teszi egy igaz szent. Harmadszor az ördög nem támadja a képmutató reménységét; az igaz szentét viszont annál inkább. Az ördög nagy ellensége az igaz keresztény reménységnek, nemcsak azért, mert az erős vizsgálatása a léleknek, de azért is, mert szent és isteni természete van, növeli s ápolja a kegyelmet a szívben, továbbá ösztönzi a fegyelmezettséget és a sérénységet a keresztény életben. Ellenben a képmutató reménységét már nem ellenzi az ördög, hiszen annak révén szakíthatja ki a részét belőle. A képmutató egész életében megőrizheti reménységét anélkül, hogy ellenállásba ütköznék: nem zavarja, nem is próbálja azt megzavarni az ördög. Ezzel szemben talán nincs is igaz keresztény, akinek a reménységét az ellenség ne rohamozná meg. A Sátán magát Krisztust is megtámadta, és pedig avval, hogy vajon ő-e az Isten fia, avagy sem, már pedig a szolga nem áll fölötte az urának, a tanítvány nem áll magasabban Mesterénél – elég a tanítványnak, a világ legkiváltságosabb személyének, hogy olyanná legyen, mint a mestere. Negyedszer aki hamis reményben ringatja magát, nem látja tisztán tulajdon romlottságait; a szent látja a sajátjait. Az igaz keresztény tízszerre annyit foglalkozik szívével és romlottságai-val, mint a képmutató: szívének és életének hünci a maguk teljes sötétségében jelennek meg előtte, borzalmasnak látszanak, és sokszor nem is érti, hogy a kegyelem összeegyeztethető ilyen romlottsággal, avagy ilyen szívben helyt kaphat. A hamis reménység viszont elrejtí a romlottságot, elfedi minden részletét, és a képmutató tisztának és ragyogónak látja magamagát.

A képmutatóknak két fajtája van: az egyik a külsőleges erkölcs és hit dolgában csalatkozik, és a megigazulás tanítása tekintetében sokszor nyíltan arminianus nézeteket vall; a másikat viszont hamis fölfedezések és elragadtatások tévesztik meg. Ez gyakorta becsméri a jó cselekedeteket és az emberi tisztességet, az ingyen kegyelemről viszont sokat beszél, ám a saját fölfedezéseiből és alázatosságából megigazulást csinál magának, s az egekig magasztalja általuk magát. A képmutatók e két fajtáját nevezi Mr. Shepard *A tíz száz példázata* című igemagyarázatában a *törvényeskedő* és az *evangéliumos* képmutatóknak, gyakran úgy emlegetvén az utóbbiakat, mint a rosszabbik fajtát. Világos, hogy többnyire ezek a legmagabiztosabbak reménységükben, és őket a legnehezebb megingatni tévhitükben: alig lát-ram olyat egész életemben, akit ki lehetett volna téríteni elámitottságából. Sokuk bizonyossága főként afféle sugalmazásokon és képzelt (olykor ígék-hez kapcsolódó, máskor nem kapcsolódó) kinyilatkoztatásokon alapul, ami-

lyeneket újabban oly sokan véltek nyerni eljövendő eseményekről; ezek a maguk üdvösséges állapotát illető megérzéseiket a Lélek bizonyágtételének mondják, teljességgel félreismervén a Lélek bizonyágtételének természetét, miként a későbbiekben megmutatom. Más dolgokra vonatkozó látásokban, sugalmazásokban éppúgy vágyak és vonzalmak szoktak feltárulni; nem csoda tehát, hogy aki ilyesmivel foglalkozik, aki efféle dolgokból akar megbizonyosodni, és az efféléket kiválasztottsága s üdvössége legragyogóbb bizonyítékának tekinti, az csakugyan szerez efféle látomásokat vagy sugalmazásokat örök üdvösségét illetően, s azt látja bennük, hogy bűnei megbocsátattak, neve beíratott az élet könyvébe, nagy kegyelmet talált Istennél és így tovább. Azon sínes mit esodálkoznunk, hogy amikor ilyen képzelt kinyilatkoztatást nyernek állapotuk üdvösséges voltáról, ez bennük a legerősebb bizonyosságot támasztja. Elégszer tapasztalhattuk, hogy a sugalmazások és képzelt kinyilatkoztatások félrevezetettjei végletesen magabiztosak: szentül hiszik, hogy ezt meg azt a nagy Jehova jelentette ki nekik, s mivel egyenesen tőle kapták, szilárd meggyőződésük a legnagyobb erény. Ezért mernek így beszélni: „Ezt meg azt én tudom; bizonyosan tudom; olyan biztos vagyok benne, mint ahogy itt állok” – és minden vitát, minden vizsgálódást elutasítanak. És legkivált könnyen megmagyarázható, hogy az önszeretetüknek és büszkeségüknek ily nagyon tetsző és kedvező dolgokkal kapcsolatos sugalmazásaik és benyomásaik, hogy tudniillik Isten drága gyermekeivé fogadta őket, és kegyelembé fogadottságuk kiemeli őket a többi ember közül, fölötte bizonyossá teszi őket, különösen ha sugalmazásaikat és látomásaikat heves indulatok is kísérik; melyeket a kegyelem legkiválóbb megnyilvánulásainak vesznek. Sok emberrel találkoztam, kinek vad szenvedély szította föl vágyát holmi ideig való dolog iránt, s annak azóta is tántoríthatatlanul szerét akarja ejteni, jóllehet már megannyi csüggesztő akadályba ütközött, mégis az a benyomása támadt, vagy azt a kinyilatkoztatást vélte kapni, hogy igyekezete teljesül, ezt aztán ő a Magasságos biztos ígéretének vette, ettől nevérségesen elbizta magát, hiába hozzák föl neki a legmeggyőzőbb ellenérveket, hiába dolgozik ellene minden körülmény. Ugyanígy az üdvösségre törekvők is felülhetnek ámitó benyomásoknak, és ők is ugyanígy elbizakodottá válhatnak.

Az effajta képmutatók – ahogy Mr. Shepard nevezte őket: az evangéliumos képmutatók – bizonyossága sokszor ama bolondokéhoz hasonlít, akik királyoknak hiszik magukat: minden érv és bizonyíték ellenére váltig ragaszkodnak hozzá. Némely tekintetben ez a valóban kegyes bizonyosságnál is jóval megingathatatlabb: azt ugyanis nem tartja fenn semmi más, hanem csak a lélek megszentelt állapota és a kegyelem eleven működése. Ha egy keresztényben elsorvadnak a kegyelem cselekedetei, és ő maga élettelen állapotba esik vissza, elveszíti bizonyosságát; hanem a képmutatók bizonyos-

ságát soha bűn meg nem rendíti: legalábbis némelyük megőrzi vakmerő reménységét a legromlottabb állapotában és a legaljasabb útjain is – mi sem bizonyítván jobban csalatkozásukat.⁵⁰

Kénytelen vagyok itt megjegyezni, hogy e tekintetben a híveknek gyakran prédikálnak olyan tanításokat, amelyeket a szokásosnál nagyobb elővigyázatossággal és gondosabb magyarázatokkal kiegészítve kellene hirdetni, mert így éppen a képmutatók csalatkozását és hamis bizonyosságát erősítik. Itt a következő tanításokra gondolok: a keresztények hitből élnek, nem pedig látásból; azzal adják meg Istennek a dicsőséget, hogyha vakon bíznak benne; Krisztusból élnek, és nem a saját tapasztalataikból; nem jó kedélyállapotaikra alapozzák hitüket. Mindezek kiváló és fontos tanítások, ha jól értik őket az emberek, ám ahogyan sokan értik, úgy romlottak és ártalmasak. A Szentírás csakis abban az értelemben beszél a hitből élésről és hitben, nem pedig látásban való járásról, hogy életünket az örökkévalókhöz igazítjuk, amelyeket nem látunk, csak hiszünk, nem pedig az ideig valókhoz, amelyeket látunk; hogy a kijelentett, testi szemünkkel nem látott dolgokban hiszünk; továbbá, hogy az eljövendő ígérétebe vetett hitből élünk anélkül, hogy látnánk vagy élveznénk az ígért dolgokat, illetve ismernénk beteljesülésük módját. Ezt mindenki könnyűszerrel beláthatja, ha megnézi a szentírási helyeket, amelyek szembeállítják a hitet a látással, úgymint: 2Kor 4,18 és 5,7; Zsid 11,1, 8, 13, 17, 27, 29; Róm 8,24; Jn 20,29. Csakhogy sokan úgy értik ezt a tanítást, hogy a keresztények higgyenek és bíznak szilárdan a Krisztusban lelki látás, lelki világosság nélkül is, annak ellenére is, hogy most sötét, halott állapotban vannak, hogy nincsenek lelki tapasztalásaik, fölismeréseik. S valóban az a dolguk azoknak, akik most ilyen sötétségben botorkálnak, hogy jöjjenek ki a világosságra, s higgyenek. Ámde bibliátlan, képtelen tanítás az, hogy legyenek csak szilárd hittel s bizalommal addig is, míg lelki világosság, lelki látás nélkül szűkölködnek. A Szentírás nem ismer olyan Krisztusba vetett, az Isten munkájáról való hitet, amely ne a Krisztus lelki látásán alapulna. A Krisztusba vetett hit, amely jogcímet ad az örök életre, azt jelenti: látom a Fiút, és hiszek benne (Jn 6,40). Igazán csak akkor

szilárdan hiszünk Krisztusban, ha látjuk az őt, aki megígéri nekünk az életet.

⁵⁰ Mr. Shepard ezt önhitt békességnek mondja, melyet a gonosz tettek soha nem zavarnak meg. Szerinte a lélek csak sóhajtozik, énekelni nem énekel ilyen kebelben, hiszen abban romlott hajlamok és szenvedélyek dűlnak. És bár az emberek mintha ilyen romlott állapotukban is élveznék a Lélek vigasztalását, és az Úr irgalmába vetett bizalom leple alatt nem érzik magukban a képmutatást, mégsem kerülhetik el az ige kárhoztatását. Shepard, *Parable*, i. r., 139. o.

Dr. Ames szerint úgy lehet megkülönböztetni a gonosz ember békességét az igaz emberétől, hogy „a gonosz ember békessége megmarad akkor is, ha nem teljesíti a kegyesség és igazság kötelességeit, ha csak nem követ el a természet szerint is rémületes bűnöket.” William Ames, *Conscience with the Power and Cases Thereof* (Az erős lelkiismeret és esetei), London, 1643, III. könyv, 7. fejezet, 62–63. o. [Edwards valójában e mű eredeti latin, 1631-ben, Londonban megjelent változatát idézi saját fordításában.]

bíhetünk Krisztusban, ha „mint egy tükörben szemléljük az Úr dicsőségét”, s „felragyog előttünk Isten dicsőségének ismerete Krisztus arcán” (2Kor 3,18 és 4,6). Akinek lelkében nem ragyogott fel „a Krisztus dicsőséges evangyéliomának világossága, aki az Isten képe” (4,4), az nem hisz. Lelki világosság híján a hit nem a világosság és a nappal fiainak hite, hanem a sötétség fiainak önhittsége. Ezért arra biztatni az embereket, hogy minden lelki világosság és lelki látás nélkül higgyenek, annyi, mint a sötétség fejedelmének ámtításait nagyban előmozdítani. Az emberek nemcsak hogy nem tudják lelki világosság nélkül gyakorolni hitüket, hanem csakis olyan mértékben tudják gyakorolni, amilyen mértékben a lelki világosság megadatik nekik. Nem bízhatnak jobban Istenben, mint amennyire ismerik őt: egy hajszállal sem lehet erősebb a belé vetett hitük, mint amennyire a gyakorlatban látják az ő tökéletes hűségét. Az Istenben is csak annyira bízhatnak, amennyire a kegyelem állapotában vannak. Nem kétséges, hogy a halott, testi állapotban sínylődőknek bízniuk kellene Istenben, hiszen ez azt jelentené, hogy vesztett állapotukat elhagyván odafordulnak Istenhez; de azt tanácsolni, hogy bízva bízzanak Istenben, reménykedjenek csak, s legyenek nyugodtak, holott koránt sincsenek a kegyelem állapotában, s továbbra is így maradnak – ez annyi, mint azt tanácsolni: bízzanak Istenben üdvösséges bizalom nélkül! Mi ez, ha nem elvetemült önhittség? Ahogyan az ember nem élhet a kegyelem gyakorlásában, ha ő maga nem részese a kegyelemnek, úgy erős, élő bizalommal sem bízhat Istenben a kegyelem élő eselekedetei nélkül, érezhető keresztényi megtapasztalások nélkül.

Igen, bízni kell Isten népének Istenben akkor is, ha sötétségben van, és továbbra is abban vesztegel, azaz bízni kell Istenben akkor is, ha gondviselése homályba burkolózik, s olybá tűnik, sorsukra hagyta őket az Isten, nem hallgatta meg imádságaikat, viharfelhők gyűlnek ellenük, az ellenség ijesztően elhatalmasodik, szinte elnyeli őket, a gondviselés minden eseménye ellenük dolgozik, és az Isten ígéreteinek teljesülte már-már lehetetlennek mutatkozik; s látatlanban is bízni kell Istenben, azaz amikor nem látszik, mi módon válthatná valóra ígését, mikor minden valóságátlenné teszi, kivéve magát az ígét, úgyhogy aki hisz, annak a reménység ellenére kell reménykednie. Ilyképpen adták meg Istennek a dicsőséget a régi pátriárkák és Jób, a Zsoltáros, Jeremiás, Dániel, Sidrák, Misák és Abednegó, Pál apostol úgy, hogy a sötétségben, homályban is bízton bíztak benne. És az ilyen dicsőséges, győzedelmes hit számos példáját sorolja föl nekünk a Zsidókhöz írt levél tizenegyedik része. Csakhogy mennyire más ez, mint lelki világosság nélkül bízni Istenben, úgyhogy közben halott, testi állapotban vagyunk!

Olyan is van, hogy a lelki világosság behatol a lélekbe az egyik módon, de nem a másikon; és ilyképpen történhet, hogy a szentek bíznak Istenben, és tudnak állapotuk jóságáról is, miközben bizonyos tapasztalásoknak híjával

vannak. Példának okáért világosan láthatják Isten elégséges és hűséges voltát, és ebből következőleg bízhatnak benne szilárdan, magukat fiainak tudhatják, ugyanakkor szeretetéről nincsenek meg azok a tiszta és drága gondolataik, amelyek máskor megvoltak: így volt ez magával Krisztussal is haláltusájakor. Láthatják Isten felségét, szentségét és tökéletesen elegendő voltát, ami lehetővé teszi nekik, hogy csöndesen meghódoljanak neki, s drága és bátorító reménységgel viseltessenek Isten teljessége iránt, bár nincsenek meggyőződve saját állapotuk felől. De mennyire más ez, mint lelki világosság, tapasztalás nélkül, vakon bízni az Istenben!

A hit felől is igen képtelenül gondolkodnak azok, akik hittapasztalatok nélkül szükkölködő, igen elesett állapotban veszteglő emberektől azt kívánják, hogy hitből éljenek. A hit nekik azt jelenti: higgyék, hogy az állapotuk üdvösséges. Ezért tartják borzalmas bűnnek, hogy valaki kételkedjék állapota üdvösséges voltában, akármilyen állapotban leledzik is, akármilyen gonoszságokat cselekszik is, mert a kétkedés nekik a hitetlenség szörnyű, gyalázatos bűnét jelenti; és az a legkiválóbb ember, az tiszteli legnagyobb mértékben Istent, aki legnagyobb bizalommal és leginkább megingathatatlanul bízik üdvösséges állapotában, amidőn a legkevesebb világossággal és hittapasztalással bír, vagyis a legrútább, leggonoszabb utakon jár, hiszen az jelzi, hogy milyen erős hite van, hogy megadja Istennek a dicsőséget, s hogy reménység ellenére remél. Csakhogy miféle Bibliából tanulják ezt, hogy tudniillik a hit abban áll, hogy az ember határozottan meg van győződve az állapota üdvösséges voltáról?³¹ Ha ez a hit, akkor a farizeusok voltak a legkiválóbb hívők – a farizeusok, akik közül némelyek, miként Krisztus tanítja, a megbocsáthatatlan bűnt követték el a Szentlélek ellen. A Szentírás szerint ugyanis előbb van a hit, s azután az üdvösség, tehát a hit nem jelentheti annak hívését, hogy eleve üdvösséges állapotban van az ember. Ha a hit nem más, mint az, hogy a saját üdvbizonyosságában hisz az ember, akkor a hit voltaképpen azt jelenti: hiszi, hogy van hite, hisz abban, hogy hisz.

Való igaz, ha valaki kételkedik saját állapota felől, ez több tekintetben is fakadhat hitetlenségből. A bizonyosság hiánya származhat hitetlenségből vagy a hit csekély voltából: ha a kétkedő a hit tevékenységeit, tehát a kegyelem munkálkodását többször megtapasztalta volna, bizonyosabb lehetne az

³¹ „Az emberek nem abból tudják, hogy kegyesek, hogy kegyeseknek hiszik magukat. Sok mindent tudunk hit által (Zsid. 11,3). »Hit által fogjuk föl, hogy a világokat Isten igéje teremtette.« A hit nem más, mint a nem látott dolgokról való bizonyosság (11,1). Ilyenképpen ismerik az emberek a Szentháromság személyeit, tudják, hogy Krisztus Isten Fia, hogy aki hisz őbenne, örök élete lesz, és hogy a halottak föltámadnak. És ha Isten azt mondja egy szentnek, kegyelmet talált, ezt onnan tudhatja, hogy hisz Isten igéjében. Csakhogy a kegyesek nem innen tudják, hogy kegyelmet találtak. Ezt az íge sehol sem nyilatkoztatja ki, és egyes személyeknek Isten Lelke erről soha sem tesz biznyságot.” Stoddard, *Treatise*, 83–84. o.

állapota felől, és így kétségei is eloszlanának. Másféleképpen is származhat hitetlenségből az ember állapota felőli kétkedés, amikor valaki a kegyelem benne végzett munkájának számos bizonyítékával rendelkezik, mégis kétségei vannak afelől, hogy valóban kegyelmet talált Istennél, hiszen méltatlan rá, hiszen annyi mindent elkövetett Isten ellen, vonta magára haragját. Az ilyen kételkedés hitetlenségből támad, mert az ember nem érzi át kellőképpen, és nem hagyatkozik arra, hogy Isten kegyelme végtelenül gazdag, Krisztus pedig még a legnagyobb bűnös bűnéért is elégtételt adott. Továbbá az állapota felőli kétkedés azért is fakadhat hitetlenségből, mert az ember önmagát illetően képtelen átérteni Isten útjait: Isten intézkedéseit nem tudja összeegyeztetni a kegyelmével; vagy mert kételkedik abban, hogy részesülhet az ígéretekben, hiszen az ígéretek beteljesedése valószínűtlennek látszik a gondviselés dolgait látva: sok és nagy akadály áll az útjában. Az effajta képtelenség az Isten mindenható erejébe, az övénél végtelenül nagyobb tudásába és bölcsességébe vetett bizalom hiányából fakad. Az ilyen emberben azonban a hitetlenség és a maga állapotát illető kétkedés nem ugyanaz, bár egyik a másikkól fakad.

Nagyban lehet is azokat hibáztatni, akik az előbbi okok folytán kétségekkel bírnak állapotuk felől; hibáztatni lehet őket, hogy nincs bennük több kegyelem, sem annak több gyakorlása, sem tapasztalása, amely megnyugtatóná őket üdvösséges állapotuk felől; okkal lehet kárhoznatni őket azért, mert halott, testi állapotban leledzenek. Am hogy ha valaki ilyen állapotban hever, és nem tapasztalja érzékelhetően a kegyelem gyakorlását, hanem odaadta magát a test kívánságainak, és keresztényietlen lélek uralkodik rajta, akkor aligha ítélni lehet el, amiért a saját állapota felől kételkedik. A dolgok természetéből következik, hogy a szent és keresztény reménységet ugyanúgy nem lehet eleven tisztaságában és erejében megőrizni ilyen körülmények között, mint amiképpen nem lehet a világosságot benn tartani egy szobában, ha eloltják a gyertyát, vagy megőrizni a ragyogó napfényt a levegőégben, miután leáldozott a nap. A távoli megtapasztalások, ha a most elhatalmasodó kívánságok és romlottságok elhomályosítják őket, soha nem tarthatják elevenen a kegyes bizodalmat és bizonyosságot, hanem elsorvadnak s leromlanak azok, ahogyan a gyermek szükségképpen összeroskad, ha fejére kalapáccsal ráütnek. Nem is való keseregnyünk amiatt, hogy némelyek kételkednek lelki állapotuk jóságában, sőt, éppen ellenkezőleg: nagyon is kívánatos, és legjobb is, ha ezt teszik. Ez ugyanis megfelel a dolgok bölcs és kegyes, Isten alkotta elrendezésének. Mert Isten a népe felől úgy rendelkezett és úgy intézkedett, hogy midőn szeretetük elsorvad, gyakorlása elmarad vagy meggyöngyül, akkor félelem támad bennük, mert az tartja őket vissza a bűn elkövetésétől, ébreszti föl bennük a lelki javaikkal való törődést, és szítja föl figyelmüket és serénységüket a hit dolgaiban; Isten

azonban úgy rendelkezett, hogy midőn a szeretet emelkedőfélben van, s gyakorlása megelevenedik, akkor a félelem szertefoszlik s elenyészik, hiszen akkor már nincsen rá szükségük, magasabb, kiválóbb elv tartja immár vissza őket a bűntől, s buzdítja őket kötelességükre. Más sajátság az emberi természetet nem befolyásolja, lelkiismeretessé az embereket nem teszi, csak a félelem és a szeretet; következésképpen ha az egyik nem uralkodnék, midőn a másik elsorvad, akkor a szeretet elaludtával Isten népe holt, testi állapotba esvén bizony siralmasan kiszolgáltatottá válnék. És bölcsességében Isten éppen ezért úgy rendelkezett, hogy a szeretet és a félelem két ellentétes sajátsága úgy emelkedjék föl és bukjon alá, miként a mérleg két ellentétes serpenyője: midőn az egyik fölmegy, a másik alászáll. A világosság és a sötétség szükségképpen és óhatatlanul követi egymást, és ha a világosság uralkodik, eloszlik és elmúlik a sötétség; ha pedig a világosság szűnik meg, úgy felülkerekedik a sötétség; nos, így van ez Isten gyermekeinek szívében is: ha az isteni szeretet elemésződik és végül elalszik, a kívánságok pedig felülkerekednek, akkor a remény világossága és öröme elmúlik, a sötét félelem és kétség pedig elhatalmazik; ha ellenben az isteni szeretet uralkodik, eleven gyakorlása zajlik, a remény fölragyog, elűzi a sötét kívánságokat és félelmet. A szeretet a fiúság lelke, azaz a gyermeki sajátság: ha szunnyad, a félelem, a szolgaság lelke, azaz a szolgai sajátság vesz erőt az embereken, és ugyanígy megfordítva is. Ha a szeretet vagy a fiúság lelke fölötté erősen buzog, elűzi a félelmet, teljes bizonyosságot ad, miként az apostol is tanúsítja: „A szeretetben nincsen félelem; sőt a teljes szeretet kiűzi a félelmet” (1Jn 4,18). A kívánság és a szeretet két ellentétes sajátsága vezeti be Isten gyermekeinek szívébe a reményt és a félelmet, és pedig uralmukkal arányosan, ha természetes hatásukat képesek kifejteni, azaz nem lép közbe semmilyen járulékos vagy véletlen mozzanat, úgymint: komorkóros kedélybetegség, tanbeli tudatlanság, nevelésből adódó előítélet, téves oktatás, hamis elvek, sajátos kísértések stb.

Isten Lelke kiűzi a félelmet, de nem más módon, hanem csakis a szeretet uralmával; az ő Lelke csak akkor tartja fenn a félelmet, ha a szeretet elalszik. Ilyenkor hiába vizsgálhatja magát a szent, hiába idézgeti föl elmúlt megtapasztalásait, nem tud magában békességét teremteni, bizonyosságra szert tenni. Hiszen az, hogy ilyen időben bizonyossága legyen, ellentmondana a dolgok Isten alkotta természetének.

A dolgok bölcs és kegyes, isteni igazgatásával mennek tehát szembe azok, akik arra buzdítják az embereket, hogy holt állapotukban is maradjanak biztos reménységben, hiszen – úgymond – hitből kell élni, nem látásból, vakon kell bízni Istenben, Krisztusból kell élni, nem a tapasztalásokból; akik azt hirdetik, hogy a hitetlenség rettenetes bűnébe esik az ember, hogy ha saját üdvösséges állapota felől kételkedik. Ezzel még vakmerőbbé tehetik a legön-

hittebb képmutatókat, megakadályozhatják, hogy az ilyenek valaha is kételkedni kezdjenek a saját állapotuk felől, akárhogy is tumbol s uralkodik szívükben a gonoszság, és vezérli az életüket; és teszik ezt annak örve alatt, hogy Istent tisztelni kell, reménykedni a reménység ellenére, és sziklaszilárdan bízni Istenben, jóllehet borús minden. Nem kétséges, hogy az ilyen magatartás mérhetetlen károkat okozott.

Csupán mert valaki a kegyelem gyakorlásának megtapasztalásait a kegyelem bizonyosságának tekinti, még nem lehet azt állítani róla, hogy elhagyja Krisztust, és a kegyelem gyakorlásának megtapasztalásából él – hiszen mi mást vehetne a kegyelem bizonyítékának? Hanem akkor lehet azt mondani, hogy valaki a megtapasztalásaiból él, hogy ha azokat a maga igazságának tulajdonítja, és ahelyett, hogy Isten dicsőségét és Krisztus tökéletességét tartaná szem előtt, csak magamagára van tekintettel, csak magamagával foglalkozik, saját eredményeit, nagyszerű megtapasztalásait és kiváló találkozásait csodálja, a maga szemével ragyogónak és szépnek látja magát, a maga felfogása szerint gazdagnak és a javakban bővelkedőnek tudja magát, és azt képzei, hogy Isten ugyanígy látja őt, s ugyanilyen nagyra becsüli – ez az, amikor valaki a tapasztalásaiból, nem pedig Krisztusból él, és ez az, amit Isten utálatosabbnak tart azok legdurvább erkölcstelenségeinél is, akik még csak vallásosnak sem mondják magukat. Csakhogy ez egészen más, mint ha megtapasztalásait csak bizonyítéknak tekintené arra, hogy a dicsőséges Megváltónak ő is részestársa.

Am e kitérő után az e részben vizsgált dologról van még egy mondandóm.

12.

Semmi biztos következtetést nem lehet levonni bárki vallási indulatainak természetét illetően abból, hogy azok külső megnyilvánulásai és a róluk szóló beszámolók a valódi hívőket megindítják, megörvendeztetik, szeretetüket és szívüket megnyerik.

Az igaz szentekben nincsen meg az ahhoz való ítélőképesség, hogy világosan meg tudják különböztetni a valódi hívőket a nem valódiaktól. Mert bár tapasztalatból tudják, hogy miben áll az igaz hit annak belső gyakorlásában, mindezeket sem nem érezhetik, sem nem láthatják a más szívében.³² A mások belsejében lévő dolgoknak csak külső megnyilvánulásait és jeleit láthatjuk, és a Szentírás világosan leszögezi, hogy külső jelekből megítélni valakit még a legjobb esetben is bizonytalan és félrevezető: „Ne nézd az ő külsőjét, se természetének nagyságát... mert az ember azt nézi, ami szeme előtt van, de az Úr azt nézi, mi a szívben van” (1Sám 16,7). „Nem szemeinek

³² „Valaki a maga megtéréséről tudhat; amit azonban mások tudnak erről, az bizonytalan lábon áll, hiszen senki sem láthat bele a másik szívébe, és nem láthatja a kegyelem ottan végzett munkálkodásait.” Stoddard, *Treatise*, 78. o.

látása szerint ítél, és nem füleinek hallása szerint bíraskodik” (És 11,3).³³ A lélek dolgaiban többnyire hitvány bírónak és veszedelmes tanácsadónak bizonyul az, aki ellentmondást nem tűrő és gyors ítéletet mond valaki lelki állapotáról, mi több, rendkívüli ítélő- és megkülönböztetőképességével kérkedik, akárha minden nyitott és világos volna előtte. Az ilyen embernek vagy kevés tapasztalata van, vagy gyenge az ítélőképessége, vagy szertelenül büszke és magabiztos, ami egyet jelent az önismeret hiányával. A böles és tapasztalt ember módfelett óvatosan jár el ilyen ügyekben.

Ha a kegyesség több valószínű jele mutatkozik meg némelyekben, a szenteknek kötelességük őket mint testvéreiket a Krisztus Jézusban szívélyesen irgalmukba fogadni, szeretni és bennük örvendezni. Hanem a legjobbak is tévedhetnek, midőn a külső jelek szépeknek és ragyogóknak tetszenek szemükben, elnyerik könyörületüket, és meghódítják szívüket. Gyakran megtörténhet Isten egyházában, hogy a kiváló szentekként megbecsült ragyogó hitvallók visszaesnek, és semmivé lesznek.³⁴ Ezen ugyancsak nincs mit csodálkoznunk, ha tekintetbe vesszük a taglaltakat: e jelek megmutakozhatnak azoknál is, akik kegyelmet egyáltalán nem kaptak. Semmi akadály, hogy e dolgok akár mindahányan meglegyenek az emberben, jóllehet a kegyelemnek szikrája sincs a szívében. Többféle vallásos indulat is meglehet az emberben egyszerre: afféle ragaszkodással is viseltethetünk Isten iránt, mely

³³ Mr. Stoddard megállapítja, hogy valamennyi látható jel közös mind a megtértek, mind a meg nem tértek esetén, a tapasztalásaik elbeszélése nemkülönbön hasonlít. Stoddard, *Appeal to the Learned*, 75. o.

„Ó, mily nehezen tudja megkülönböztetni az emberi szem a bűzát a polyvától! És hány becsületes szív kap ma megrovást, pedig Isten tisztázni fogja valamennyiüket! Hány s hány hamis szívet magasztalnak mostan, pedig Isten elítéli őket majdan! Az emberekről általában nincsenek meggyőző bizonyítékok, csak valószínűsítésre alkalmas tünetek, és ezekből legfőbb feltételezni lehet valamit lelki állapotukról. Aki pedig határozottan ítél bármelyik irányban, árthat a becsületések nemzedékének, illetve másfelől fölloldozhatja vagy igazolhatja a gonoszokat. És valóban a mondottak alapján nincs mit csodálkoznunk azon, hogy e dologban se szeri, se száma az elkövetett veszedelmes hibáknak.” John Flavel, *Husbandry Spiritualized*, 111. o. *The Whole Works of Mr. John Flavel*, 2. köt., 653. o.

³⁴ „Ne botránkozzatok meg, ha hatalmas cédrusokat láttok ledőlni, az égről esillagokat lehullani, nagy hitvallókat elhalni és lerúnni; ne higgyétek, hogy mindenki így jár, ne gondoljátok, hogy a kiválasztottak elbuknak. Valóban némelyek olyanok, hogy midőn elbuknak, azt hinné az ember, hogy a valóban megszentelődött ember is visszaeshet, miként az armíniánusok mondják. »Nem voltak közülünk valók« írja az apostol (1Jn 2,19). Mondom ezt, mert rázkódik az Úr, és én nagy hithagyásokra számítok, mert Isten megpróbálja minden barátját, szerte az egész keresztény világban. Micsoda hitvallás zajlott le német földön! Ki gondolta volna? Az Úr, akinek tetszik az eltitkolt dolgokat nyíltan feltárnia, kardot küld, és ők valamennyien elesnek.” Shephard, *Parable*, I. rész, 117–118. o.

„Attól, hogy a szentek elismernek, Isten elítélhet téged, mint meg van írva: »Az a neved, hogy élsz, és halott vagy« (Jel 3,1). Az emberek mondhatják Nátánáelt igaznak, Isten mégis öncsaló farizeusnak mondja. Olvasó, hallottál már Júdásról és Démásról, Anániásról és Safiráról, Himenéusról és Filetusról, az egykor nevezetes és elismert hitvallókról, és tudod, végül hogyan bizonyítottak.” Flavel, *Touchstone*, 2. fejj., 5. szak., 35. o.

még hasonlíthat is az istenszeretethez; lehet bennünk felebaráti szeretet, leríhat róluk az Isten tökéletessége és munkái iránti csodálat, a bűn miatti szomorúság, a tisztelet, a meghódolás, a megalázkodás, a háládatosság, a vallásos áhítózás, a vallás ügyéért és a lelkek javáért való buzgóság. Támádkhatnak ilyen indulatok nagy ébredések és lelkiismereti ráeszmélések nyomában, láthatóvá válhatnak a megalázkodás művének nagyszerű tünetei, jöhet ezek után hamis szeretet, öröm és más hamis indulat szép egymásutánban, akár ugyanabban a sorrendben is, mint ahogy az igaz megtérők szent indulatainál szokásos. Mindeme vallási indulatok a végletekig fölhevíthetők, könnyekre fakaszthatnak bárkit; valóban erőt vehetnek az érintettek természetén; gyöngédekké, buzgókká tehetik őket; megoldhatják nyelvüket, s ők szakadatlanul az Isten dolgairól beszélhetnek; gyakran a legszebb ígéret és legdrágább ígéreteket kaphatják indulataik kíséretében, és igen erősen hatásuk alá kerülhetnek; hajlamosakká válnak Isten dicséretét nagy hévvel zengen, és buzgón hívják föl erre felebarátaikat is, miközben méltatlanságukat siratják, valamint az ingyen kegyelmet magasztalják. Indulataik, mi több, arra is ösztökélhetik őket, hogy buzgón teljesítsék külsőleges vallási kötelességeiket, nevezetesen: szorgalmasan imádkoznak, hallgatják az ige hirdetését, énekelnek, és rendszeresen részt vesznek áhítatos eszmecsereken, és teszik mind-azt ama keresztény bizonyosságot már-már híven utánozva, amely sasszárnnyon röpi a szenteket minden sötétség és kétely fölött. Azt hiszem, kellőképpen világossá tettem, hogy mindeme dolgok jelen lehetnek együtt, de még sincs szó többről, mint az Isten Lelke közönséges hatásairól, és ezekhez csatlakoznak a Sátán és a gonosz, csalfa szív megtévesztései. És hadd tegyem ehhez hozzá, hogy mindehhez társul még: a legkellemesebb természetes kedély, a vallás tanításaiban való alapos jártasság, a szentek indulataikkal és tapasztalataikkal kapcsolatos beszéd- és kifejezőmódjának alapos ismerete, az a fajta természetes képesség és árnyaltság, amelynek révén szavaikat és beszédmódjukat hallgatóik kedvéhez és elgondolásaihoz tudják igazítani, valamint a jó neveltetés formálta tisztes kifejezőmód és magatartás. Mennyire hasonlítanak egymásra a képmutató és az igaz szent külsőleges kifejezései és megnyilvánulásai! Semmi kétség: a mindenlátó Istennek, a szívek nagy vizsgálójának kiváltsága, hogy képes elválasztani a juhokat a kecskéktől. És micsoda gyalázat, öndicsőítés és gőg, ha nyomorult, esendő halandó azt meri hirdetni, hogy képes megállapítani és tudja, hogy igazában kik őszinték és egyenesek Isten előtt, kik nem!

Olybá tűnik föl, hogy sokan nagy súlyt vetnek arra, és fölreszik, annak alapján határozhatnak más ember valóságos kegyességéről, hogy az ne pusztán hihető történetet adjon elő, hanem midőn beszámol tapasztalásairól, olyan kifejezőeszközökkel éljen, és úgy beszéljen, hogy ők átérezzék mondandóját, azaz amit hallanak, összhangban legyen a saját tapasztalatukkal, megghassa,

megindítsa és gyönyörködtesse a szívüket is, s a beszélő iránt szeretetre gyűjtsa őket. Csakhogy az ilyesemben nincsen meg az a bizonyosság, az a fajta hitel, amit sokan tulajdonítanak neki. Az igaz szent módfelett gyönyörködik a szentségben: nem ismer annál szebb dolgot; és a legdicsőségesebbnek tudja Isten ama munkáját, hogy üdvösségesen megújít, megszentel, boldoggá tesz szegény, nyomorult lelkeket, minekelőtte végleg elvesznének. Nem csoda tehát, hogy szíve megindul, és erősen meghatódik, midőn valaki más hihető beszámolóját hallja e szívében végbement munkáról, és midőn a szentség lehetséges megnyilvánulásait látja benne, akár van e tetszetős megnyilvánulásokban valószínűség, akár nincs. És ha az ugyanazokat a szavakat használja, amelyekkel az igaz szentek kifejezésre juttatják a maguk indulatait, és ha elbeszélése szerint különféle tapasztalásai olyan sorrendben követték egymást, amely megfelelő hallgatói által követett módszernek, és ha felszabadultan, bátran beszél, magabiztosan lép föl, akkor nem csoda, hogy hallgatói úgy érzik: tapasztalataik egybehanganak. Ha pedig ezen túlmenően szeretettel is szól, sőt nagy szeretettel szólítja meg hallgatóit, olyan ragaszkodással, mint amilyennel a galatabeliek viseltettek Pál apostol iránt, akkor e dolgokkal természetyszerűleg erőteljes hatást gyakorol hallgatóira, megindítja és magához vonzza őket, és megnyitja maga iránt a könyörtelenség kapuit. Dávid mondja, hogy egykor meghatódott Ahitófel beszédén, kedvelte azt, szerette annak édes ízét: „Mert nem ellenség szidalmazott engem, hisz’ azt elszenvedném; Hanem te, hozzám hasonló halandó, én barátom és ismerősöm, akik együtt édes bizalomban éltünk; az Isten házába jártunk a tömegben” (Zsolt 55,13–15).

Úgy van a hitvallókkal, különösen az Isten Lelke kiadásának idején lett hitvallókkal, miként kikeletkor a virágokkal:³⁵ beborítják a fákat, pompáznak, és ígéretesnek látszanak, nagy többségük mégsem terem semmit. Jó részük kis idő múlva elszárad, lehull a fák alá, és elrohad, pedig egy darabig éppen úgy ragyog s virít, mint a többi, sőt édesen illatozik is, úgyhogy semmilyen érzékünkkel megállapítani nem tudjuk, hogy mely virágokban van meg ama titkos erény, amely végül a gyümölcsben testesül meg, illetve ama belső szilárdság és erő, amely miatt a gyümölcs nemcsak ellenállni tud a többi elsorvasztó nyári hőségnek, hanem fejlődni is képes benne. Csakis utólag ítéelhetünk a beérett gyümölcsből, ám nem ítéelhetünk a virágok megkapó színpompájából és illatozásából. Ehhez hasonlóan az újonnan megtértek (akik ilyeneknek vallják magukat), midőn a vallás dolgairól beszélnek, tetszhetnek ígéretesnek, ízesnek; szavaikat a szentek is ihletettnek találhatják, gyönyörködhetnek beszédükben, képzelhetnek abban isteni ízeket – s aztán mégsem lesz belőlük semmi.

³⁵ A Szentírás a Lélek kiadásának időszakát, a vallásos megújulást, annak szépségesen kibontakozó megnyilvánulásait, az új megtérteket a tavasz évszakához hasonlítja, midőn az egek kedvező hatása alatt virágba borul a természet (Én 2,11–12).

Különös, hogy az emberek nem akarják beérni a Krisztus adta szabályokkal és tanításokkal, s hogy folyvást maguk alkotta, bölcsebbnek és jobbnak tetsző előírásokhoz igazodnak. Nem ismerek világosabb útmutatást és tanácsot, mint amelyet Krisztus adott, s amely eligazít bennünket a mások őszinteségének megítélésében, nevezetesen, hogy a fát elsősorban gyümölcséről kell megítélnünk; ezt azonban sokan mégsem tartják elégségesnek, újabb szabályokat eszelnek ki, azt képzelvén, hogy azok pontosabbak s biztosabbak. És bizony, siralmas következményekkel jár, midőn az emberi bölcsességet ilyen gőgösen Krisztus bölcsessége fölé helyezik. Úgy vélem, számos szent létért Krisztus igéjének útjáról, és sokukat ostorral (már-már azt mondtam: szöges korbáccsal) kellett megfenyíteni, hogy visszatérjen arra. Az utóbbi és a jelenlegi idők eseményei azonban meggyőzően bizonyítják, hogy akik emez útról a legmesszebb letértek, akik a megítélés képességében felfuvalkodtak, és az emberek lelki állapota felől idő előtt, ellentmondást nem tűrve és hirtelenében ítéletet mondanak, képmutatók voltak, semmit sem tudnak az igaz hitről.

Krisztus ezt mondta a búzáról és a konkolyról szóló példázatában: „Mikor pedig felnevekedék a vetés, és gyümölcsöt terme, akkor meglátszék a konkoly is” (Mt 13,26). Akárha addig nem lehetett volna megkülönböztetni a konkolyt a búzától, állapítja meg Mr. Flavel, és Jeromosra hivatkozva megjegyzi, hogy a búza és a konkoly olyannyira hasonlított egymáshoz, hogy amíg a búza szárba nem szökken, és meg nem érik a kalász, alig lehet a kettő különbségét észrevenni. Ehhez Mr. Flavel a következőt fűzi hozzá: „Bármily nehéz is megkülönböztetni a konkolyt a búzától, a szem érzéke mégis kétségkívül könnyebben fölismeri különbségüket, mint ahogyan a legélelnebb és legmetszőbb emberi tekintet fölismerheti a különleges és a közönséges kegyelem különbségét. Mert a szenteknek megadatott valamennyi üdvösséges kegyelemnek megvan a maga hamis változata a képmutatókban: az őbenük zajló munkákat még a lelkiekben legjártasabb szem is könnyen összetéveszti a megszentelő lélek üdvösséges és valóságos hatásaival.”³⁶

A kalász, vagyis a gyümölcs miatt látszik meg a búza és a konkoly különbsége – ez tehát az igazi sibbólet, amelynek segítségével a Jordán gázlójánál álló bíró megkülönbözteti azokat, akik a Jordánon átkelve az igaz Kánaánba beléphetnek, a lemészárolandóktól. A „sibbólet” ugyanis búzakalászt jelent héberül. A teltebben hangzó „sibbólet” pedig, ahogy a szót Jefte barátai ejtették, talán teltebb kalászt jelent, előképeként a Krisztus barátai gyümölcseinek; a vékonyabb hangzású „szibbólet” viszont, ahogy az efraimiak, Jefte ellenségei mondták ki a szót, alkalmasint üres kalászt jelent, jelezvén a képmutatók hengegő vallásosságát, ürességét, s gyümölcstelenségét. Ez tökéletesen egyezik a Szentírás oly sokszor ismételt tanításával, hogy tudniillik min-

³⁶ Flavel, *Husbandry Spiritualized*, 109. o. Továbbá *The Whole Works of Mr. John Flavel*, 2. 652. o.

denkit a gyümölcssei szerint ítélt meg az, akinek tiszte megítélni, hogy a halálon átmenők bebocsátást nyernek-e a mennyei Kánaánba, vagy nem mehetnek be oda, azaz lemészároltatnak.

Ugyanezt a tanítást ismerjük a poklosság megállapításának előírásaiból. Sok esetben ugyanis a pap képtelen volt a tisztától megkülönböztetni a poklost a rajta megjelenő foltok egyszerű vizsgálata alapján, ha csak meg nem várta, hogy mi lesz a foltokból, ezért aztán kétszer hét napra elrekesztette a hozzá jövőt, és ítélnie a foltból kinövő hajból, az úgyszólván folt teremté gyümölcsből kellett.

Mielőtt bevégezném azt, amit e mostani tárgyban mondandó vagyok, hadd térjek ki arra a különös elgondolásra, melynek tévútjára az utóbbi időben többek rátértek, és azt hiszik, ők bizonyosan – mintegy a mennyből kapott kijelentés alapján – fölismerik mások üdvösséges állapotát, mégpedig abból, hogy szeretetük rendkívüli módon kiárad rájuk. Úgy okoskodnak, hogy szeretetük fölülte nagy és érzékeny voltánál fogva bizonyosan megórzik az igaz keresztény szeretetet; s az igaz keresztény szeretetnek a szerzője csakis Isten Lelke lehet; amennyiben pedig az Isten Lelkének – aki bizonyosan tudja, hogy ki az Isten gyermeke, és ki nem az, márpedig ő valóban az igazság Lelke – tetszik nem közönséges hatást gyakorolni rájuk, s szeretetüket belőlük rendkívüli módon a másokra mint Isten gyermekére áramoltatni, annyiban ő, a tévedhetetlen Lélek, aki senkit meg nem téveszt, szükségképpen tudja, hogy az az ember valóban Isten gyermeke. Az ilyenek beláthatnák tévedésüket, ha meggondolnák, vajon nem köteleességük-e, s nem azt kívánja-e tőlük Isten, hogy Isten gyermekei gyanánt szeressék azokat, akiket ők Isten gyermekeinek tudnak, és akikre másként gondolniuk a belőlük látottakból semmi okuk nincsen, jóllehet Isten, a szívek vizsgálója tudja, hogy azok nem az ő gyermekei.

Ha köteleességük, akkor jó megtenni, és vétek nem tenni; s akkor bizvást lehet szerzője az Isten Lelke: Isten Lelke, aki nem a családság lelke, segíthet ilyenkor a köteleesség teljesítésében, és óvhat a büntől. Ők azonban azt mondják, hogy szokatlanul erős és különös szeretet buzog föl bennük, márpedig ilyen szerintük Isten Lelke nem támasztana, ha tárgya nem volna csakugyan Isten gyermeke. Válaszom: vajon nem kötelesek-e különösképpen szeretni mindazokat, akiket a látottak alapján Isten gyermekeinek kell gondolniuk, még akkor is, ha Isten, aki azt is látja, amit ők nem látnak, jól tudja, hogy nem azok? Az ember a szokottnál sokkal nagyobb szeretettel köteles szeretni azokat, akikre úgy kell néznie, mint Isten gyermekeire. Ahogyan Krisztust a tőlünk telhető legnagyobb szeretettel vagyunk kötelesek szeretni, azonképpen azokat, akikről azt hisszük, hogy neki – mint tagjai – mindennél inkább közeli és kedvesek, rendkívüli szeretettel vagyunk kötelesek szeretni, miként Krisztus is szeretett minket; vétkünk hát, ha nincs meg ben-

nünk ez a szeretet. Kérnünk kell Istent, hogy Lelke által őrizzen meg bennünket a bűntől, és segítsen, hogy kötelességünket teljesítsük; s vajon Isten Lelke nem képes-e imádságainkat meghallgatni és bennünket, ha úgy esik, hazugság nélkül a kötelesség teljesítésére segíteni? Mert hogy ha ez lehetetlen, akkor olykor nem tehet mást, mint hogy nem segíti népét a kötelesség teljesítésében, mert ha segítené, hazugság lelkévé válna. Ám a Mindenható Isten bizonyára mindig meg tud segíteni kötelességünk teljesítésében, valahányszor csak akarja. Ha felebarátunkat Isten gyermekének véljük, nem biztos, hogy Isten azért indít iránta bennünket rendkívüli, forró szeretetre, hogy ezzel azt mutassa meg nekünk, hogy a felebarátunkat igaz valójában látjuk; a könyörületes Isten megteheti ezt azért is, hogy megóvjon bennünket valami rettenetes, végtelen gonosztól: a bűntől. S vajon az iménti véleményen lévők azt hiszik, hogy Isten ilyen esetekben megtagadná tőlük ezt a kegyelmet? Ha távol vagyok otthonról, és azt a hírt kapom, hogy távollétemben a házam leégett, ámde családom minden tagja rendkívüli módon megmenekült a lángok közül; és hogyha a hallottak minden mozzanata nagyon hitelesnek tetszik, bűn volna, ha nem buzogna föl bennem a hála különösen erős érzése Isten iránt – jóllehet a történetből talán egy árva szó sem igaz. Márpedig vajon a Mindenható Isten, ha neki úgy tetszik, nem mutathatja-e meg kegyelmét ez alkalommal is, és nem segíthet-e, hogy a szokottnál jóval nagyobb mértékben teljesíthessem a hálaadás kötelességét anélkül, hogy csalárd módon hamisságot igazolna?

A Róm 14,6 teljesen nyilvánvalóan mutatja, hogy tévedés is alkalmat adhat a kegyelem gyakorlására, tehát Isten Lelke üdvösséges hatására: „aki eszik, az Úrért eszik, mert hálákat ad az Istennek: és aki nem eszik, az Úrért nem eszik, és hálákat ad az Istennek”. Az apostol itt azokról beszél, akik téves és fölösleges gátlások miatt nem ettek a törvény szerint tisztátalan ételeket. Ebből különösen világosan kitetszik, hogy sor kerülhet a kegyelem igaz gyakorlására, az Úr igaz tiszteletére és főként az iránta való igaz háládatosságra olyan alkalommal is, amelyet téves ítélet és hibás gyakorlat idéz elő. Tehát még a tévedés is alkalmat adhat az Isten tévedhetetlen Lelkétől származó, valóban szent gyakorlatoknak. Ha pedig ez így van, akkor bizonyosan nem dolgunk megszabni, hogy az Isten Lelke ilyen alkalommal milyen mértékben adhatja ezt a szent gyakorlatot.

Az az elgondolás tehát, hogy felebarátunk üdvösséges állapotát bizonyosan megismerhetjük az iránta érzett szeretet erejéből, nemcsak hogy nem igazolható a természetes ésszel és a Szentírással, hanem merőben ellentmond a Szentírás szabályainak. Az Ige egy árva szót sem szól arról, hogy felebarátaink állapotát így kellene megítélnünk, hanem arra utasít, hogy főként gyümölcseikből ítéljük meg őket. És azért is bibliátlan ez az elgondolás, mert a Szentírás határozottan kijelenti, hogy felebarátunk Isten előtti állapotát nem

tudhatjuk, hiszen írva van: „A győzedelmesnek enni adok az elrejtett mannából, és adok annak fehér kövecskét, és a kövecskén új írott nevet, amelyet senki nem tud, csak az, aki kapja” (Jel. 2,17). És ez is: „Hanem az a zsidó, aki belsőképen az; és a szívnek lélekben, nem betű szerint való körülmetélése az igazi körülmetélkedés; amelynek dicsérete nem emberektől, hanem Istentől van” (Róm 2,29). Az apostol ez utóbbi kifejezéssel – „melynek dicsérete nem emberektől, hanem Istentől van” – arra utal, hogy az emberek alkalmatlanok annak megítélésére, hogy valaki belsőképpen zsidó, avagy sem (hiszen a külső jelekből könnyűszerrel megmondható, hogy valaki külsőleg zsidó-e vagy sem), és hogy csak Istenre tartozik az erről való döntés, azt másutt így erősíti meg az apostol: „Azért idő előtt semmit se ítéljetek, míg el nem jő az Úr, aki egyrészt világra hozza a sötétségnek titkait, másrészt megjelenti a szíveknek tanácsait” (1Kor 4,5), és akkor mindenki Istentől kapja meg a dicséretet. Az apostol a korábbi versekben ezt mondja: „Rám nézve pedig igen csekély dolog, hogy títőletek ítéltessem meg, vagy emberi ítélelnaptól: sőt magam sem ítélem meg magamat. Mert semmit sem tudok magamra, de nem ebben vagyok megigazulva; aki ugyanis engem megítél, az Úr az.” Még inkább megerősíti ezt, hogy az apostol a rómaiakhoz írt levelének 2. fejezetében különösen azokhoz szól, akik el voltak telve önnön szentségüktől, dicsekedtek Istennel, bizonyosak voltak a maguk ítélőképességében és abban, hogy ismerik Isten akaratát, képesek kiválasztani a kiválót, vagy (miként a lapszélen van írva) megpróbálni az eltérőt, 18. vers; akik magabiztosan vakok vezetőjének, a sötétben élők világosságának, balgatagok tanítójának, kiskorúak mestereinek gondolták magukat, s úgy gondolták, ítélkezhetnek mások fölött (lásd 1., 17–20. vers).

S micsoda önhittség azt képzelni, hogy bizonyosan ismerhetjük mások kegyes voltát, midőn ama nagy Péter apostol sem mond többet Silvánusról, csak azt, hogy hű atyafinak véli (lásd 1Pt 5,12). Pedig ez a Silvánus igen kiváló szolgálja lehetett Krisztusnak: evangélista, az Isten egyházának akkoriban nevezetes világossága, az apostolok bizalmas társa, lásd 2Kor 1,19; 1Thessz 1.1 és 2Thessz 1.1.